

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Küçük Sayılardan Korkmak

Öfkenin Coğrafyası Üzerine Bir Deneme

Arjun Appadurai

Prof. Dr. E. Fuat Keyman'ın
önsözüyle

Küreselleşme sadece ekonomik, finansal kapitalizm, bilişim - iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerleme temelinde düşünülmemeli ve tartışılmamalıdır.

Küreselleşme yaygınlaştırdığı, derinleştirdiği ve hızlandırdığı karanlık yüzüyle, eşitsizlikleri ve dışlanmaları, şiddeti ve öfkeyi küreselden yerele, makro ölçekten mikro ölçeğe kadar uzanan bir alanda tetiklemektedir. Küreselleşme içerdiği riskler, belirsizlikler ve güvensizlikler içinde bugün göz ardı ettiğimiz, üzerine eğilmediğimiz ve çözüm bulamadığımız taktirde, yaşadığımız dünyada çok daha fazla insan acısı ve trajedisi doğuracak bir **"öfke coğrafyası"** da yaratmaktadır.

Arjun Appadurai, "Küçük Sayılardan Korkmak"

adlı çalışmasında bu coğrafyaya eğilmekte, ürettiği kavramlar ve bizlere sunduğu eleştirel çözümlemeye, küreselleşmenin karanlık yüzünü anlamada ve dönüştürmekte bize yardımcı olmaktadır. (önsözden)

ISBN 978-994438920-4

Arjun Appadurai, 1949 yılında Bombay'da doğdu. Chicago Üniversitesi ve Yale Üniversitesi'nde profesör olarak görev aldı. Kültürel Çalışmalar ve Antropoloji alanlarında dünyanın pek çok önemli üniversitesinde araştırmalar yürüten ve danışmanlık yapan Appadurai'nin diğer önemli çalışmaları arasında, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* (1996) sayılabilir.

Ferit Burak Aydar, Ankara'da doğdu. İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı bölümünü bitirdi. Yayınlanmış çevirileri arasında: Ian Watt, *Romanın Yükselişi* (Metis), Esra Özyürek, *Modernlik Nostaljisi* (Boğaziçi Ünv.), John Reed, *Balkanlarda Savaş* (Pencere), E.F. Keller, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim* (Metis), *Oryantalizm- Tartışma Metinleri* (Doğu-Batı, derleme, ortak çeviri), P. de Man, *Körlük ve İçgörü* (Metis), A. Philips, *Hep Vaat Hep Vaat* (Metis) var. Kitap çevirmenliği yaparak hayatını kazanıyor.

Küçük Sayılardan Korkmak

Öfkenin Coğrafyası Üzerine Bir Deneme

Arjun Appadurai

Timsah Kitap/Siyaset Toplum

Küçük Sayılardan Korkmak
Arjun Appadurai

Eserin Özgün Adı
Fear of Small Numbers: An Essay on the Geography of Anger

İngilizceden Çeviren
Ferit Burak Aydar

Editör
Ceren Ünlü

Kapak Tasarımı
Kolektif Atölye - Deniz Akkol

Teknik Düzenleme
Özgür Yurttaş

Birinci Baskı
Kasım 2008

Matbaa
Engin Matbaa

Bu kitabın Türkçe yayın hakları, AnatoliaLit Ajans
aracılığıyla Timsah Kitap'a aittir.

Timsah Kitap'ın izni dışında baskı yapılması
ve çoğaltılması yasaktır.

Timsah Kitap
Akyüz Bilişim Hizmetleri Eğitim Yayıncılık
Kağ. Dış. Tic. San. ve Tic. Ltd. Şti
Mecidiyeköy Mah. Kervangeçmez Cad.
Hark Sok. No:5/4 Şişli / İSTANBUL
Tel: (0212) 217 78 75 pbx
www.timsahkitap.com
info@timsahkitap.com
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yıkıcı Küresellik, Şiddet ve Öfke Coğrafyası

E. Fuat Keyman¹

11 Eylül 2001 günü Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a çakılan uçaklar, Amerika'ya ve onun temsil ettiği neoliberal-yıkıcı küreselleşmeye karşı yapılmış insanlık dışı bir terör eylemiydi. Eylem kendisini küresel kapitalizmin dünyanın büyük bir kısmında yarattığı açlık, fakirlik, siyasi işgal, eşitsizlik gibi sorunlara karşı yapılmış bir eylem olarak meşrulaştırma gayretindeydi. Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkıcı küreselleşmeyi, Pentagon'un da işgalci küresel güvenlik olgusunu simgelemeleri, 11 Eylül terörizminin küreselleşmeye ve kozmopolitan modernliğe karşı bir mesaj içerdiğini ilk bakışta bize gösteriyor. Fakat, 11 Eylül'ün etkisi sonuçları açısından, belki de eylemi hazırlayanların düşündüğünden çok daha güçlü oldu. 11 Eylül uluslararası ilişkilerde devlet-merkezci siyasetin yeniden canlanması-na yol açtı; terörizme karşı savaş askeri düzeyi hukuki düzeyin önüne getirdi; medeniyetler arası çatışma tezinin yeniden popülerleşmesine ve dünya siyasetinin merkezine yerleşmesine neden oldu; demokrasinin küreselleşmesinden konuşulan geç-modern dünyada siyasetin dost-düşman eksenine indirgenme sürecini başlattı; risk, güvensizlik, belirsizlik duygularının yaşamın her alanında hissedilmesine neden oldu; güvenlik adına özgürlüklerimizden ve adalet duygularımızdan vazgeçmemizi isteyen yeni bir "küresel risk toplumu"nun yaratılma sürecine çok ciddi bir katkıda bulundu.

Bu anlamda da, 11 Eylül terör eyleminden bugüne uluslararası ilişkilerde yaşanan değişim ve dönüşümleri göz önüne aldığımız zaman görüyoruz ki, bir terör eyleminin sonuçları da kendisi kadar vahim olabiliyor. 11 Eylül'ü sadece bir terör eylemi olarak değil, daha da önemli olarak Amerika'ya karşı bir "savaş" olarak tanımlayan Bush

¹ Fuat Keyman, *Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir.*

yönetiminin terörizme karşı küresel savaş adına gündeme getirdiği “önleyici savaş” politikası ve bu politikanın bugüne kadar dünyada, uluslararası örgütler, devletler, toplumlar/insanlar üzerinde yarattığı sonuçlar, 11 Eylül terör eyleminin kendisi kadar sonuçlarının da vahim olacağını bize gösterdi. Daha da önemlisi, insan trajedilerinden savaşlara, ötekileştirmelerden farklı olanı düşman olarak görmeye, demokratik normların çiğnenmesinden uluslararası ve ulusal düzeylerde hukukun üstünlüğü ilkesini hiç saymaya, mutlak yoksulluktan bölgesel eşitsizliklere, işsizlikten dışlanmaya kadar uzanan geniş bir alanda, hem yaşadığımız dünyayı çok daha riskli, güvensiz ve düzensiz, hem de küreselleşmeyi yıkıcı ve belirsizlik artırıcı bir süreç yapan 11 Eylül terörü sonrası gelişmelerin, belli bir zamana dönük ve kısa dönemli değil, aksine “yapısal ve uzun dönemli” bir nitelik taşıyor olduğu gerçeğinin de altını çizmeliyiz.² Bugün yapısal ve uzun dönemli bir nitelik gösteren “11 Eylül-sonrası dünya”da yaşıyoruz.

Bugünün doğasını, 11 Eylül-sonrası dünya olarak tanımlamamızı olanaklı kılan değişim ve dönüşümler, 11 Eylül teröründen sonra uluslararası ilişkilerde önemli kırılma noktaları yaratıyorlar; devletlerin, uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının, dolayısıyla farklı siyasi, ekonomik ve sivil aktörlerin dünyayı algılaması, dünya siyasetine anlam vermesi üzerinde ciddi etkiler üretiyorlar. Bu kırılma noktalarının sonucunda, yeni bir dönemin doğmadığını, bu anlamda da 11 Eylül terörünü bir milat olarak ele almamamız gerektiğini söylemeliyiz, ama aynı zamanda uluslararası ilişkilerin söylemsel ve tarihsel kuruluşunun ciddi bir değişime uğradığının da altını çizmeliyiz. Bu değişimin yapısal ve uzun dönemli olduğunu kabul etmemiz, bugünün dünyasının tanımlayıcı, anlam yükleyici kodunun “11 Eylül-sonrası dünya” olduğunu önermemizi olanaklı kılacaktır.

“11 Eylül-sonrası dünya” tanımını gerekli kılan uluslararası ve ulusal ilişkilerde yaşadığımız dört önemli değişim ve dönüşümden bahsedebiliriz.

(I) 11 Eylül eylemi; sonuçları açısından yaşadığımız dünyayı,

² Z. Brzezinski, *The Choice*, New York, Basic Books, 2004.

risk, belirsizlik, muğlaklık ve güvensizlik olguları tarafından tanımlanan bir dünyaya dönüştürdü. Sürekli bir terör korkusunun dokunduğu, devletlerin haydut ve demokratik devletler olarak tanımlandığı, savaş olgusunun normalleştiği, her an tahrip gücü yüksek bombaların patlayabileceği bir günlük yaşamın yarattığı güvensizliğin yaygınlaştığı bir dünya bugünün dünyası. Bu dünyada risk güvenin yerini alıyor, askeri güvenlik hukukun üstünlüğü ilkesine öncül sayılıyor, ulusal güvenlik bireysel özgürlük ve insan haklarını ikincil plana atıyor ve savaş temelli dünya vizyonları yaşanan ekonomik kalkınma ve demokratikleşme sorunlarını sürekli olarak gözardı ediyor. Böyle bir dünya hukuk ve adalet olgularını gözardı ettikçe, uluslararası ilişkiler terörü minimize etmek yerine, terör eylemlerine yol açacak ya da bu eylemleri kısıktacak bir niteliğe giriyor. Bu nedenle, 11 Eylül-sonrası dünyanın, günlük yaşam düzeyinden devletler-arası ilişkilere kadar geniş bir yelpaze içinde bir “risk dünyası”nı içerdiğini ve “yarın ne olacağını bilmediğimiz” bir güvensizlik ve belirsizlik duygusunu hayatın her alanı içinde yaygınlaştırdığını söyleyebiliriz³;

(II) 11 Eylül’ün yarattığı risk dünyasının temel ve başat aktörü, yeni muhafazakar ideolojisiyle Bush yönetimi ve bu yönetimin şekillendirdiği ABD dış politikası oldu. Bush yönetimi terör ile savaş arasında bir nedensellik ilişkisi kurarak ve bu temelde haydut devlet olarak tanımladığı devletlere savaş açarak, savaş olgusunu ve askeri güvenlik ideolojisini uluslararası ilişkilerin tanımlayıcı ögesi yaptı. Ama gerçekte yapılmak istenen, bu yolla ABD’nin hegemonyasını dünya üzerinde yeniden inşa etmek, bu hegemonyayı askeri temelde yeniden üretmek ve ABD’nin süper güç olduğu yeni bir Amerikan yüzyılı yaratmaktı. Önce Afganistan’a, sonra Irak’a karşı başlatılan savaş, bu hegemonya pekiştirme sürecinin ilk ayağıydı. Amerikan hegemonyasının bu yeni niteliğini anlamak için, yeni muha-

³ *Risk dünyası kavramının açılımı için bkz. Z. Bauman, Globalization, London, Polity, 1998.* Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

fazakar ABD dış politikasının hareket tarzını oluşturan dört noktanın altını çizmemiz gerekir: (a) askeri gücü toplumsal rıza üzerine empoze etmek ve uluslararası meşruiyet aramak yerine, uluslararası korku yaratmak; (b) uluslararası ilişkiler içinde “dost-düşman ayırımına” dayalı bir siyaset anlayışını yaygınlaştırarak, sürekli düşmanlar yaratmak; (c) uluslararası ilişkilerin kültürel temelini, “medeniyet yaratma kapasitesine içsel olarak sahip toplumlar-medeniyet yaratma kapasitesini ancak dışsal müdahalelerle kazabilecek toplumlar ayırımına” dayalı olarak kurgulayarak, savaşı medeniyet yaratma olgusuyla meşrulaştırmak; ve (d) böylece ABD hegemonyasını ekonomik kalkınma-demokrasi ekseninde değil, askeri güvenlik-demokrasi ekseninde yeniden üretmek ve dünya üzerinde pekiştirmek.⁴ Bu anlamda, dünya risk toplumu kavramıyla ABD hegemonyasının yeni yüzü/niteliği arasındaki bağlantıyı görebiliriz ve 11 Eylül-sonrası dünyada oluşan ikinci önemli değişimin ve dönüşümün güvenlik-demokrasi-medeniyet yaratma ilişkileri temelinde hareket eden ve uluslararası ilişkileri savaş olgusuna indirgeyen ABD dış politikası olduğunu söyleyebiliriz;

(III) Bu durum içinde, 11 Eylül-sonrası dünya içinde oluşan üçüncü değişimin küreselleşme süreci içinde oluştuğunu görüyoruz. 1980’lerin ortasından 1995’e kadar olan dönemde küreselleşme süreci neoliberal ve yıkıcı bir nitelikteydi. Serbest pazar ideolojisinin minimal devlet ve bireycilikle birlikte ege-men ideoloji olarak hareket ettiği bu dönem sonuçları açısından, dünyada ciddi bir eşitsizlik, fakirlik, açlık, yoksulluk yarattı. Bu dönem içinde küreselleşme, neoliberal bir nitelikteydi, ve yıkıcı bir hareket tarzına sahipti. Yıkıcı küreselleşmenin yarattığı insani trajedinin temel kaynaklarını oluşturan “küresel sosyal adaletsizlik” ve etnik ve dinsel düzeylerde yaşanan “mikro-milliyetçilik” sorunlarını, 1990’ların ortasına geldiği-

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. E. F. Keyman, “11 Eylül-sonrası Dünya, Türkiye ve Dış Politika”, *Foreign Policy*, Aralık 2003.

miz zaman yadsımak olanaksızdı.⁵ Bu bağlamda, 1995'den itibaren 11 Eylül terör eylemine kadar olan süreç içinde, uluslararası ilişkilerde “küresel demokratik yönetim”in kurulması için, en azından söylem düzeyinde gerçekleşen çabaları izledik. Bu çabalar, Kosova örneğinde olduğu gibi, insani müdahale olgusuna dayalı askeri müdahaleleri, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi önemli örgütlerin küresel fakirlik sorunuyla ilgilenmeye başlaması gibi somut adımları da içerdi. 2000 yılına girerken dünya, küresel demokratik yönetim söyleminin küreselleşmenin egemen söylemi konumuna yükselme sürecini gözlemliyordu. 11 Eylül terör eylemi sonuçları açısından, küreselleşme süreci üzerinde ciddi bir kırılma yarattı ve demokratikleşme ve kalkınma sorunları ikinci plana atıldı. 11 Eylül-sonrası dünya, küresel demokratik yönetim söyleminin susturulduğu, savaş ve şiddet olgularının ön plana çıktığı bir ortam yarattı. Küresel fakirlik ve açlık sorunları etnik ve dinsel savaşlardan ve terörden çok daha fazla insan kaybına yol açmasına rağmen, küreselleşme bugün savaşla tanımlanıyor. Bu anlamda da, 11 Eylül-sonrası dünyanın, ABD hegemonyasının küresel adalet sorunlarını göz ardı ettiği ve sürekli olarak ertelediği bir dünyayı tanımladığını söyleyebiliriz;

(IV) Ayrıca bu dünyaya karşı, sivil toplum, sivil itaatsizlik ve toplumsal hareketler düzeyinde gelişen küresel direncin ve mücadelenin, 11 Eylül-sonrası dünyayı tanımlayan dördüncü değişim ve dönüşüm noktasını oluşturduğunu önerebiliriz. Anti-küresel hareket olarak başlayan bu direnç ve mücadele, bugün “alter-küreselleşme” diyebileceğimiz bir niteliğe dönüşüyor ve “başka ve farklı bir dünya olasıdır” sloganıyla kendini ifade ediyor. Bu mücadele içinde, küresel adalet, yoksulluğa ve açlığa karşı mücadele, demokratikleşme ve insan haklarını koruma çağrıları; farklı bir dünya, farklı bir küreselleşme söylemlerinin temelini oluşturuyor. Bu mücadele 11 Eylül-son-

⁵ S. Aronowitz ve H. Gaultney (der.) *Implicating Empire*, New York, Basic Books, 2003

rası dünyaya içsel bir mücadele ve Amerikan hegemonyasının yeni yüzüne karşı, en azından normatif düzeyde, önemli bir alternatif yaratıyor. Bu mücadele, aynı zamanda, küresel demokratik yönetim olgusunu sivil topluma yaygınlaştırması bağlamında da, önemli bir mücadele ve 11 Eylül-sonrası dünya içinde küresel bir sivil toplumun oluşmakta olduğunu bize gösteriyor.⁶

Arjun Appadurai ve Kızgınlık Coğrafyası

Yukarıda kısaca açtığım ve bugün yaşadığımız dünyayı 11 Eylül-sonrası dünya olarak nitelememizi gerekli kılan değişim ve dönüşümler (risk dünyasını oluşumu, ABD hegemonyasının yeni yüzü, küreselleşme sürecinde küresel sosyal adalet sorununun ikincil plana atılması ve küresel sivil toplumun oluşumu) bizi şu gerçeğe götürmektedir: *riskleri, belirsizlikleri ve güvensizlikleri çok yüksek derecede olan bir “küreselleşen dünya”da yaşıyoruz ve bu dünyayı daha adaletli, daha güvenli, daha insani, daha barışçıl ve daha demokratik bir dünyaya dönüştürmek gereksinimi içindeyiz.* Bu anlama ve dönüştürme girişimi de, eleştirel düşünceyi/çözümlemeyi gerekli kılıyor.

Gerek “küreselleşme”, gerek “modernite”, gerekse de “çoklu ya da alternatif ya da küresel moderniteler” olguları üzerine son zamanlarda akademik dünya içinde yapılan çalışmaların önemli gönderim noktalarından birisi de, antropolog-sosyolog Arjun Appadurai’nin çalışmaları oldu. Küreselleşmenin kültürel boyutlarını inceleyen *Geniş Ölçekte Modernite* (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1996) çalışmasıyla, ki bu çalışma küreselleşmenin, hem anlama hem de dönüştürme amaçları içinde, kapsamlı bir eleştirel çözümlemesini sunar, küreselleşme tartışmasına çok önemli bir katkıda bulunan Appadurai, *Küçük Sayılardan Korkmak; Öfke Coğrafyası Üzerine Bir Deneme* çalışmasıyla bu katkısını sürdürmekte, genişletmekte ve derinleştirmektedir. *Küçük Sayılardan Korkmak* çalışmasında, Appadurai, küreselleşmenin “karanlık” alanlarına inmekte ve bu yolla da küreselleşmenin yıkıcı ve şiddet üreten ya da şiddeti yaygınlaştıran/

⁶ J. Keane, *Global Civil Society*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

güçlendiren yüzünü eleştirel çözümlemeye tabi tutmaktadır.

Küreselleşme sadece ekonomik, finansal kapitalizm, bilişim/iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerleme temelinde düşünülmemeli ve tartışılmamalıdır. Küreselleşme yaygınlaştırdığı, derinleştirdiği ve hızlandırdığı karanlık yüzüyle, eşitsizlikleri ve dışlanmaları, şiddeti ve öfkeyi küreselden yerele, makro ölçekten mikro ölçeye kadar uzanan bir alanda tetiklemektedir. *Küreselleşme içerdiği riskler, belirsizlikler ve güvensizlikler içinde, bugün gözardı ettiğimiz, üzerine eğilmediğimiz ve çözüm bulamadığımız, yaşadığımız dünyada çok daha fazla insan acısı ve trajedisi doğuracak bir "öfke coğrafyası" da yaratmaktadır.* Arjun Appadurai, *Küçük Sayılardan Korkmak* adlı çalışmasında bu coğrafyaya eğilmekte, ürettiği kavramlar ve bizlere sunduğu eleştirel çözümlemeyle de, küreselleşmenin karanlık yüzünü anlamada ve dönüştürmekte bize yardımcı olmaktadır. Bugün Türkiye’de yaşadığımız kimlik sorunları, demokrasi, ötekileştirmeler ve birlikte yaşama olasılığının giderek azalması ve siyasal ve toplumsal kutuplaşma: tüm bu sorunları eleştirel çözümleme yoluyla anlama ve dönüştürme için de, *Küçük Sayılardan Korkmak* çok önemli ipuçlarını içermekte ve okuyucuya sunmaktadır.

Bugün dünya bir kavşak noktasında; ya bireysel özgürlükleri, demokratikleşmeyi, sosyal adaleti terörizme karşı küresel mücadele adına ikinci plana iten 11 Eylül-sonrası dünyayı kabul edeceğiz ve Amerikan hegemonyasının dünya üzerindeki tek taraflı yaygınlaşmasını izleyeceğiz, ya da bu dünyaya karşı mücadele ederek, hukukun üstünlüğü ve küresel adalet ilkelerini kendisine temel alan bir demokratik dünya yönetimi kurma çağrısında bulunacağız. Benzer bir biçimde, bugün bir kavşak noktasında olan Türkiye’de de, dünyaya paralel olarak, gelecek ile ilgili bir tercih yapmak durumundayız. Öfke ile eleştiri, ötekileştirme ile anlama, dışlama ile diyalog, bireysel refah ile adalet ve dost-düşman ayrımına dayalı siyaset ile demokratikleşme arasında yapacağımız tercih, geleceğimizi belirleyecek. Bu tercihi yapmadan önce, elinizde bulunan *Küçük Sayılardan Korkmak* kitabını okumanın çok yararlı olacağını düşünüyorum.

Giriş

Bu uzun deneme 1989'da başlayan uzun vadeli bir projenin ikinci ayağıdır. Projenin ilk ayağında, o dönemde ortaya çıkmakta olan küreselleşme dünyasının kültürel dinamiklerini incelemeye çalıştım ve bu çaba sonucu, ortaya *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* (1996) başlıklı bir kitap çıktı. O incelemede ulus-devletin geleceği hakkında bazı analitik ve etik şüpheler gündeme getirildi ve ikiz kuvvetler olan medya ve göçün bir toplumsal pratik olarak tahayyül çalışması için nasıl yeni kaynaklar yarattığı incelenmeye çalışıldı. *Modernity at Large* bir kopukluklar dünyasında karşılıklı olarak yapılandırıcı kuvvetler olarak kültür, medya ve geçici diasporaların bazı örüntülerini göstermek dışında, yaşayan cemaatlerin (yerelliklerin) üretiminin küreselleşme bağlamında daha da karmaşıklaştığını öne sürmüştü.

1996 yılında yayınlanan bu kitap hem antropoloji dünyasında hem de ötesinde birçok tartışmaya yol açtı. Bazı eleştirmenler kitabın 1990'ların başındaki küreselleşme hakkında tozpembe bir tablo çizdiğini ve küreselleşmenin karanlık yönlerine (şiddet, dışlama ve artan eşitsizlik) yeterince dikkat etmediğini dile getirdiler. Kısmen bu sorunların bir sonucu olarak, kısmen de uzun vadeli hedeflerimin dürtüsüyle, yaşadığım şehir olan Bombay'da (şu anki adıyla, Mumbai'de) kolektif şiddet üzerine araştırma yapmaya başladım. Mumbai'de Ocak 1992'de ve 1993'te Hindular ile Müslümanlar arasında şiddetli çatışmalar olmuştu. Bu grup şiddeti, Aralık 1992'de Ayodhya'daki Babri (Babür) Mescidi'nin yıkılmasının ardından Hindistan'ın dört bir tarafındaki Müslüman halka, ibadethanelerine ve evlerine yönelik ulusal saldırı dalgasının bir parçasıydı. 1990'larda Mumbai'deki Hindu-Müslüman şiddeti üzerine bu çalışma dünya üzerinde, özellikle de Ruanda ve Orta Avrupa'da ama aynı zamanda Hindistan'da ve diğer yerlerde 1989'dan sonra gelişen büyük çaplı etnik şiddet üzerine geniş bir karşılaştırmalı projenin uzantısıydı.

1995-2005 yılları arasındaki bu araştırmaların sonucu kısmen burada, kısmen de bu süre zarfında yayınlanan bazı yazılarımda görülebilir. Nitekim söz konusu denemelerden bu kitapta da yer yer yararlanılmıştır.

Küreselleşmenin en korkunç sonuçlarından bazılarını ele alan bu araştırma –elinizdeki kitap bu bağları göstermeyi amaçlıyor– esasen bir tesadüf eseri, tamamen yeni bir gerçeklikle temasa geçmemi sağladı. Bu gerçeklik hepimizi küreselleşmenin geleceği hakkında umutlandırabilir. Tarihsel açıdan çoğunlukla liberal ve kozmopolit bir şehir olan Mumbai’de Müslümanlara yönelik şiddeti incelerken, kıymet verdiğim arkadaşlarımdan biri olan Sundar Burra, beni kendisinin de mensubu olduğu kaydadeğer bir eylemci grubuyla tanıştırdı ve bu sayede Mumbai’de kentin en yoksulları arasında yürüttükleri çalışmayı görme olanağı buldum. Keza bu sayede, 1996’da hâlâ yeterince incelenmemiş bir konu olan tabandan küreselleşme (aşağıdan küreselleşme) gerçeğiyle tanışma fırsatı buldum: Bu gerçek, devlete bağlı olmayan eylemci örgütlerinin ve hareketlerin tüm dünyada insan hakları, toplumsal cinsiyet, yoksulluk, çevre ve salgınlar gibi konularda küresel gündemi ele geçirme ve şekillendirme çabasıydı. Mumbai’deki bu kaydadeğer rastlantı beni tabandan küreselleşme üzerine paralel bir araştırma projesine girişmeye teşvik etti; kitabın son sayfalarında bu araştırmanın ön sonuçlarından bahsedeceğim. Mumbai’de yaşayan bu eylemcilerin tam hikâyesi ve umut siyaseti açısından barındırdığı anlamlar şu anda hazırlıklarının son aşamasında olan bir incelemenin (başlığının şimdilik “Heves Etme Gücü” olmasını düşünüyorum) konusunu oluşturuyor.

Dolayısıyla okumaya başladığınız bu kitap küreselleşmeyi ona en çok ihtiyaç duyan ama meyvesini en az yiyenlere, yani dünya üzerindeki yoksullara, mülksüzlere, zayıflara ve marjinal nüfuslara yararlı hale getirme yolları arayan, uzun vadeli bir projede –hem entelektüel hem de kişisel anlamda– bir geçiş ve durak oluşturmaktadır. Geçiş diyorum çünkü yine küreselleşmenin bir ürünü olan gaddarlığın pençelerinden kurtarılmadığı müddetçe umut hakkında edilen laflar laf-ı güzaftır. Dahası küreselleşmenin nasıl yeni nefret, etnik kıyım ve ideolojik temelli kıyım biçimleri üretebildiğini anlayana kadar,

küreselleşme ve umudun küreselleşmesi hakkındaki kaynaklarımızı nerede arayacağımızı bilmiyor olacağız. Bu nedenle okurdan, henüz tamamlanmamış olan bir araştırmanın bu aşamasında, tıpkı benim yaptığım gibi sabretmesini rica ediyorum.

Her zaman olduğu gibi, arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma çok şey borçluyum. On yıl uzun bir süre. Bu süre zarfında birçok ülkeden ve kıtadan yardım aldım. Bu yazıların bir kitap haline gelmesine yardımcı olan kişilerin tam listesini vermek uzun ve anlamsız olacaktı. Bu nedenle vefasızlık riskini göze alıp bu incelemenin (epey yavaş olan) evrimi sırasında farklı şekillerde katkı sunan birkaç isimden bahsedeceğim. Alfabetik sırayla: Jockin Arputham, Brian Axel, Sundar Burra, Dipesh Chakrabarty, Jean Comaroff, John Comaroff, Neera Chandoke, Veena Das, Celine D'Cruz, Faisal Devji, Dilip Gankar, Peter Geschiere, Rashid Khalidi, David Laitin, Benjamin Lee, Claudio Lomnitz, Achilla Mbembe, Uday Mehta, Sheela Patel, Vyjayanthi Rao, Kumkum Sangaree, Charles Taylor, Peter van der Veer ve Ken Wissoker. Ayrıca Duke Üniversitesi Yayınları'nın iki okuru eserin nihai versiyonunu önemli ölçüde etkileyen araştırma soruları sordu.

Keza teşekkür etmem gereken kurumlar da var. New York'taki Açık Toplum Enstitüsü 1997-98'te bana konu üzerine çalışmam için özel burs temin etti. Chicago Üniversitesi kitabı tamamlamam için maaşlı izin verdi ve başka yardımlarda bulundu. Yale Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi ders verme ve öğrencilerle fikir alışverişinde bulunma fırsatı sundu. Bu sayede argümanlarımın eli yüzü düzgün hale geldiğini söyleyebilirim. Delhi Üniversitesi'ndeki Siyasal Bilimler bölümü beni ziyaretçi profesör olarak tayin etti ve Şubat 2002'de kitabın İkinci, Beşinci ve Altıncı bölümlerinin temelini oluşturan Teen Murti konferanslarını sunma davetinde bulundu. Son olarak, New School bana küresel demokratik pratikler açısından muhalefet ve tartışmanın değerini hatırlattı. Bu kurumların hepsine minnettarım.

Daha yakın çevremden borçlu olduklarım da var. Yale Üniversitesi'nden Ajay Gandhi ve Nikhil Anand tüm metni titizlikle okuyup eleştirilerini sundular. New School'dan Zack Fine ve Leilah

Vevaina sürekli değişen elyazmasını bu aşamaya getirmek için epey ter döktüler. Ve listede sona kalmış olsa da, elbette karım Carol A. Breckenridge'in hakkını ödeyemem. Onun teşvikleri ve ara ara dürtmeleri olmasaydı bu kitabın ne ismi olurdu ne de cismi.

Bethany, Connecticut
Ağustos 2005

1- Etnik Kırımdan İdeolojik Kırıma

Bu incelemenin konusu günümüzde kültürel saiklerden kaynaklanan büyük çaplı şiddet olaylarıdır. Kitaptaki bölümlerin taslakları 1998-2004 yılları arasında oluşturulduğundan, burada göz gezdireceğimiz temel argümanları iki büyük şiddet türünün gölgesinde şekillendi. Bunlardan ilki 1990'ların başında Doğu Avrupa'da, Ruanda'da ve Hindistan'da görüldü ve 1989 sonrasında dünyanın tümüyle ilerleyen bir yer olmayacağını ve küreselleşmenin ulusların mukaddes ideolojilerindeki ciddi marazları ortaya serebileceğini herkese gösterdi. Resmi söylemde "teröre karşı savaş" adı verilen ikinci tür şiddetin alameti farikası ise, sanırım, 11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Virginia'daki Pentagon'a yapılan dehşetengiz saldırılardır. Bu saldırılar bir aşırı şiddet dönemi olarak 1990'ların –pek çok toplumda günlük yaşamın bir parçası olarak siviller arasındaki ya da siviller ile devlet arasındaki savaşımarda sürekli bir artışın yaşandığı bu on yılın– son noktası oldu. Şu anda farklı ulusal ve bölgesel bağlamlarda devletler ve medya tarafından farklı şekillerde telaffuz edilen bir dünyada yaşıyoruz ve bu dünyada korku, genellikle, isyanlardan büyük çaplı kırımlara kadar büyük çaplı grup şiddetinin kaynağı ve zemini olarak gözükmektedir.

1940'larda ve sonrasında bir süre daha, birçok araştırmacı kolektif şiddetin aşırı biçimlerinin, özellikle de büyük çaplı cinayetlerle insan bedenini ve insan onurunu çeşitli biçimlerde planlı olarak aşağılayan şiddet biçimlerini birleştiren eylemlerin, başta faşizm olmak üzere totaliter yönetimlerin yan ürünü olduğuna ve Mao'nun Çin'inde, Stalin Rusya'sında ve diğer küçük totaliter devletlerde görülebileceğini düşünmeye başlamıştı. Heyhat! 1990'lar liberal demokratik toplumların ve çeşitli karma devlet biçimlerinin de çoğunlukçu güçlere ve büyük çaplı etnik şiddete esir düşebileceğini şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlamıştır.

Böylece geline nokta, "yüksek küreselleşme" diye adlandırabile-

ceğimiz bir dönem olan 1990'ların, çok çeşitli toplumlarda ve siyasal rejimlerde neden büyük çaplı şiddet eylemlerine sahne olduğu sorusunu sormak ve cevaplamak zorundayız. Yüksek modernizmle az çok bağlantılı olduğunu düşündüğüm yüksek küreselleşmeden bahsederken, Soğuk Savaş'tan sonra birçok devleti, ülkeyi ve kamusal alanı rüzgârına katıp sürüklemiş olan ütopyacı olanaklara ve projelere göndermede bulunuyorum. Bu olanaklar açık pazarlar ve serbest ticaret hakkında, demokratik kurumların ve liberal anayasaların yayılması hakkında ve internetin (ve onunla ilintili siber teknolojilerin) toplumların içinde ve ötesinde eşitsizliği engellemek ve özgürlüğü, şeffaflığı ve iyi yönetimi en yoksul ve yalıtık ülkelerde bile artırmak için sunduğu güçlü potansiyeller hakkında iç içe geçmiş bazı öğretilerde yakalanmıştı. Bugün, dizginlerinden boşanan ekonomik küreselleşmenin en bağınaz destekçileri dışında hiç kimse serbest ticaret ve çeşitli ulusal piyasalar arasındaki bütünleşme ve sermaye akışındaki yüksek oranın yarattığı domino etkisinin her zaman olumlu olduğunu iddia etmiyor.

Dolayısıyla elinizdeki çalışma şu soruya yanıt bulmaya çalışan pek çok girişimden biridir: Açık pazarların, mali sermayenin serbest hareketinin ve anayasal yönetim, iyi yönetim ve insan haklarının aktif yayılımı gibi liberal fikirlerin küresel icazete sahip olduğu on yılda neden bir yandan mebzul miktarda etnik temizlik örneği, diğer yandan da sivilleri hedef alan aşırı siyasal şiddet biçimleri (bir taktik olarak terörizmin hakkaniyetli bir tanımıdır bu) ortaya çıkmıştır? Aşağıda bu soruya verilen bazı önemli cevaplara zaman zaman karşı çıkacağım. Burada ise, farklı türde bir cevabın –küreselleşmenin kültürel boyutlarına olan ilgiye kök salmış bir cevabın– bileşenlerini basit sözcüklerle ifade etmekle yetineceğim. Kimi eleştirmenler o dönemde yeni yeni ortaya çıkmakta olan küreselleşme dünyasına (1996) ilişkin ilk görüşlerimin, modern ulus-devlete yöneltile eleştiriler konusunda çok acımasız, küresel hareketliliğin yararları konusundaysa naif bir coşkuya sahip olduğunu ifade ettiler. Bu denemedeysen küreselleşmenin karanlık yönleri doğrudan ele alınıyor.

Küreselleşmenin etnik temizlikle ve terörle ilişkisini daha iyi anlamak için birbiriyle iç içe geçen bazı fikirler öne sürüyorum. İlk

adım modern ulus-devlet fikrinin arkasında temel ve tehlikeli bir fikrin yatmakta olduğunu kabul etmektir. Bu fikir “ulusal etnos”tur. Siyasal sisteminin ne kadar yumuşak başlı olduğundan, hoşgörü, çokkültürlülük ve dâhil etme konusundaki kamusal seslerin ne kadar yüksek çıktığından bağımsız olarak, modern ulusların hiçbiri ulusal egemenliğinin bir tür etnik deha anlayışı üzerine kurulu olduğu fık-rinden azade değildir. Çok değil yakın zaman önce bu bakış açısının Samuel Huntingon (2004) tarafından sarsıcı bir nezaketle ifade edildiğini gördük. Huntington ABD’deki Hispanik halkın, dar Avrupalı-Protestan bir kültürel öğreti olarak gördüğü Amerikan tarzından uzaklaştığı iddiasıyla ortalığı velveleye veren açık bir çağrıda bulun-muştu. Etnik-milliyetçi görüşlerin karanlık Baltık devletleriyle, gözü dönmüş Afrikalı demagoglarla ya da İngiltere ve Kuzey Avrupa’daki fanatik Nazilerle sınırlı olduğu görüşünü çürütmek için bu kadarı yeterlidir.

Tek bir ulusal etnos fikrinin şu ya da bu toprak parçasının doğal mahsulü olmak bir tarafa, savaş ve kurban verme retorikleriyle, eğitim ve dil birliği gibi cezalandırıcı disiplinlerle ve çeşitli yerel ve bölgesel geleneklerin Hintler, Fransızlar, Britanyalılar ya da Endonezyalılar yaratmak için bastırılması yoluyla büyük bedeller ödenerek yaratıldı-ğı ve doğallaştırıldığı geniş bir kabul görmektedir (Anderson 1991; Balibar 1990; Scott 1998; Weber 1976). Nitekim bir ulusal halk olma fikrinin modern liberal toplumların yumuşak karnı olduğu tespiti kimi büyük siyaset teorisyenleri tarafından da –bu noktada akla ilk gelenlerden biri Hannah Arendt’tir (1968)– dile getirilmiştir. Burada dile getirdiğim argümanda Mary Douglas ve diğer antropologların fikirlerinden yararlanıyorum. Bana göre ulusal dehadan mukaddes ulusun bütünselleştirilmiş kozmolojisine ve dahası etnik saflığa ve temizliğe giden yol görece dolaysızdır. Bazıları bunun yalnızca ulu-sal ideolojinin merkezine kan ögesini koyma yanlısını yapan modern yönetimler için risk oluşturduğunu savunuyorlar, ama kan ve milli-yetçiliğin dünyanın her yerinde çok daha eksiksiz bir kucaklayıcılığa sahip olduğu gözükmemektedir. Bütün uluslar, belli koşullar altında, tüm kan nakli talep etmekte ve bu da genellikle de kanların bir kıs-mından “kurtulmayı” gerektirmektedir.

Bütün milliyetçilik teorilerinin ayrılmaz bir parçası olan bu etnik-çi eğilim neden ulusal yönetimlerin yalnızca bir kısmının büyük çaplı şiddete, iç savaşa ya da etnik temizliğe sahne olduğunu açıklamaz. Bu noktada toplumsal hayatta toplumsal belirsizliğin yerini konu alan ikinci bir fikre daha başvurmamız gerekiyor. Daha önce kaleme aldığım “Ölüm Kesinliği” (1998b) adlı bir denemede, toplumsal belirsizliğin işleyiş bakımından hem teşrihçi hem de doğrulamacı olan etnik temizlik projelerini tetikleyebileceği konusunda ayrıntılı bir argüman ortaya atmıştım. Başka bir deyişle, bu projeler şüpheli ya da zan altındaki bedeni parçalarına ayırarak belirsizlik peşinde koşarlar. Bu belirsizlik türü, bugünün etnik gruplarının yüzbinleri buluyor olmasıyla ve bu grupların hareketlerinin, karışımlarının, kültürel tarzlarının ve medya temsillerinin tam olarak kimin “biz”den, kimin “onlar”dan olduğu konusunda derin şüpheler uyandırıyor olmasıyla yakından bağlantılıdır.

Bugün maddi ve ideolojik unsurların ulusal sınırların ötesindeki dolaşımının hız ve yoğunluğu, toplumsal hayatta yeni bir belirsizliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni belirsizlik türünün temel özelliği ne olursa olsun, modernlik hakkındaki hâkim Weber’ci kehanete uyduğu pek söylenemez, zira bu bakış açısına göre önceki mahrem toplumsal biçimler dağılacak ve yerini usul ve kestirilebilirlik artışının egemenliğindeki fevkalade güdümlü bürokratik-yasal işleyişe bırakacaktı. Bu belirsizliklerin kuşkusuz farklı biçimleri vardır. Bunlardan biri nüfus sayımı kaygılarının doğrudan yansımasıdır: Verili bir toprak parçası üzerinde gerçekte şu ya da bu türde kaç insan yaşamaktadır? Ya da hızlı göç ya da mülteci hareketi bağlamında “onların” kaçışında aramızdadır? Bir diğer belirsizlik de bu mega kimliklerden bazılarının gerçek anlamına ilişkindir: Örneğin Hindistan’da anayasada tanımlandığı şekliyle OBC (Öteki Geri Kast) üyesinin normatif nitelikleri nelerdir? Bir diğer belirsizlik de belli bir insanın gerçekten iddia ettiği ya da görüldüğü veyahut da tarihten bu yana olageldiği kişi olup olmadığı hakkındadır. Son olarak, bu çeşitli belirsizlik biçimleri birçok bireyin devletin tedarik ettiği ürünlerle –konut ve sağlıktan asayiş ve hıfzıssıhhaya kadar– ilişkisi hakkında katlanılmaz endişelere yol açar, zira bu yetkiler birçok kez

doğrudan doğruya “siz”in kim olduğunuzla ve dolayısıyla “onlar”ın kim olduğuyula bağlantılıdır. Büyük çaplı kitle hareketleri (hangi nedenle olursa olsun) ortaya çıktığında, büyük ölçekli etnik kimliklere yeni ödüller ya da riskler eşlik ettiğinde ya da mevcut toplumsal bilgi ağları dedikodu, terör ya da toplumsal hareket tarafından aşındırıldığında bütün belirsizlik türleri güç kazanır. Bu toplumsal belirsizlik biçimlerinden biri ya da daha fazlası devreye girdiğinde, şiddet korunç bir kesinlik biçimi yaratabilir ve “onlar” hakkında ve dolayısıyla “biz” hakkında acımasız bir teknik (ya da halk buluşu işlemi) haline gelebilir. Kesinlik ile belirsizlik arasındaki bu hassas ilişki küreselleşme çağında özel bir anlam ifade edebilir.

Bu bağlamda, çeşitli şekillerde, modern ulus-devletin bazı temel ilke ve usulleri –ulusal egemenliğin olduğu istikrara sahip bir toprak parçası fikri, sınırlanabilir ve sayılabilir bir nüfus fikri, güvenilir bir nüfus sayımı fikri ve istikrarlı ve şeffaf kategoriler fikri– küreselleşme çağında başarısız olmuştur; bunun nedenleri aşağıda araştırılacaktır. Hepsinden öte, belirgin ve tekil halkların, sınırları net bir şekilde çizilmiş toprak parçalarından doğdukları ve bu toprakları kontrol ettikleri konusundaki kesinlik, *Modernity at Large*'da (1996) tarif ettiğim gibi, imgelerin, zenginliğin, silahların ve halkların küresel akışkanlığı karşısında kesin olarak sarsılmıştır.

Daha basit şekilde ifade edecek olursak, insanlık tarihinde biz ve onlar arasındaki çizgiler her zaman için sınırlarda bulanıklaşmış, geniş mekânların ve büyük sayıların ötesinde muğlâklaşmış olabilir, oysa küreselleşme bu belirsizlikleri daha da artırır ve kültürel arınma için yeni teşvikler sunar, zira giderek daha fazla ulus ekonomide ulusal egemenlik ya da refah yanılımasından kurtulmaktadır. Bu tespit bize büyük çaplı şiddetin yalnızca düşman kimliklerin ürünü olmadığını, aynı zamanda şiddetin kendisinin sabit ve yüklü kimlikler yanılımasının üretilme tarzlarından biri olduğunu da hatırlatır; bu üretimin nedeni kısmen küresel hareketliliğin kimlik konusunda durmadan ürettiği belirsizlikleri gidermektir. Bu meyanda İslami fundamentalizm, Hıristiyan fundamentalizmi ve diğer yerel ve bölgesel kültürel fundamentalizm biçimlerinin çoğu toplumsal kimlik, değerler, hayatta kalma ve insan onuru hakkında, öncesinde gerekli

olmayan kesinlik düzeylerine erişme çabalarının bir parçası olarak görülebilir. Şiddet, özellikle de aşırı ve çarpıcı şiddet, başka bir yerde (1998a) “tam iltihak” adını verdiğim güdüyü harekete geçirerek, bu tür bir kesinlik yaratmanın yollarından biridir, özellikle de toplumsal belirsizlik güçleri artan eşitsizlik, ulusal egemenliğin kaybı ya da yerel güvenliğe ve geçime yönelik tehditler hakkındaki diğer korkularla birleştiğinde. Bu anlamda, burada tekrar tekrar işlediğim motiflerden biri (Philip Goureviç’in Ruanda hakkındaki acımasız aforizmasını kullanacak olursak) “soykırım neticede bir cemaat inşa etme yöntemidir” (1998: 95).

Azınlıklar diye tarif edilen gruplara yönelik şiddetin 1990’lardan itibaren ABD’den Endonezya’ya, Norveç’ten Ni-jerya’ya kadar birçok yerde yeniden canlanmış olması tek başına şiddetin toplumsal verimliliğiyle açıklanamaz. Hâlâ ihtilafli bir niteliğe sahip olan Avrupa Birliği’nin pek çok açıdan uluslar-sonrası dünyadaki en aydınlanmış siyasal şekillenme olduğu söylenebilir. Ne var ki bugün iki Avrupa vardır: Bazı Avrupa toplumlarında görülen dâhil etme ve çok kültür-lülük dünyası ile Pim Fortuyn’un Avrupa’sı diyebileceğimiz endişenin hâkim olduğu yabancı düşmanlığı dünyası (Avusturya, Romanya, Hollanda, Fransa). Diğer türlü kapsayıcı, demokratik, hattâ laik olan ulus-devletlerin neden çoğulculuk ve ırkçı milliyetçilik ideolojileri ürettiğini açıklayabilmemiz için, liberalizmin kalbini daha derinden incelemek gerekiyor. Bunu Dördüncü Bölüm’de yapacağım.

Bu analiz beni demokratik devletlerde etnik milliyetçiliğe, hattâ etnik kırıma kayışla liberal toplum anlayışındaki “çoğunluk” ve “azınlık” kategorilerinin bir *eksiklik endişesi* yaratan tuhaf iç karşılıklılığı arasında birçok bağ olduğu görüşüne götürüyor. Sayıca çoğunlukta olanlar, tam da bazı azınlıklar (ve onların küçük sayıları) bu çoğunluklara çoğunluklar olarak kendi koşullarıyla lekesiz bir ulusal bütün, saf ve kirlenmemiş bir ulusal etnos ufku arasındaki küçük farkı hatırlattığında, *küçük sayılara* karşı yıkıcı ve etnik kırıyıcı olabilirler. Bu eksiklik hissi çoğunlukları azınlıklara karşı şiddet galeyenlarına sürükleyebilir. Bu koşulları kitap boyunca, ama özellikle de Beşinci Bölüm’de Hindistan’daki Müslümanlar bağlamında ayrıntılı bir şekilde analiz edeceğim.

Devletlerin, pazarların ve ticaret ve yönetim hakkındaki fikirlerin özel bir örgütlenme tarzı olan küreselleşme büyük çaplı şiddet koşullarını kızıştırır, çünkü ikisi de kendi biçimine ve gücüne sahip olan belirsizliğin mantığı ile eksikliğin mantığı arasında potansiyel bir çarpışma rotası yaratır. 1990'ların dünyası hakkında genel bir olgu olarak, küreselleşme güçleri büyük ölçekli toplumsal belirsizlikte ve keza eksiklikten kaynaklı ihtilaflardaki artış için uygun koşullar yaratmıştır, ki bunların her ikisi de çoğunluk ile azınlık kategorileri arasındaki hengâmede ortaya çıkmıştır. Tam ulusal saflık projesinin ayrılmaz parçası olan eksiklik endişesi ve büyük çaplı etnik-ırksal kategoriler hakkında toplumsal belirsizlik hissi denetimden uzak bir karşılıklı uyarılma biçimi üretebilir ve soykırıma giden yol da budur.

1990'lardaki büyük çaplı kültürel şiddetteki artışa ilişkin –belirsizlikle eksikliği birleştiren– bu yaklaşım, özellikle de evrenin tamamı mevcut bağımsız ulus-devletlerin sayısı ile ölçüldüğünde, bu tür bir şiddetin neden görece az örnekte gerçekleştiği sorununa belli bir bakış açısı da sunabilir (ama bu ne bir modeldir ne de bir izah). Küreselleşme, belirsizlik ve eksiklik arasındaki ilişkiye odaklanan argümanımız bize eksiklik endişesiyle kabul edilemez belirsizlik düzeylerinin ne zaman büyük çaplı etnik kıyım seferberliğini tetikleyecek şekilde bir araya geldiğini anlama olanağı sunar. Her iki duygunun da aynı anda üst seviyede var olmasının büyük çaplı şiddet için zorunlu bir koşul olduğu söylenebilir. Fakat yeterlilik, sosyal bilimlerde çoğu zaman olduğu gibi, başka bir konudur. Yeterlilik bir haydut devlet tarafından (Irak ve Kürtler), ırkçı bir sömürgeci yapı tarafından (Ruanda), trajik şekilde etnikleştirilmiş bir anayasa inşa süreci tarafından (Tito sonrası Yugoslavya) ya da kişisel açgözlülüğün ve gayrimeşru meta ağlarının harekete geçirdiği suçlu liderler tarafından (Liberya, Sudan) sağlanabilir. Bu kitap boyunca merkezî bir örnek olan Hindistan'da yeterlilik koşulunun, büyük bir siyasal bölünmeyi birtakım iç yasal ve kültürel fay hatlarıyla birleştiren özel bir olumsuzlukla alakalı olduğu gözükmektedir.

Bir hususa daha dikkat çekmek gerekiyor. 1990'lardaki büyük çaplı şiddete genellikle aşırı bir kızgınlık, kurbanın hem bedenine

hem de varlığına yönelik eşi görülmedik aşağılama ve ihlal biçimleri üreten aşırı bir nefret eşlik etmiştir: Sakat bırakılmış ve işkence edilmiş bedenler, yakılmış ve tecavüz edilmiş canlar, karnı deşilmiş kadınlar, parça parça edilmiş ve uzuvları kesilmiş çocuklar ve türlü çeşitli cinsel aşağılama... Kamusal olaylarda sık sık, arkadaşlar ve komşular arasında çoğu zaman görülen ve geçmişte grup savaşlarında olduğu gibi artık gizli kapalı sergilenmeyen bu artışı ne yapacağız? Muhtemel bir cevap için gerekli olan birçok unsuru düşünerek, bu aşırılığın küreselleşmenin “küçük farklılıklar narsisizmi”nde yarattığı bozukluklarla alakalı olduğunu öne sürüyorum. Bu konuyu da Dördüncü Bölüm’de ele alacağım.

Kızgınlık fazlalılığı ve aşağılama dürtüsü hakkındaki bu argümanın özü şudur: Çoğunluk kimlikleri ve güçleri ile azınlık kimlikleri ve güçleri arasındaki ilişkiyi nitelendiren kesintisiz dönüşüm ekonomisi nedeniyle küçük farklılıklar narsisizmi bugün geçmişte olduğundan çok daha tehlikelidir. Bu iki kategori, nüfus sayımlarının, anayasaların ve değişen dâhil etme ve eşitlik ideolojilerinin esnekliğinden ötürü yer değiştirebilir. Bu nedenle küçük farklılıklar artık yalnızca belirsiz bir benliğin değerli belirtileri değildir ve dolayısıyla (özgün Freud’çu içgörünün akla getirebileceği gibi) özellikle korunması gerektiği söylenemez. Aslında küçük farklılıklar en kabul edilemez farklılıklar olabilir, çünkü bu iki kategori arasındaki kaygan çift şeritli trafiği daha da kayganlaştırırlar. Son onbeş yılda etnik şiddete gaddarlık, aşağılama ve insanlıktan çıkarma eylemlerinin eşlik etmiş olması bizatihi büyük farklılıklar ile küçük farklılıklar arasındaki çizginin belirsizleştiğini gösterir. Bu şartlar altında, eksiklik ve belirsizliğin bir araya geldiğinde yarattığı kızgınlık ve korku artık mekanik bir şekilde istenmeyen azınlıkların köklerini kurutarak ya da onları yerlerinden ederek halledilemez. Azınlık yalnızca bir alamettir, altta yatan sorun farklılıktır. Dolayısıyla bugünün büyük çaplı, yıkıcı narsisizmlerinin yeni alameti farikası küçük farklılıklara olan aşırı bağlılık değil, farklılığın ortadan kaldırılmasıdır. Farklılığın ortadan kaldırılması projesi sınırların bulanıklaştığı, karma evliliklerin, ortak dillerin ve diğer derin bağlantısallıkların olduğu bir dünyada temelde olanaksız olduğundan, bugünün manşetlerinde gördüğümüz

sistematik aşırılığı açıklamaya başlayabilecek bir kızgınlık yaratmaya mecburdur. Bu araştırma çizgisinin psikodinamiği ve toplumsal psikolojisi Dördüncü Bölüm'de sunulandan daha derin bir inceleme-yi gerektiriyor, ki bu benim uzmanlık alanımın oldukça dışında yer alan zor bir konu.

Küreselleşme çağında belirsizlik, eksiklik, azınlıklar ve şiddetin verimliliği hakkındaki bu fikirler, bize ABD'nin 11 Eylül'den sonra Afganistan ve Irak'ta başlattığı tek taraflı ve daimi savaşla uzun mesafeli demokratikleşme dünyasını ve El-Kaide ve diğerlerinin aynı dönemde ABD'ye karşı yürürlüğe koydukları uzun mesafeli terör dünyasını yeniden konumlandırma olanağı sağlayabilir. İkinci, Beşinci ve Altıncı Bölüm 11 Eylül'den hemen sonra yazıldı ve Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırıları takip eden altı ayda gözden geçirildi. O zamandan bu zamana bazı şeyler değişti, bazı şeylerse değişmedi.

El Kaide'nin temsil ettiği yeni türde hücreli siyasal örgütlenmeler, sivil halka karşı asimetrik şiddet savaşına olan bağlılığın artması, canlı bomba taktiğinin yaygınlaşması ve en yakın dönemde, şiddet eylemleri alanına az ya da çok tesadüfen düşen kurbanların ekranda kafasını kesme eylemleri bizi yeni türde sorular sormaya zorluyor. Bu sorular piyasa güçlerine duyulan küresel hiddet, dünyanın pek çok bölgesinde son dönemde gelişen Amerikan karşıtlığının özel niteliği ve yurtsever, şehit ve kurban bedeninin kitlesel şiddet mekânlarına tuhaf geri dönüşünü konu almaktadır.

Din, milliyet, özgürlük ve kimlik adına sahnelenen şiddet oyunlarına girmeden önce, bu değerlendirmeyi en yakın döneme ait kamusal ve kitle-dolayimli şok biçimine odaklanarak tamamlayayım: Irak'ta kurbanların videoya çekilen kaçırılma görüntüleri ve bazı durumlarda, İslamcı mücahitlerle bağlantılı gruplar tarafından çeşitli devletlere medya yoluyla asimetrik baskı uygulamak amacıyla kafalarının kesilmesi (son dönemde Hindistan'da da görülmüştür). Kimi açılardan, burada dinî şiddetin en basit biçimi olan kurban etme eylemine geri dönmüş oluyoruz - René Girard (1977) bu konuda önemli açılımlar getirmiştir. Pakistan'da 11 Eylül'den hemen sonra Daniel Pearl'in kafasının kesilme eyleminin video görüntüleriyle

başlayan kamuya açık kurban etme eylemi daha sistematik bir siyasal ifade biçimi haline gelmiştir. Kaçırılan ve kafası kesilen ya da kesilme tehdidiyle karşı karşıya kalanlar her zaman zengin, güçlü ya da ünlü kişiler olmuyor. Aralarında Hindistan'dan, Kuveyt'ten ve başka ülkelerden Irak'a gelen göçmen işçiler gibi yoksul ve çaresiz gruplar da yer alıyor. Kendileri zaten küreselleşme trafiğinin yemleri olan bu perişan göçmenler birkaç yıldır ABD Hava Kuvvetleri'nin Irak'ta ya da El Kaide'nin New York'ta, Nairobi'de ve Suudi Arabistan'da yol açtığı gayri şahsi ölümlere bir kontrpuan işlevi görmektedir. Televizyonda gösterilen Irak'taki kafa kesme eylemleri daha mahrem ve kişisel kurban eylemlerine güçlü bir jest mahiyetindedir, zira bilinen ve teşhis edilebilir kurbanları daha tedrici ve kasıtlı bir şiddetli ölüm merasimiyle birleştirmektedir: "maskenin arkasındaki" silahlı güçlerin görkemli draması. Bu trajik kurbanlar Filistin, Irak ve Sri Lanka'daki canlı bombaların gönülsüz muadilleridir. Bu örneklerde, asimetri hakkındaki çeşitli umutsuzluk biçimlerinin ürettiği ideolojiler, özgürlük aletleri olarak kurbanlar ve şehitler üretmektedir. Bu tekil bedenler tahayyül edilemeyecek derecede soyut hale gelen ölüm ve yıkım mekânlarına dinî bir unsuru yeniden sokmak için gösterilen umutsuz bir çabadır. Keza ne denli şok edici olsa da bunları Irak ve Afganistan'da Amerika'nın gözaltında tuttuğu Müslüman erkeklerin işkence görmüş, zincirlenmiş, aşağılanmış ve fotoğrafları çekilmiş bedenlerine ahlaki yanıtlar olarak da görmek mümkündür.

2- Çatışmalar Medeniyeti

Siyasal barış ve toplumsal düzen hakkında düşünme tarzımız-da kavramsal cephaneliğimizizin belli parçaları uzun zamandan beri vardır. Bunların arasında şu klişeler sayılabilir: Modern ulus-devlet büyük çaplı kararlar olan savaş ve barış konusundaki kalıcı düzenle-meler yapma yetkisine sahip tek mercidir; günlük hayatta toplumsal düzen, savaşın hiçbir şekilde olmamasıyla güvence altına alınan ola-ğan bir durumdur ve toplumların içindeki toplumsal düzensizlik ile toplumların ötesindeki savaş arasında büyük ve doğal bir ayrım var-dır. Bu doğruların her biri 11 Eylül sonrası dünyada yerle bir olmuş-tur. Son birkaç yıldır savaşların ulus-devlet bağlamından kaçtığını ve her türlü gerçekçiliğin mantığını aştığını görüyoruz. Keza düşük yoğunluklu savaşa çalan ve pek çok toplumda rutin ya da olağan du-rum biçimini almış olan etnik çatışma biçimleriyle karşı karşıyayız. Öyle ki “barışın patlak vermesi” lafı şaka olmaktan çıktı ve insanı sarsan bir toplumsal gerçeklik haline geldi. Son olarak, terörizm adı-nı verdiğimiz şeyin yaygınlaşması ve devlet karşıtı her türlü faaliyeti nitelendiren bir ad olarak terörizm söyleminin ateş hızıyla yayılması ulusların savaşı ile uluslar *içindeki* savaşlar arasındaki çizgileri kesin olarak silikleştirmiştir.

Elbette bu doğruların bozulma süreci muammalı durumlardan payına düşeni fazlasıyla almış olsa da habersiz gelmemiştir. Çeşitli hesaplara göre on yıllardır iç savaşların sayısı dış savaşların sayısını aşmaktadır. Silahlı savaşçılar arasındaki düzenli bir faaliyet olarak savaş fikrini ortadan kaldırmak amacıyla yürütülen sivil bölgeler-de ki savaş, belli bir dönemdir aşına olduğumuz somut bir gerçekliktir. Belki de ilk kez Naziler tarafından resmî bir araç haline getirilmiş olan sivil nüfusların kitlesel olarak öldürülmesi son yirmi otuz-yıldır yürütülen etnik savaşlarda neredeyse kanıksanmış bir özellik ha-line geldi. Ayrıca özellikle de zayıf ya da bağımlı devletlerin olduğu toplumlarda, milislerin toplumun her alanına yayılmaları, dünyanın

pek çok bölgesinde bayrak, üniforma ve otomatik silahı resmî ulus-devletin elinden almıştır.

Ne var ki 11 Eylül'de gerçekten de bu tedrici gelişmeleri tepe noktasına taşıyan ve bizi savaş, barış ve devlet destekli güvenlik hakkında baş tacı ettiğimiz varsayımlardan bazılarını yeniden düşünmeye sevk eden bir şey oldu. İkiz Kuleler'e yapılan saldırılar James Joyce'un *Ulysses*'inden daha sıkı analiz edildi ve ortaya bir o kadar farklı görüş çıktı. Fakat ışığın kalbine sızılıp Wall Street Budalarının alaşağı edilmesiyle yeni türde bir savaşın ilan edilmiş olduğunu reddedecek çok az kişi vardır. Bu savaşın yeniliği teknolojik asimetrisi değildi – bu açıdan çarpıcı derecede yeni olduğunu reddetmiyorum. Keza tüm bir mega şehri terörize eden ve küresel sermayenin son hızla çalışan makinelerinde karmaşaya yol açan cüretkârlığı ve son olarak, yüksek teknoloji bir çöküş biçimiyle terör yaratma çabaları da değildi.

Bu savaşın yeniliği yalnızca düşmanın tanımladığı bir savaş başlatma çabasıydı ve düşman da ABD'ydi. İmzasız bir savaş adımı; bir tür Dadacı kâbus; şehirde terör ve Hollywood'un Arap bombacılar, dış mihrakların saldırıları vb. hakkındaki senaryolarının hepsi için korkunç bir intikam biçimi olan 11 Eylül, yaratıcısı olmayan savaş fikrine yeni bir ciddiyet kazandırdı.

Öte yandan bu savaşın adlandırılmamış bir güç tarafından yürütüldüğünü düşünmek de yanlış olur. Bu savaş ne devlet kurmakla ne bir devlete karşı çıkmakla ne de devletler arasındaki ilişkilerle ilgilenen yeni tür bir aracılığın işiydi. Bu savaş Amerika'ya karşı yürütülen bir savaştı, ama aynı zamanda devletlerin oyundaki tek aktör olduğu fikrine karşı açılmış bir savaştı. 11 Eylül saldırıları kitlesel bir toplumsal cezalandırma edimi, halk huzurunda yapılan bir tür kitlesel infaz ve Amerika'yı dünyanın dört bir tarafında, özellikle de İslam âleminde yol açtığı ahlaki çarpıklıklardan ötürü cezalandırmayı amaçlayan ateşe atılarak, taşlanarak ve moloz altında kalarak yaşanan bir ölümdü.

11 Eylül saldırılarının bu ahlaki, cezalandırıcı ve pedagojik niteliği bazı gözlemcilerin Samuel Huntington'ın meşhur “medeniyetler çatışması” modeline (1993) geri dönmelerine yol açmıştır, ama çok daha fazla araştırmacı da modelin geçerliliğini sorgulamıştır. Bu mo-

deli eleştirmeden önce bu modelin neden 11 Eylül'den sonra çekiciliğe sahip olduğunu belirtelim. Bu model günümüz dünyasında var olan yeni türde bir ahlaki öfkeye, ahlaki saflık ve toplumsal dürüstlük fikirleri adına aşırı savaş eylemlerine başvurma konusunda yeni bir istekliliğe işaret ediyor. Elbette İslam âlemindeki toplumsal güçler ile 11 Eylül olayları arasında güçlü bir bağlantı olduğunu reddetmek saçma olur.

Huntington modelinin ötesine geçmek için basit görülemeyecek birçok neden var ve bunları Altıncı Bölüm'de yeniden ele alacağım. Şimdilik birkaç gözlemde bulunmakla yetineyim. Bir defa, İslam âlemi kendi içinde tartışmalarla doludur. En önemli tartışmalardan birisi hangi İslam devletlerinin kendi halkları tarafından adil devletler olarak görüldüğü, hangilerinin görülmediğidir. Ayrıca birçok İslam devleti, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Müslüman olmayan devletlere saldırmak isteyen çeşitli müttefikler tarafından gayrimeşru muamelesi görmektedir. El Kaide 11 Eylül saldırılarının esas sorumlusu, Usame bin Ladin de bu şebekenin arkasındaki baş aktör olduğu oranda, kendisinin İslam âlemi içinde ve Arap, Suudi ve Sünni dünyasında fevkalade özgül bir ahlaki ve eskatolojik muhalefet türünü temsil ettiği de açık görünmektedir. Bu savaş İslamiyet adına bir savaş olabilir, ama otoritesini İslam âlemi içindeki çok daha kendine özgü kaynaklardan almaktadır.

Bir medeniyetler çatışmasından ziyade dünya çapında bir çatışmalar medeniyeti içinde olduğumuzu düşünmemin nedenlerine yeniden döneceğim, ama öncelikle Amerika'nın 11 Eylül olayları karşısındaki tepkisine bakmak daha yararlı olacaktır.

Amerika'nın Tepkisi

Tuhaf görünse de, saldırıların şokunu atlatmak için geçen bir haftanın ardından ABD hükümeti tepki gösterene kadar, yeni savaşın morfolojisi ve temsil ettiği çarpışma hakkında hiçbir şey bilmiyorduk. ABD medyasının ve devlet organlarının görülmeyen ve bilinmeyen düşmanı tarif etmek için uygun sözcükler aradığı hakkında çok şey yazılıp çizilmiştir. Bugün geriye dönüp baktığımızda, ilk günlerde açıkça ırkçı bir dil kullanılmamış olması, Arap karşıtı

duyguları körüklemekten ve tüm İslam âlemini düşman olarak nitelendirmekten kaçınılmış olması takdire şayandır. Gerçekten de, o dönem Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Condoleezza Rice ilk başta bunun bir medeniyetler çatışması *olmadığını* söylemiş ve dolayısıyla Huntington'ı açıkça tekzip etmişti. George Bush ve kabinenin diğer önde gelen isimleri de düşmanın adını koymak için epeyce uğraşmışlar ve adlandırma süreci yavaş yavaş şekillenmişti. 11 Eylül'ün üzerinden iki hafta geçtikten sonra El Kaide, Afganistan ve Usame bin Ladin Amerikan halkına uygulanan mezalimin hikâyesini anlatmak ve kısa süre sonra başlayacak olan güçlü askerî tepkiyi meşrulaştırmak için uygun isimler olarak ortaya çıkmıştı.

ABD ve İngiltere'nin Afganistan'a, Taliban'a ve El Kaide şebekesinin lider çekirdeğini hedef alan olağanüstü hava savaşının analizi yapmanın yeri burası değil. Bombalarla birlikte havadan atılan gıda yardımı paketlerinin tuhaf insancılığı hakkında da çok şey söylendi. Keza Taliban'ın moloz yığınının çevirdiği bir ülkeyi alıp unufak hale getirmenin ironisi hakkında da çok şey söylendi. Yine, Taliban'ın zaten psikolojik açıdan viraneye çevirmiş olduğu Afganistan'ın perişan haldeki sivil nüfusuna uygulanan yoğun terör hakkında da çok şey söylendi. Ayrıca dünya sahnesinde Afganistan'a yönelik karşı-saldırının ABD'deki uyuyan savaş makinesini uyandırdığına, hükümette daha ilk dönemini yaşayan yeni seçilmiş bir liderin medeni dünyanın kurtarıcısı esvabına bürünmesini sağladığına ve çeşitli karakterlerin Süveyş Kanalı, Soğuk Savaş ve Körfez Savaşı oyunlarını yeniden oynamalarına –üstelik bunu işine yarayacak şekilde tek bir büyük oyun haline getirerek: öfkeli Güliwer– izin verdiğine haklı olarak birçok kez dikkat çekildi. Dünya bir kez daha destekçiler ile köstekçiler, evet efendimciler ile istemeyiz diyenler, meşum küresel düşmanın (terör, terörizm ve teröristler) destekçileri ile muarızları şeklinde kamplara bölünmüştü.

Hâlâ tam anlamıyla bitmemiş olan Afganistan'a karşı savaş, deyim yerindeyse, bir *teşhis* savaşıydı, hattâ bir adli soruşturma savaşıydı. Bu savaş keşifler yapmayı amaçlıyordu.. Savaşın yapmaya çalıştığı en önemli teşhis düşmanın kim olduğuydu: El Kaide neyin nesiydi? Usame bin Ladin kimdi? Taliban kimlerden oluşuyordu?

Ama bu savaş başka bir anlamda da teşhis savaşıydı. ABD'nin ve Birleşik Krallık'ın destekçilerinin kim olduğunu belirlemeye çalışıyor, Avrupa'yı ve Japonya'yı bağılılıklarını beyan etmeye zorluyor ve pek çok tarafsız gözlemcinin de kendi çekincelerinden bağımsız olarak ABD'nin tarafına geçmelerine neden oluyordu. ABD'nin güçlü savaş makinesi bir referandum düzenliyordu ve çekimser oya izin yoktu. Bu özelliklerin çoğu, sonrasındaki Irak Savaşı için de geçerli olacaktı, tek fark Irak Savaşı'nda tetikleyici adli sorunun "kitle imha silahları" hakkında olmasıydı.

Öte yandan düşman, dünyanın dört bir köşesine yayılmış diğer isimsiz terörist şebekelerle gölge mekanizmalar aracılığıyla bağlantıya sahip küresel bir terörist şebekesi olarak adlandırıldığından, birçok devlet kendi muhaliflerini, devlet karşıtı eylemcilerini ve şiddete başvuran azınlıklarını tam da bu tür bir adlandırma sayesinde teşhis edebildi. Bu adın küresel çapta güçlü bir alıcısı vardı. Ve birçok devlet bunun yerel alanda sınırsız manipölasyon olanağı sunan bir ad olduğunu fark etmişti. Hindistan da istisna değildi.

Fakat dünyanın dört bir tarafındaki hükümetlerin ABD'ye verdikleri bu ezici destek gösterisinin esas nedeni 11 Eylül'de başlatılan savaşın, her şeyden önce, küresel boyutta iki sistem arasındaki bir savaş olduğunu anlamış olmalarıydı. Bu sistemlerden ilkinin *omurgalı*, ikincisini *hücreli* diye tarif edebiliriz. Modern ulus-devletler omurgalı dünyaya ait olduklarını kabul ediyorlar ve tıpkı son dinazorlar gibi, küresel bir formasyon olarak korkunç bir hayatta kalma mücadelesi içinde olduklarını görüyorlar.

Hücreli Sistemler Omurgalı Sistemlere Karşı

Hücreli dünya sistemi ile omurgalı dünya sistemi arasındaki ayrımı anlamak için bir adım geri çekilip küreselleşme sözcüğüyle ifade edilmeye başlanan süreçler üzerine düşünmemiz gerekiyor. Küreselleşmenin ulus-devlet sisteminin sınırlarını hangi oranda aşındırdığı konusunda pek çok tartışma olmasına karşın, son otuz yıldır küresel ekonomiyi inceleyen hiçbir ciddi analist, dünya pazarında daha derin bir bütünleşmenin yaşanması ve tüm dünyada, özellikle de 1989'dan sonra piyasalaştırma ideolojilerinin geniş bir alana yayılması sonucu

ulus-devletin (ilk baştaki kurmacalarından ve çelişkilerinden bağımsız olarak) daha netameli bir nitelik kazandığını reddetmeyecektir. Keza bunu ticaret dengesinin GSMH'ye oranı meselesi olarak da görmemek gerekir. Burada kurumsal bir mesele söz konusudur ve bunun birçok toplumda aslında ulusal ortamlarda küresel politikalar yürüten merkez bankaları gibi ulusal kurumların niteliğinde büyük değişiklikler anlamına geldiği pek çok araştırmacı tarafından gösterilmiştir. Küresel ekonomi trafiğinin karmaşık biçimlerini yönetmek üzere sınır ötesi hukuk, muhasebecilik ve enformasyon teknolojisi kuralları gibi çoğu bilinmeyen ya da uzmanlaşmış teknokrat elitler haricinde kimsenin kullanmadığı kurumlar ortaya çıktı.

En kusursuz haliyle bile her zaman su sızdıracak bir deliği olan ulusal ekonomi fikri (ilk kez Alman coğrafyacı Friedrich List tarafından ortaya atılmıştır) bugün çoğunlukla özerk ya da açıkça tanımlanmış bir fikir olmaktan ziyade yardımcı ve kolaylaştırıcı bir görüntü sergilemektedir. Yalnızca dünyanın en güçlü ekonomileri gerçekten önemli bir anlamda ulusal görünmektedir ve bunlardan en güçlüsü olan ABD ekonomisi ya küreseldir ya da hiçbir şey. Avrupa'da AB'nin varoluşu için en büyük gerekçe küresel oyunun parçası olmadığı takdirde Avrupa'nın her şeyi riske atacak olmasıdır ve bu konuda genel bir mutabakat vardır. Kurulan yeni düzende küresel takılmak için tam anlamıyla hazır olmayan Japonlar kendilerini bir gecede çeşitli makroekonomik şoklara karşı bile bağımsızlığa sahip olan yatışmış bir ekonomi olarak buluveriyor.

Bu aşırı küreselleşmiş dünyanın yeni siyaseti ve kültürü konusunda ise mutabakat daha sınırlıdır. Fakat çeşitli düşünürler arasında ulus-devletin krizi, ulusal egemenliğin geleceği, güçlü bölgesel koalisyonların parçası olmayan devletlerin yaşama şansı konusunda tartışmalar durulmuyor. Tüm dünyada siyasal konuşmalarda ve kitale hareketlerinde benzerleri olan bu tartışmalar çoğu zaman yabancı mallar, yabancı diller, yabancı göçmenler ya da yabancı yatırımları konusunda duyulan yeni panik biçimleri halini almaktadır. Birçok devlet kendisini ulusal egemenlik oyunları sergileme ihtiyacı ile Batı sermayesinin kutsamalarını ve çoktarafılları davet etmeyi amaçlayan eşzamanlı açıklık gösterileri arasında kaldığını görüyor.

Güçlü sosyalist devletlerin bulunduğu merkezi planlama çağında var olduğuna dair bazı kanıtlar sunabilen ulusal ekonomi kurmacasının bile neredeyse tamamen kaybedilmesiyle birlikte, bugün safılık, sahicilik, sınırlar ve güvenlik fantazilerinin sergilenebileceği esas alan olarak kültürel alan kalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, güçlü ulusal ekonomilerin (yabancı yatırımının geçici biçimlerindeki büyüme, ulus ötesi ekonomi biçimlerindeki ve yöntemlerindeki artış ve her türlü ulusal muhasebeden kaçan *offshore* ekonomi imparatorluklarının büyümesi yoluyla) ölümü ya da içeriden patlaması çeşitli yeni fundamentalizmlerin, çoğulculukların ve yerli hareketlerinin yükselişine yol açmıştır ve bu hareketlerin genellikle bariz bir etnik kıyımcı özelliği olduğu göze çarpmaktadır. Ulus-devlet, adım adım, tam egemenliğe sahip olabileceği son kültürel kaynak olarak *ethos* kurmacasına indirgenmektedir.

Ve elbette çeşitli görüşlerden birçok gözlemcinin de dikkat çektiği gibi, mevcut küreselleşme dinamiğinin başka bir yönü daha var: Uluslar, sınıflar ve bölgeler arasındaki eşitsizliğin giderek daha da artması. Eşitsizlikteki bu artış, açık pazarlarla ve küresel sermayenin hızlı akışıyla olan gerçek bağları konusunda uzmanların görüş ayrılıklarından bağımsız olarak, birçok ülkede halklar nezdinde küresel kapitalizmin ve onun ulusal sürükleyicisi sıfatıyla ABD'nin dizginsiz gücünün doğrudan bir ürünü olarak görülmektedir. Hiç kuşku yok ki içeriden patlayan ulusal ekonomiler, kontrolden çıkmış mali sermaye ve iş dünyası, piyasa ve kâr ideolojilerinin ana sürükleyicisi olarak ABD'nin rolü arasındaki bu bağ, yeni oyunda kendilerini kaybedenler safında görenlerle kazanan küçük azınlığa mensup (öncelikle de ABD) görenler arasında yeni türde bir duygusal Soğuk Savaş'a yol açmıştır. 11 Eylül'ün acımasızlığından nefret edenler arasında bile, "ABD öyle ya da böyle ettiğini buldu" görüşünün geniş bir yankı bulmuş olması, kuşkusuz, ekonomik dışlama mantığının yol açtığı ahlaki öfkeden kaynaklanmaktadır. Tüm dünyada ABD'ye duyulan nefretin artmasının arkasında başka nedenler de var, fakat bu konuyu Altıncı Bölüm'de ele alacağım.

Para, silah, enformasyon, insan ve ideolojilerin ulusal sınırların ötesinde kazandığı yeni hareketliliğin dikkat çekilmesi gereken yönü,

geleneksel olarak ulus-devletin tekelinde olan dayanışma biçimleriyle aynı *siyasal* düzlemde yer alan dayanışma biçimleri üretmiş olmalarıdır. Sözgelimi çeşitli diaspora cemaatleri, halklar arasında farklı ulusal sınırlar içinde de olabilecek asli bağlılıklara sahiptir. Ulusal sınırların ötesinde hareket eden ve bazısı kültürel, bazısı profesyonel, bazısı duruma bağlı, bazısı fırsatçı nitelikte çeşitli dayanışma türlerini temsil eden siber cemaatler arasında savaş, barış, kimlik ve ilerleme gibi kilit meseleler üzerine tartışmalar şiddetle devam ediyor. Siberuzam alanında ölümcül milliyetçilikler de çok prim yapıyor, ama yine de bunlar uzam, mekân ve kimlik arasındaki bağların sağlamlığını karmaşıktırıyor. Örneğin 1970'lerden bu yana Sri Lanka'daki şiddetten kaçan Tamillerin kurduğu eelam.com adında bir cemaat var (Jegenathan 1998). Siber teknolojiler çağında kolektif tahayyüller ve hayali kolektiflikler artık yalnızca aynı madalyonun iki yüzü değildir. Daha ziyade, bunlar sık sık birbirlerini sınayan ve birbirlerine meydan okuyan olgulardır.

Karşılıklı olarak birbirine bağlı olan, teknolojinin önderliğindeki günümüz dünyasında yeni ortaya çıkan toplumsal ve siyasal biçimleri yakalamak için ağ imgelerinden yararlanılmaktadır. Bu bağlamda akla ilk önce Manuel Castells (1996) gelse de, şirket guruları, futurologlar ve diğerlerini de saymak gerekir. Dahası dünya şu anda, açıkça, para, haber, insan ve fikirlerin hareket ettiği, buluştuğu, yakınlaştığı ve tekrardan dağıldığı devrelerle birbirine bağlanmış durumdadır. Ama yine de ağ imgesi, yakalamaya çalıştığı gerçeklik açısından çok genel görünmektedir.

Hücreli bir dünya fikri birazcık daha belirgin görünmektedir. Biyolojiden türettiğimiz bu benzetme hücreli biçimler ile *omurgalı* biçimler arasındaki karşıtlığı vurgulamaktadır ve elbette her benzetme gibi eksik ya da kusurludur. Modern ulus-devletler sistemi omurgalı yapının en belirgin örneğidir, zira uluslar kendi uydurdukları farklılık ve tekilik hikâyelerinden beslenmelerine karşın, ulus-devletler sistemi ancak temelinde çeşitli normların, en başta da savaş normlarının garanti altına aldığı uluslararası bir düzen varsayımı olduğu için işlemektedir. Bugün bu omurgalı düzen yalnızca Birleşmiş Milletler tarafından değil, iktidar ya da zenginlik hiyerarşisindeki yerleri

ne olursa olsun tüm ulusların birbirleriyle simetrik ilkeler temelinde ilişki kurmalarını sağlamaya çalışan ve sayıları her geçen gün artan kurallar, kurumlar, anlaşmalar ve sözleşmeler tarafından simgelenmektedir. Ulus-devletler sistemi başlangıçtan itibaren bayraklar, posta pulları ve havayolları gibi basit kalemlerden ve konsolosluklar, elçiler ve diğer karşılıklı tanıma biçimleri gibi çok daha karmaşık sistemlerden oluşan semiyotik bir tanıma ve iletişim sisteminden yararlanmıştır. Omurgalı sistemlere en büyük ve çapı bakımından en kapsamlı örnek ulus-devletler sistemidir. Omurgalı sistemler merkezi ya da hiyerarşik olmak zorunda değildir, ama temelde sınırlı sayıda eşgüdümlü, düzenleyici normlar ve işaretler üzerinde yükselir. Vestsfalya Anlaşması'nın ve Kant'ın ahlaki karşılıklılık ve simetri üzerine yazılarının zaman ve mekân açısından bu denli yakınlaşmış olmasının nedenini kavramak güç değildir.

Küresel kapitalist sistemi hücreli sistemlerle omurgalı sistemler arasındaki karşıtlıkla kolayca açıklayamayız. Küresel kapitalizm bir yandan açıkça omurgalı bir sistemdir, zira engin bir iletişim, ulaşım, uzun mesafeli kredi ve eşgüdümlü mali işlemler sistemine yaslanır. Bu eşgüdümlü özellik, en azından asgari düzeyde güvenilir kredi ve döviz sistemlerine ihtiyaç duyan sanayi kapitalizmi hikâyesinin her zaman ayrılmaz bir parçası olmuştur. Modern kapitalizm birtakım hukuk, muhasebe, polis, vergilendirme ve güvenlik kurallarının geniş çapta uygulanabilir olmasına ihtiyaç duyması bakımından da omurgalıdır; kapitalizm bu işleri için genellikle devletler arasındaki çeşitli anlaşma ve sözleşmelerce garanti altına alınan düzenlemelerden yararlanır. Bu anlamda ulus-devletler sisteminin ve modern sanayi sermayesinin omurgalı yapıları üst üste binen yapılara ve birbiriyle açıkça bağlantılı bir tarihe sahiptir. Bu ortak yapı elbette hiçbir zaman gerilimlerden ve çelişkilerden azade olmamıştır, ama yine de onaltıncı ve onyedinci yüzyıl gibi erken bir tarihte Batı ve Güney Avrupa'da ortaya çıkan deniz imparatorluklarının küresel siyasal iktisadında görülebilir.

Öte yandan kapitalizm ondokuzuncu yüzyıldan bu yana gelişerek teknik açıdan hem daha karmaşık hem de daha hareketli bir niteliğe bürünmüş ve mali bileşeniyle sanayi ve imalat arasındaki doğrudan

ilişkiler giderek ortadan kalkmıştır. Böylece kapitalizm peyderpey belli kritik hücreli özellikler geliştirmeye başlamıştır. Bu özellikler, “post-Fordist”, “örgütsüz”, “esnek” ya da “sanayi-sonrası” gibi çeşitli isimler almış olan kapitalizm çağında giderek görülür hale gelmiştir. Çok uluslu şirketlerden ulus ötesi şirketlere ve şimdi de küresel şirketlere geçişin damgasını vurduğu bu çağda üretim faktörlerinin hızla yeniden birleştirilmesi sermayenin coğrafyasını değiştirmiş ve sermaye hareketlerini ve ulusal profilini değerlendirilmesi zor hale getirmiştir. Özellikle de 1970’lerden itibaren belirgin hale gelen bu özellikler çok farklı türde örgütsel sloganlarda ve modellerde yansımaları bulmuştur. Bunların hepsi de birçok küresel şirketin hareketli, yeniden birleşimli, fırsatçı ve ulusallıktan sıyrılmış işleyişini yakalamaya çalışmaktadır. 1980’lerin ortalarından bu yana yeni enformasyon teknolojilerindeki büyüme ve mali işlemlerin ulusal mali piyasaları ani ve çarpıcı krizlere tabi hale getiren baş döndürücü hızı ve kapsamındaki artışla bu hücreli özellikler daha da ivme kazanmıştır. Bu süreç Meksika’dan Doğu Asya’ya, oradan da Arjantin’e taşınmış ve geçmişte müthiş zengin bir ülke olan Arjantin’de birkaç hafta içinde ekonomik anarşi baş göstermiştir. Hindistan gibi ülkeler bu tür krizlere görece bağımsız olmalarının, küresel ekonomiyle tam olarak bütünleşmemiş olmalarından kaynaklandığını açıkça kabul etmektedir. Fakat bu zor bir oyundur; Sahra çölünün aşağısında birçok Afrika ülkesine bakarak, küresel pazardaki gelişmelerin kıyısında kalmanın nasıl felaket sonuçlara yol açacağını görebiliriz.

Çeşitli şekillerde, küresel şirketlerin ve onların faaliyet gösterdikleri pazarların mevcut durumu ulus-devlet sisteminin omurgalı özelliklerine benzeyen ve yaslanan, ama aynı zamanda hücrelilik ve yerel özerklik gibi yeni biçimler için laboratuvar işlevi gören bir kişilik bölünmesi sergilemektedir.

Küresel kapitalizmin internet çağındaki bu ikili niteliği yeni “te-rörüst şebekeleri”nin hücreli doğasını daha iyi anlamamızı sağlar. Birbiriyle bağlantılı ama dikey olarak idare edilmeyen, eşgüdümlü ama azımsanmayacak derecede bağımsızlığı olan, merkezi ileti yapıları olmadan çoğalabilen, merkezi örgütsel özellikleri bakımından belirsiz ama hücreli stratejileri ve etkileri bakımından tümüyle açık

olan bu örgütler para transferi, gizli örgütlenme, *offshore* cennetleri ve resmi olmayan eğitim ve seferberlik araçları gibi kritik araçlardan yararlanıyorlar. Zaten bu araçlar kapitalist işleyişin pek çok alanında da başroldedir. Gerçekten de bankacılık ve finans dünyasının gri alanları uluslararası terör şebekelerinin işleyişinde açıkça suç ortağıdır. Özellikle de ABD’de bankacılık, vergilendirme ve hukuk yoluyla bu örgütlerin mal varlığını takip etmek ve dondurmak için yürütülen büyük kampanya, bu bağın ciddi olduğunu açıkça göstermektedir. Ne de olsa binlerce işçiyi ve yatırımcıyı dolandıran Enron gibi dev şirketlerin bilanço dışı işlemleri ile hakkında çok şey duyduğumuz terörist şebekelerinin çevrimdışı alışverişleri arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Genel olarak söylersek, küresel düzeydeki emek, silah, ilaç ve mücevher akışı çoğu zaman teknolojik açıdan ileri iletişim araçlarından ve devlete ait olmayan şiddet araçlarından yararlanır. Burası terörizmin şiddetiyle çeşitli gayrimeşru küresel akışların bağımsızlığının bir araya geldiği bir alandır.

Ne var ki hem sermayeyi hem de uluslararası terörü nitelendiren hücreliliğin başka yüzleri de vardır. Tabandan küreselleşme üzerine olan Altıncı Bölüm’de sivil toplum örgütlerinin yeni dayanışmalar ve yeni stratejiler yaratmak ve böylece ulus-devletin ve küresel şirketlerin egemenliğine karşı çıkmak için hücrelilik araçlarından nasıl yararlandığını ele alacağız.. Bu ütöpik hücreli biçimler adalet, şeffaflık ve dâhil etme hedefleri bulunan ve terör fikrinden alabildiğine uzak olan yapılardır, ama her şeye rağmen onlar da yeni hücrelilik mantığının örnekleridir.

Elbette ampirik açıdan bakıldığında ulus-devletin sonunun geldiğinden bahsetmek saçma olur. Fakat modern ulus-devletler sisteminin omurgalı ahlakını çevreleyen ve sorgulayan hücreli biçimlerin bolluğunu dikkatle incelersek, büyük ölçekli siyasal bağlılık ile örgütlenmenin bu iki ilkesi arasında hem karşılıklı bir bağımlılık hem de uzlaşmaz bir karşıtlık olduğu rahatlıkla görülebilir. Omurgalı sistemlerle hücreli sistemler arasındaki tamamlayıcılık ve farklılık bize küreselleşme çağında ulus-devletin krizini incelemek için yapısal bir yol sunar ve bizi 11 Eylül’den sonra, hakkında iyiden iyiye bilinçli hale geldiğimiz küresel terörizm biçimlerinin küresel ekonominin ve siyasetin mor-

folojisindeki büyük ve kapsamlı dönüşümün örneklerinden başka bir şey olmadığını görmeye zorlar.

Şiddetli ve asimetrik ucunu küresel terörün oluşturduğu bu büyük dönüşümü bir dolaşım krizi olarak görmek mümkündür. Yani küreselleşme çağının belirgin özelliği olarak görünen çeşitli türde akışlar –imge, ideoloji, mal, insan ve zenginlik akışı– arasındaki (daha önceki bir eserimde verdiğim adla) “kopukluk”tan (1996) kaynaklanan bir kriz olarak görülebilir. Bu kopukluklar çoğunlukla zaman ve mekân müzakerelerinde farklı tempolarda faaliyet gösteren dolaşım tarzlarının ve araçlarının ürünüdür. Bazen kopuk küresel akışlar olarak ele alınan bu kopukluklar çeşitli türde yerel çelişkiler ve gerilimler üretir. Tüm bu gerilimler tutarlı bir eşzamanlılığa sahip olmayan küresel akış süreçleriyle bağlantılı olduğundan, dolaşım krizleri diye adlandırılabilir. Nitekim bu adı vererek küreselleşmenin mali sermayenin hareketleriyle yakından bağlantılı olduğunu ve dolaşımın, özellikle de metalara ilişkin olarak para dolaşımının sermayenin işleyişi ve çelişkileri açısından hayati olduğuna ilk dikkat çekenlerden birinin Karl Marx olduğunu hatırlatmış oluyoruz. Bugün, Marx’ın bu önemli tespitinden hareketle, dolaşımın mantığının mekânsal kapsamı, semiyotik okunabilirliği, hareketin hızı ve temposu ve içinde hareket ettikleri yollar ya da kendi hareketleri için sıfırdan yarattıkları yollar bakımından giderek daha çeşitli ve kopuk bir niteliğe büründüğünü kavrayabiliriz.

Her zaman kırılğan olan ulusal ekonomiler dünyasına geri döndüğümüzde, spekülâtif sermaye, yeni mali araçlar ve hızlı enformasyon teknolojilerinden oluşan üçlü bir motorun devindirdiği küreselleşmenin mevcut dönemini, küresel sermayenin ruhsatsız ve sınırsız dolaşmak için duyduğu kural tanımaz dürtü ile ulus-devletin ulusal egemenliğe sahip bir ekonomik mekân sağladığına dair bitmeyen fantazi arasında yeni gerilimler yaratan bir dönem olarak nitelendirmek mümkündür. Bu yeni dolaşım krizi (daha doğru bir tabirle, dolaşımın farklı yolları ile biçimleri arasındaki kopuk ilişkilerden kaynaklı kriz) bugün omurgalı sistemlerle hücreli sistemler arasındaki gerilimlerin ortaya serildiği geniş alanı oluşturuyor. Nitekim bu mücadele küreselleşme çağında dolaşım biçimleriyle biçimlerin dolaşımı arasındaki sürtüşmede de görülebilir.

Bu biçimler kopmaz bir şekilde iç içe geçmiş olsa da, aynı zamanda çatışma eğilimleri de vardır. Fakat bu çatışma öğretiler, kültürler ya da medeniyetler çatışması değil; dolaşımın süregelen krizi içinde, burada omurgalı ve hücreli diye nitelendirdiğim büyük ölçekli örgütlenme tarzları arasındaki bir çatışmadır. Usame bin Ladin ve El Kaide, terörizm sorunundan çok daha fazlasını içeren bu çatışmaya verilen korkutucu isimlerdir.

Savaş Düzeni

Achille Mbembe'nin (2003) sunduğu kilit içgörülerden biri şudur: Günlük yaşamda kolektif kimlikler gerekçe gösterilerek fizikî şiddetin, askerî boyuta sahip çatışmaların ve bedensel gaddarlığın olağanlaştığı toplumlarda bir yanda doğa ve savaş, diğer yanda toplumsal yaşam ve barış arasında basit bir karşıtlık görmek mümkün değildir. Mbembe bizi daha korkutucu bir manzara tahayyül etmeye çağırır. Burada düzen (düzenlilik, kestirilebilirlik, rutin ve bizatihi günlük şeyler) şiddet gerçeği ya da beklentisi etrafında örgütlenmiştir.

11 Eylül'den sonra terör ve terörizm imgesini çevreleyen küresel siyaset bizi bu çağırışı biraz daha farklı bir tarzda almaya zorluyor. Bu imgeler sivil mekânla askerî mekân arasındaki bölünmeyi ortadan kaldırıyor. Çeşitli terörist şebekelerin ve kişilerin eylemleri sivillerin günlük yaşamının her alanını korkuyla doldurmaya çalışıyor. Sivillerin olmadığı bir dünya varsayıyorlar. Bu savaş yalnızca tarihte çeşitli dönemlerde güçlü devletlerin yürüttüğü türden bütünsel bir savaş değil, günlük hayata yayılan bir savaştır: Her gün olabilecek bir olasılık olarak, tam da savaş zamanının ve mekânının dışında yer alanlar için "günlük hayat" diye bir şey olabileceği düşüncesini sarsmak için yürütülen bir savaştır. Terörizm buna sürekli korku yaratmanın kilit unsuru olan kestirilemezliği de ekler. Kendi halklarına ya da diğer halklara karşı bu tür bir stratejiyi takip eden devletlerin haklı olarak terörizme bulaştıkları söylenmektedir.

Terör savaş ve barış zamanları ve mekânları arasındaki sınırları düzenli bir şekilde muğlaklaştırarak etkisini gösterir. Ayrıca kendi örgütlenme ve seferberlik ilkelerini saklamaya çalışarak da faaliyet gösterir. Ama hepsinden önemlisi kendisini, şiddetten uzak olma ya

da barış durumu olarak görülen düzenin yok edilmesine adanmış olmasındır. Hangi eşitlik, özgürlük ya da adalet ideolojisi adına olursa olsun, terör, günlük hayatın merkezi düzenleyici ilkesi olarak şiddet uygulamaya çalışır. Terörün korkutucu yanı budur, öyle ki bu özellik yarattığı bedensel travmaların, mekânsal değişkenliğinin, kendi kendini kurban etme oyunlarının ve karşılıklı hümanizmi reddetmesinin bile ötesindedir. Günlük hayatın garantili çıpası olarak barışın yerine şiddeti koymaya çalışan her türlü çabaya haklı olarak terör adı verilmelidir. Terör aciliyeti rutinleştirir ve norm olarak istisnai şiddet biçimlerine ve ihlale değer atfeder.

Bugün El Kaide gibi örgütlerde gördüğümüz küreselleşmiş terör şebekeleri bu mantıklara hücreli örgütlenme aracılığıyla küreselleşebilme özelliğini de eklemektedir. Böylece bu şebekeler hem tiksintiye hem de belirsizlik hissine yol açmaktadır. Barış ile günlük yaşam arasındaki ilişkiyi tersine çevirmeye çalışmakta ve üstelik bunu ulus-devletin değişmez dayanağı olan omurgalı eşgüdümlülük ilkelerine ihtiyaç duymadan ya da aldırmadan yapmaktadırlar. Bu durum hepimize yönelik bir epistemolojik taarruzdur, zira en değer verdiği-miz iki varsayımı altüst etmektedir: Barış toplumsal düzenin doğal işaretidir ve ulus-devlet bu düzenin doğal garantörü ve taşıyıcısıdır. Dolayısıyla terör küreselleşmenin kabusvâri yönüdür ve bizim bu kâbusun mantığına daha yakından bakmamız gerekiyor. Ama şimdilik, küreselleşme çağında terörün ulus-devleti çevreleyen daha derin krizlerden ve çelişkilerden kopartılamayacağını belirtmekle yetine-lim. Sonraki bölümde ele alınacak olan bu krizlerden biri ulus-devlet *içindeki* azınlıklar ile ulus-devletin küreselleşme güçleri tarafından marjinalleştirilmesi arasındaki bağlantıyla ilişkilidir.

3- Küreselleşme ve Şiddet

Küreselleşme neredeyse her yerde tartışma konusudur. Küreselleşme güçlü enformasyon ve iletişim teknolojilerinin başını çektiği yeni bir sanayi devriminin adıdır ve bu devrim henüz başlamıştır. Küreselleşme yeni bir olgu olmasından ötürü onu anlamak için sahip olduğumuz dil kaynaklarını ve idare etmek için sahip olduğumuz siyasal kaynakları zorlamaktadır. Küreselleşme ABD’de ve dünyanın on (ya da o civardaki) zengin ülkesinde, kuşkusuz, elit şirketler ve onların siyasal müttefikleri için olumlu anlama sahip sihirli bir sözcüktür. Oysa göçmenler, siyahlar ve diğer marjinaler (“Kuzeydeki Güneyliler”) için dâhil edilme, iş ve daha fazla marjinalleşme konusunda bir tedirginlik kaynağıdır ve marjinallerin tedirginliği, tarihin her döneminde olduğu gibi, elitler için de bir tedirginliktir. Dünyanın geri kalan ülkelerinde –az gelişmiş ve gerçekten mahrum durumdaki ülkelerde– ise çifte bir endişe söz konusudur: Çetin koşullarda dâhil edilme korkusu ve dışlanma korkusu, zira bu durum tarihin kendisinden dışlanma olarak görülmektedir.

Kuzey’de ya da Güney’de olmamızdan bağımsız olarak, küreselleşme yeniliği idare edilebilir hale getirmek için sahip olduğumuz en güçlü araca da meydan okuyor. Bu araç tarihe başvurmaktır. Küreselleşmeyi kapitalizmin, emperyalizmin, yeni sömürgeciliğin, modernleşmenin ya da kalkınmacılığın yeni bir aşaması (ve yüzü) olarak görmek için elimizden geleni yapabiliriz. Nitekim küreselleşme hayvanını dil hapishanesinde (ya da hayvanat bahçesinde) evcilleştirmemize izin verecek olan bir benzetme avına çıkmak da belli bir haklılık payı taşımaktadır. Fakat bu tarihselleştirme hareketi (teknik açıdan sahip olduğu tüm meşruiyete karşın) tam da küreselleşmenin yeniliğiyle dengeleri alt üst eden kısmını açıklamaktan aciz olduğu için başarısızlığa mahkûmdur. Eski dünya sistemlerine, eski imparatorluklara ve bilinen iktidar ve sermaye biçimlerine başvurmak gerçekten de bizi teskin edebilir, ama belli bir noktadan öteye geçemez.

Bu noktanın ötesinde, pek çok yoksul insanın (ve onların dünyadaki destekçilerinin) sezgileri yatmaktadır: Küreselleşme insanlığın önüne tarihin, hattâ kötü insanların ve aşağılık dünya fatihlerinin tarihinin bile sunduğu rahatlıklarla çözülemeyecek yeni güçlükler çıkarmaktadır. Bu müphem sezgi küreselleşme etrafındaki belirsiz koalisyonların ve huzursuz diyalogların kalbinde yer alıyor ve buna Seattle, Prag, Washington sokakları ve dünyanın bu denli ilgi çekmeyen diğer pek çok mekânı da dâhildir.

Peki, bu yenilik tam olarak nerede yatıyor ve neden eleştirel yaklaşan birçok aydın bu yeniliği kavrayamıyor? Kanaatimce, küreselleşmeyi önceki devlet ve pazar tarihleri üzerinden anlamayı zorlaştıran birbiriyle bağlantılı üç etken vardır. Birincisi günümüz dünya ekonomisinde mali sermayenin, özellikle de spekülative biçimlerinin rolüdür: Mali sermaye bugün geçmişe nazaran daha hızlı, daha çoğalabilen ve daha soyut bir niteliğe sahiptir ve ulusal ekonomilere daha çok sirayet etmiştir. Ayrıca imalatla ve üretken zenginliğin diğer biçimleriyle olan gevşek bağlarından ötürü bariz bir yapısal binicisi olmayan bir attır. İkinci neden elektronik enformasyon devriminin kendine özgü gücüyle alakalıdır. Elektronik enformasyon teknolojileri yeni mali araçların ayrılmaz birer parçasıdır ve bu araçların çoğu kendilerini düzenleyen kuralların açıkça ötesinde olan teknik güçlere sahiptir. Dolayısıyla ulus-devlet ortadan kalksın ya da kalkmasın, hiç kimse (ilk kez Alman coğrafyacı Friedrich List'in dile getirdiği anlamda) ulusal ekonomi fikrinin artık sürdürülebilir bir proje olduğunu savunamaz. Yine bunun bir uzantısı olarak, ulusal egemenlik de artık yeni türde ve ölçekte belli teknik nedenlerden ötürü sallantıda olan bir projedir. Üçüncüsü elektronik mali piyasalarının yarattığı yeni, gizemli ve neredeyse sihirli zenginlik biçimleri dünyanın en zengin ülkelerinde bile zenginlerle yoksullar arasındaki artan uçurumun doğrudan sorumlusu olarak gözükmektedir.

Daha da önemlisi, mali sermayenin gizemli hareketlerine, dünya emek pazarındaki birçok göçmen açısından köken kimlikleri, ikamet kimlikleri ve istek kimlikleri arasında eşi görülmedik gerilimlere yol açan yeni türde (hem elitler hem de proleterler tarafından) göçler eşlik ediyor. Geçirgen mali sınırlar, hareketli kimlikler ve hızlı hareket

eden iletişim ve mübadele teknikleri birlikte alındığında hem ulusal sınırlar içinde hem de ötesinde şiddet konusunda yeni potansiyeller taşıyan tartışmalar ortaya çıkıyor.

Küreselleşme ve şiddet sorunlarını ele almanın pek çok yolu bulunuyor. Sözgelimi ABD'ye bakıp, hapishane sanayisindeki (ve kimi zaman kullanıldığı adıyla, hapishane devletindeki) büyümenin daha insani olan diğer istihdam ve zenginlik yaratma biçimlerinin dışına itilen bölge ekonomilerinin dinamikleriyle bağlantılı olup olmadığını sorabiliriz. Ya da Endonezya'ya bakıp, yerli halklar arasında devletin himayesindeki göçmenlere yönelik ülke içi şiddetin neden ölümcül bir artış gösterdiğini sorabiliriz. Ya da Sri Lanka'yı inceleyip, oradaki sonu gelmez iç savaş ile siber-ayrılıkçılığın bir örneği olarak eelam.com gibi sonuçlar doğuran (Jeganathan 1998) Tamiller'in küresel diasporası arasında gerçekten bağ olup olmadığını sorabiliriz. Keza Çeçenistan ve Keşmir'den Bask ve Afrika'nın birçok bölgesine kadar dünyanın pek çok yerindeki geleneksel ayrılıkçı hareketler konusunda kaygı duyabilir ve bu hareketlerin uyguladıkları şiddetin gerçekten iç kaynaklı olup olmadığını sorabiliriz. Yine, Filistin'e bakıp iç sömürgeciliğin mahrem şiddetinin şu anda kitle iletişim araçları ve küresel müdahaleye sürekli kurumsallaşmaya mahkûm olacak denli derin bağlarla bağlı olup olmadığını sorabiliriz. Kendimizi Kosova ya da Irak'taymış gibi düşünebilir ve NATO hava saldırılarının şiddet dolu insancılığının zamanımızın silahlı tanrıları tarafından uygulanan dinî misillemenin en yeni biçimi olup olmadığını sorabiliriz. Veyahut da Filistin, Timor ya da Sierra Leone gibi pek çok ulusal mekânda, genellikle mahalle ya da mülteci kampı diye geçen tecrit kamplarında yaşayan dehşete düşmüş azınlıkların gözünden bakabilir ve yerinden etme ve tehcirin şiddetinden bahsedebiliriz.

Tüm bu şiddet mekânlarının ve biçimlerinin ortasından bazı büyük küresel faktörler geçmektedir. Kadınlara karşı örgütlü şiddetteki artış (en bilineni Taliban rejimidir) ev içi şiddetin hâlâ çok yaygın olduğu ABD gibi ilk taşı atmaya teşne olan diğer pek çok toplumda da açıkça görülebilir. Afrika başta olmak üzere iç savaşa sahne olan diğer pek çok bölgede de görülen gençlik ordularının seferber edilmesi, barış bir tarafa yetişkinliğin bile ne olduğunu bilmeyen savaş gazileri

üretiyor. Çocuk emeği çocuklara yönelik küreselleşmiş bir şiddet biçimi olarak yeterince rahatsız edicidir, ama sivil milislerde ve askerileşmiş çetelerde harcanan savaş emeği erken yaşta şiddetle tanışmanın özellikle ölümcül bir biçimidir. Dahası tüm dünyada büyük baraj projeleri ya da gecekondu yıkımları nedeniyle yerinden edilen sayısız yoksulun maruz kaldığı daha sinsi şiddet biçimleri de vardır. Burada, ekonomik ambargoların, polis şiddetinin, etnik seferberliğin ve iş kayıplarının kurbanları olarak güvenlik devletlerinin küresel politikalarının mağduru olmaktadır. Son on yılda Delhi'deki küçük ölçekli sanayilerin kapısına kilit vurulmuş olmasının, âlicenap çevre söylemlerinin ikiyüzlülüğünün, münfesi kent politikalarının ve insanların iş ve aş için umutsuzca çırpınışlarının birbiriyle bağlantılı olduğuna dair canlı bir kanıttır. Yoksulların bedenlerini kimi zaman küresel organ mafyalarına parça parça satarak, kimi zaman güvenli olmayan ülkelerde ev işleri yapmak için bütün halinde satarak, kimi zaman da kız ve erkek çocuklarını seks batağına ve bunun gibi kalıcı yaralar açan başka işlere sürükleyerek kendilerini mahrem şiddete maruz bırakmalarının bir nedeni de budur.

Bir an geri çekilip bu düşünce çizgisine yöneltilen itirazları ele alalım. Söylediklerinizin küreselleşmeyle ne alakası var? Buna tüm insanlık tarihinde görülebilecek iktidar, açgözlülük, tefessüh ve dışlama hikâyesindeki yeni bir bölüm demek daha doğru olmaz mı? Ben tam tersini düşünüyorum. Yukarıda zikredilen örneklerin çoğu özellikle de 1970'ten bu yana dünya ekonomisinde yaşanan dönüşümlerle ve özgürlük, demokrasi, pazar ve haklar gibi önceki dönemlere nazaran farklı işleyen birbirine rakip evrenselcilikler arasındaki savaşın yol açtığı ulusal egemenlik ve yerel hareketler üzerinden yürüyen özgül savaşlarla bağlantılıdır. Hepsinden öte, yukarıda verdiğim birçok örnek, geçtiğimiz yirmi yılda görülen büyük ampirik bir olgu olarak makro-şiddetle, yani devletler arası şiddete karşı ülke içi şiddette görülen göreceli ve belirgin büyümeyle uyum içindedir. Dolaşısıyla devletlerin haritalarıyla savaş haritaları artık eskinin gerçekçi coğrafyasına uymuyor. Buna bir de silah, ilaç, ücretli askerler, mafya ve diğer şiddet araçlarının küresel dolaşımını eklediğimizde, yerel örnekleri yerel mahiyette görmek zorlaşır.

En mahrem şiddetten (tecavüz, bedenin bir uzvunun kesilmesi ve kötürüm bırakma) en soyut şiddete (tehcir ve yasal olarak azınlık hale getirme) kadar tüm bu şiddet bağlamları içinde en kötüsü, tüm dünyada her türden azınlıklara karşı yürütülen saldırdır. Bu noktada, her devlet (her aile gibi) kendi çapında mutsuzdur. Ama madem öyle, neden azınlıklara karşı dünya çapında bir soykırım dürtüsü var? Bu azınlıklar sayısal, kültürel ya da siyasal açıdan da azınlık olabilir, gerçek bir etnisite ya da belge yokluğu nedeniyle veyahut da bir karşılıklı şiddet ya da istismar tarihinin gözle görülür tecessümleri olmaları bakımından da azınlık olabilirler. Bu küresel örüntü öyle ya da böyle küresel bir cevap gerektiriyor ve bu kitabın amacı da budur.

Mevcut cevaplar bizi çok uzağa götürmez. Yaşananlar bir medeniyetler çatışması mıdır? Pek denilemez, zira bu şiddet biçimlerinin çoğu medeniyetler arasında değil medeniyetlerin kendi içindedir. Devletlerin, Weber'in normuna uygun şekilde, şiddeti kendi tekellerine almayı başaramamalarının bir sonucu mudur bu? Kısmen, ama bu başarısızlığı "özel" orduların, güvenlik bölgelerinin, danışmanların ve korumaların tüm dünyadaki artışı da içine alacak şekilde biraz daha açıklamak gerekiyor. Sözgelimi Michael Ignatieff'in (1998) iddia edebileceği gibi, kitle iletişim araçlarında uzaklarda bir yerlerde devam eden savaşlara ve etnik kıyımlara ilişkin çok fazla görüntü olduğundan genel anlamda insancıl dürtülerimizin hissizleştikten bahsedebilir miyiz? Olabilir, ama tüm dünyada değişim, eşitlik ve sağlık için tabandan gelişen kitle hareketlerindeki büyümeyi dikkate alırsak, insanın uzun mesafeli empati yetisinin henüz körelmediğini söylemek daha doğru olur. Sorun küçük silahları ve Kalaşnikofları devletler arasında büyük ve şaibeli anlaşmalarla resmî olarak gerçekleştiren roket, tank ve radar sistemleri ticaretine bağlayan muazzam küresel silah trafiğindeki eşzamanlı büyüme olabilir mi? Evet, ama bu da bize yalnızca küresel şiddet için gerekli koşulları verir, yeterli koşulları değil.

Yoksa azınlıklaştırma ve etnikleştirme söylemlerini kullanan ama işlevsel olarak dünyayı küreselleşmenin galiplerine hazırlamak (ve mağluplarının uygunsuz sesini kısmak) için donanmış olan dünya

çapında muazzam bir Malthus'çu ıslahın ortasında mıyız? Buna ekonomik-kıyım adı verilebilecek bir sürecin devasa bir biçimi, büyük küreselleşme oyunundaki mağlupların ortadan kayboluşunu düzenleyen dünya çapında bir eğilim (işleyiş bakımından piyasa kadar kusurlu bir eğilim) denebilir mi? Korkutucu bir senaryo ama neyse ki ikna edici kanıtlardan yoksundur ve bunun bir nedeni dünyanın en azılı suçlularının ve tiranlarının demokrasi, insan onuru ve insan hakları dilini öğrenmiş olmalarıdır.

O halde neden azınlıklar dünyanın birçok bölgesinde yeni türde ve ölçekte şiddet eylemlerine maruz kalmaktadır? Cevabın ilk adımı olarak şunu söyleyebiliriz: Gerek azınlıklar gerekse de çoğunluklar esasen onyedinci yüzyıldan itibaren yaratılmış olan istatistik, nüfus sayımı, nüfus haritaları ve diğer devlet araçlarının hâkim olduğu modern bir dünyanın ürünüdür. Azınlıkların ve çoğunlukların ortaya çıkışı esasen onsekizinci yüzyılın demokratik devrimlerinden etkilenen yerlerde (sömürgeler dünyasının uydu mekânları da buna dâhildir) sayı, temsil ve oy kullanma hakkı fikirlerinin gelişim sürecine tekaül eder.

Dolayısıyla azınlıklar yakın döneme ait toplumsal ve demografik bir kategoridir ve bugün haklar (insan hakları ve diğerleri), vatandaşlık, aidiyet, otoktoni ve devletten (ya da onun hayali kalıntılarından) alınan yetkiler hakkında yeni kaygıları harekete geçirmektedir. Ayrıca hem devletlerin yükümlülüklerini hem de siyasal insanlığın sınırlarını (bunlar gerçek anlamıyla yurttaş ile genel olarak insanlık arasındaki rahatsız edici gri alana düşmektedir) incelemek için yeni yollar olduğunu gösteriyorlar. Başkaları tarafından yetersiz olarak görülen insanların (örneğin sakatların, yaşlıların ve hastaların) genellikle marjinalleştirme ya da temizlik operasyonlarının ilk hedefi olmaları şaşırtıcı değildir. Nazi Almanyası'nın Yahudi figüründe cisimleşen bu kategorilerin tamamını temizlemeye çalışmış olması düşünölmeye değer.

Ne var ki azınlıklar öncesinde şekillenmiş halde karşımıza çıkmazlar, aksine her ulusun ve her milliyetçiliğin özgül koşullarında üretilirler. Azınlıklar genellikle mevcut devletleri ortaya çıkaran şiddet eylemlerinin, zorunlu hizmetlerin ya da yeni devletler oluşturu-

lurken başvurulun zorla sınır dışı etme eylemlerinin taşıyıcılarıdır. Ayrıca azınlıklar devlette belli haklar elde etmeye çalışan zayıf unsurlar ya da fevkalade ihtilaflı olan ulusal kaynaklar açısından yük teşkil eden kişiler olarak aynı zamanda çeşitli devlet projelerinin (sosyalist, kalkınmacı ve kapitalist) başarısız olduğunu hatırlatırlar. Dahası azınlıklar başarısızlık ve zorlama işaretleridir. Devlet koruması altındaki her türlü ulusal saflık ve devlet adaleti imgesi açısından utanç kaynağıdır. Dolayısıyla azınlıklar klasik anlamda birer günah keçisidir.

Peki, küreselleşme çağında bu günah keçilerinin özel statüsü nedir? Sonuçta, yabancılar, hasta insanlar, göçmenler, dinî muhalifler ve benzer küçük toplumsal gruplar her zaman önyargıların ve yabancı düşmanlığının hedefi olmuştur. Burada tek ve basit bir hipotez ortaya atacağım. Küreselleşme mantığının ayrılmaz bir parçası olarak ulusal egemenliğin sistemik şekilde yara aldığı ve bu durumun yaşadığı toprak parçası bakımından tanımlanmış ve sınırlanmış "halkın" çıkarlarının bekçisi olarak davranmak konusunda devletlere bindirdiği artan yük dikkate alındığında, azınlıklar, başına buyruk ekonomik hareketlerin ve zedelenmiş ulusal egemenliklerin olduğu bir dünyada birçok devletin kendi azınlık ya da marjinalite durumları hakkında duydukları endişelerin aktarılabilmesi büyük bir alandır. Azınlıklar, tek kelimeyle, klasik ulusal projeye ihanetin metaforları ve yadigârlarıdır. Ayrıca tüm dünyada gördüğümüz azınlıkları sürme ya da ortadan kaldırma güdüsünün arkasında da bu ihanet vardır ve aslında ulus-devletin ulusal egemenliğin garantörü olma vaadini gerçekleştirememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Meseleye bu şekilde yaklaştığımızda, ülke içindeki etnik kırımlara neden genellikle devletin askerî güçlerinin de dâhil olduğu anlaşılır.

Elbette azınlıklara yönelik iç şiddetin her türlü yükselen beklentiler, acımasız pazarlar, münfesi devlet kurumları, haddini bilmez dış müdahaleler ve harekete geçirilmeyi bekleyen derin iç nefret ve kuşku tarihleri gibi kendi gerçekçi sosyolojisine de sahiptir. Fakat bunlar yalnızca karakterleri açıklar. Hikâyenin kendisi için başka bir yere bakmamız gerekir. Dünya çapında geçerliliği olan bu hikâye gerçek dünya oyununun devlet egemenliği ve devletler arası diplomasi

ağından kaçmış olmasından duyulan haklı korkunun bir ürünüdür.

Her şeye rağmen, neden azınlıklar dünya genelinde yaygın olan bu eğilimin hedefidir? Bu noktada Mary Douglas'ın klasik antropoloji argümanına dönebiliriz: "Kir yanlış yerdeki maddedir" ve bütün ahlaki ve toplumsal sınıflandırmalar sınırları belirsizleştiren unsurlara nefretle bakar (1966). Yukarıda tarif ettiğim türdeki azınlıklar – hastalar, dinî sapkınlar, sakatlar, gezginler, kaçaklar ve ulus-devletin sınırları içinde istenmeyenler – "biz" ile "onlar", burası ile orası, içerisi ile dışarı, sağlıklı ile sağlıksız, sadık ile hain, ihtiyaç duyulan ile istenmeyen arasındaki sınırları muğlâklaştırır. Burada kilit unsur ihtiyaç duyulan ile istenmeyen arasındaki karşıtlıktır. Öyle ya da böyle ulusal sınırlarımız içinde "azınlık" gruplara ihtiyaç duyarız – hiçbir şey olmasa tuvaletlerimizi temizletmek ve bizim adımıza savaşmaları için. Fakat azınlıkların kuraldışı kimlikleri ve bağlılıklarından ötürü istenmeyen kişiler oldukları da reddedilemez. İşte bu çifte nitelikleriyle azınlıklar birçok ulus-devlet açısından küreselleşmenin esas sorununu cisimleştirmektedir: Küreselleşme hem lazımdır (ya da en azından kaçınılmazdır) hem de istenmeyen bir şeydir. Hem biz demektir (iyimser bakışla ona sahip olabilir, onu kontrol edebilir ve kullanabiliriz) hem de biz değildir (kötümser bakışla ondan kaçınabilir, onu reddedebilir, onsuz yaşayabilir, onu inkâr edebilir ve ortadan kaldırabiliriz). Dolayısıyla bu bakış açısıyla, azınlıklara yönelik şiddetin küreselleşmesi ulusal proje ve bu projenin küreselleşmeyle olan muğlâk ilişkisi hakkında duyulan derin endişeyi ifade etmektedir. Küreselleşme yüzü olmayan bir güç olduğundan, etnik kıyımın hedefi olamaz. Ama azınlıklar olabilir.

Dördüncü Bölüm'de ayrıntılı olarak ele alınacak bu argüman daha genel olarak ifade edecek olursak, azınlıkların; günlük yaşam ile onun hızla değişen küresel arka planı arasında dolayımında bulunan birtakım belirsizliklerin tutuşma noktası olduğunu söyleyebiliriz. Azınlıklar karma statülerinden ötürü ulusal benlik ve ulusal yurttaşlık konusunda belirsizliklere yol açmaktadır. Yasal açıdan muğlâk statüleri anayasalar ve yasal düzenlemeler açısından bir baskı kaynağıdır. Hareketleri sınır güvenliğini tehdit etmektedir. Mali işlemleri hem ulusal ekonomiler hem de yasal ve yasadışı işlemler arasındaki

sınırları muğlâklaştırmaktadır. Dilleri ulusal kültürün iç bütünlülüğü konusundaki endişeleri artırmaktadır. Yaşam tarzları toplumdaki, özellikle de kent toplumundaki yaygın gerilimleri başka bir mahre- ce akıtmak için kolay yollar sunmaktadır. Politikaları genellikle çok odaklıdır, bu nedenle güvenlik devletleri açısından her zaman bir endişe kaynağı oluştururlar. Zengin olduklarında elit küreselleşme hayaletini uyandırır ve onun parya araçları olarak hareket ederler. Yoksul olduklarında ise birçok kalkınma ve refah biçiminin başa- rısızlığını gösteren uygun sembollerdir. Hepsinden öte, neredeyse bütün ulus ve halk olma fikirleri belli bir etnik saflık ya da tekillik fikrine ve çoğulluk anılarının bastırılmasına dayalı olduğundan, et- nik azınlıklar ulusal halk olmanın sınırlarını muğlâklaştırmaktadır. Küreselleşme çağında birçok devletin ekonomik bağımsızlığını ko- ruyamaması nedeniyle şiddetlenen bu belirsizlik, kolayca, her türlü kolektif yabancıya hoşgörüsüzlüğe dönüşebilmektedir.

Hedefteki azınlık ya da kem talihli yabancı olarak kimin seçilebi- leceğini bilmek güçtür. Bazı durumlarda bariz görünse de, bazı du- rumlarda daha belirsizdir. Tarihsel açıdan konuşacak olursak bunun nedeni şudur: Azınlık doğulmaz, azınlık olunur! Özcesi, genellikle devlet elitlerinin ya da siyasi liderlerin özgül tercihleri ve stratejileri yoluyla, o zamana kadar görülmeyen belli gruplar etnik kıyım pat- lamalarına dek varan iftira kampanyalarına maruz kalan azınlıklar olarak görülür hale gelirler. Dolayısıyla azınlıkların şiddete yol açtik- larını söylemektense, şiddetin, özellikle de ulusal düzeydeki şiddetin, azınlıklara ihtiyaç duyduğunu söylemek daha doğru olur. Nitekim azınlıkların bu şekilde yaratılmaları beraberinde bazı tarihlerin gün ışığına çıkarılmasını, bazı tarihlerinse gömülmesini gerektirmektedir. Bu süreç, küresel meselelerin ve çatışmaların neden uluslarda ve yerelerde, genellikle de belli bir azınlık adına hastalıklı bir şiddet krizi şeklinde tedricen “iç patlama” yaşadığını ve onun büründüğü karmaşık biçimleri açıklar. Hindistan’da yavaş yavaş sorunlu bir azınlık haline getirilen Sihlerin hikâyesi bunun klasik bir örneğidir (Axel 2001). Bu süreç basit bir nüfus sayımı politikasının sonucu de- ğildi. Yirminci yüzyıldaki bölgesel ve ulusal politikaların uzun tari- hinin temel oluşturduğu bu süreç, nihayetinde 1984 yılındaki şiddet

olaylarına yol açmıştı: İndira Gandhi'nin öldürülmesi, devletin Sih ayrılıkçılarının isyanını bastırmak için düzenlediği operasyonlar ve Delhi'de ve diğer yerlerde 1984 isyancılarının katledilmesi. Aslında Sihleri kültürel ve siyasal bir azınlık haline getiren olayın devletin ve sivil halkın Sihlere karşı 1984'te uyguladığı büyük çaplı şiddet eylemleri olduğu söylenebilir; bu olaylardan sonra Sihlerin küçük terörist örgütlenmesi genel bir kutsallık payesi kazandı. Böylece yüzyıl içinde (bazıları on yıl da diyebilir), Hindu dünyasının yedek savaşçı gücü olarak görülen bir kesim 1984'ten sonra en azından on yıl boyunca en tehlikeli iç düşman haline geldi.

Küreselleşme ile azınlıklara yönelik şiddet arasındaki bağlar üzerine son bir hususa daha değinelim. Bu bağ bizi en zor analitik alıştırmaları yapmaya zorlamaktadır: Büyük hıza, ölçeğe ve kapsama sahip güçlerin, yani küreselleşme dinamiklerinin –ki bunların belli açılardan çok soyut olduğunu da unutmayalım– günlük ilişkilerin alışılmışlığı, komşuluğun rahatlığı ve mahremiyet bağları çerçevesinde şekillenen en mahrem türde bedensel şiddetle bağlantılı olabileceğini göstermek. Arkadaş arkadaşı, komşu komşuyu, hattâ akraba akrabayı nasıl öldürebilir? Mahrem şiddetin bu yeni biçimleri hızlı teknolojiler, soyut mali araçlar, uzak iktidar biçimleri ve büyük ölçekli teknik ve ideoloji akışı çağında özellikle anlaşılmaz görünmektedir.

İmgelerin ve teknolojilerin giderek soyutlaşması ve dolaşımındaki artış bağlamında mahrem bedensel şiddetin dünya çapındaki artışından kaynaklanan dehşeti açıklamanın bir yolu bu ilişkinin hiç de çelişik olmadığını düşünmektir. Beden, özellikle de azınlıklaştırılmış beden, en çok korktuğumuz soyutlamaların hem aynası hem de aracı olabilir. Ne de olsa azınlıklar ve bedenleri nüfusların sayımı, sınıflandırılması ve incelenmesi bakımından üst düzey soyutlamaların bir ürünüdür. Dolayısıyla tarihsel olarak üretilmiş olan azınlıkların bedenleri toplumsal yaşamda soyut olanın indirgemeleri ile tanıdık olanın iğfalini birleştirir ve küresel olandan duyulan korkunun kendi içinde cisimleşmesine ve (belli koşullar endişeyle aşırı yüklü hale geldiğinde) bu bedenin yok edilmesine izin verir. Kuşkusuz küresel olanın baş döndürücü hareketliliğinden yerel şiddetin mahrem ateşine varmak için pek çok özgül olayı ve süreci anlamamız gerekir. Öyleyse

Alın size düşünme fırsatı: Küresel olanın hızlı dönüşünü yavaşlatma ve menzilinın zahiri genişliğini azaltma çabasının bir ayağı da onu ıhlal edilmiş azınlığın bedeninde dinginleştirmek ve küçültmektir. Bu perspektife göre bu tür bir şiddetin konusu eski nefretler ve ilksel korkular değildir. Bu şiddet yeni olanı, doğmakta olanı ve belirsiz olanı (bunun bir adı da küreselleşmedir) defetme çabasıdır.

Çoğunluk ve azınlık kategorileri arasındaki ilişki, özellikle de liberal demokrasilerde kaypak ve değişkendir. Bunların küreselleşmiş şiddetle olan özel ilişkisi bir sonraki bölümde daha yakından incelenecek.

4- Küçük Sayılardan Korkmak

Küreselleşen dünyada azınlıklara duyulan öfkenin etrafında temel bir gizem halesi vardır: Azınlık sözcüğüne en basit anlamını veren ve genellikle siyasal ve askerî zayıflık ima eden görece küçük sayılar neden azınlıkları korku ve öfke nesneleri olmaktan kurtarmamaktadır? Neden zayıflar öldürülüyor, işkence ediliyor ya da tecrit ediliyorlar? Bu soru tarihin her döneminde küçük gruplara yönelik etnik şiddeti açıklamak için uygun bir soru olabilir (Hinton 2002). Burada, bu gizemi küreselleşme çağıyla, özellikle de 1980'lerin sonundan günümüze kadar olan dönemle özel ilişkisi içinde çözmeye çalışacağım.

Zayıflardan Korkmak

Öncelikle, bu karşılaştırmalı tarihsel sorun tüm insanlık tarihi için geçerli değildir, zira azınlıklar ve çoğunluklar yakın dönemde ortaya çıkmış ve özünde uluslar, nüfuslar, temsil ve sayım gibi en fazla birkaç yüzyıllık ömrü olan fikirlerle bağlantılı olan tarihsel buluşlardır. Ayrıca bunlar bugün *evrensel* fikirlerdir, zira azınlık ve çoğunluk fikirlerinin altında yatan hesaplama, sınıflandırma ve siyasal katılım teknikleri her yerde modern ulus-devletle bağlantılıdır.

Çoğunluk fikri özellikle de modern siyaset söylemlerinde azınlık fikrini öncelemez ya da ondan bağımsız değildir. Çoğunluklar da azınlıklar gibi sayım ve siyasal adaylığın bir ürünüdür. Gerçekten de çoğunluklar var olabilmek için azınlıklara ihtiyaç duyarlar, üstelik azınlıkların çoğunluklara ihtiyaç duyduğundan da fazla.

Dolayısıyla etnik-milliyetçi ortamların çoğunda zayıflardan korkulmasının nedenlerini bulmak için atılacak ilk adım temel sosyoloji teorisindeki “biz/onlar” sorusuna geri gitmektir. Bu teoride kolektif ötekilerin ya da ‘onlar’ın yaratılması, tektipleştirme ve kimlik karşıtlığı dinamikleri aracılığıyla sınırlar konmasına ve *biz* dinamiklerinin sınırlarının çizilmesine yardımcı olmak için bir gerekliliktir.

Günah keçisi, tektipleştirme ve öteki teorisinin bu veçhesi sembolik etkileşimciliğin Cooley ve Mead'in eserlerinde açıkça görülen versiyonundan doğar, ama aynı zamanda Freud'un (küçük farklılıkların narsisizmi üzerine yazdığı ve bu bölümün ileri sayfalarında inceleyeceğim klasik denemesini de içeren) grup dinamikleri anlayışının da ayrılmaz bir parçasıdır.

Bu sosyoloji geleneğinde *biz*-yaratma sürecine ilişkin kavrayış sınırlıdır, zira *onların* yaratılma sürecinin mekanik bir yan ürünü olarak görülür. Bu süreç “biz” kimliklerini güçlendirmemize yardımcı olan basit karşıtlıklar ve kesin sınırlar gerektirir. *Bizler*'in, kolektif benliklerin yaratılması bu gelenekte kısa devreye getirilir, zira sosyolojik açıdan doğal olduğu ve daha derin düşünmeyi gerektirmediği düşünülür. Ana akım sosyoloji teorisinin, özellikle de grup oluşumu konusunda, kolektif kimliklerin inşasında çatışmanın (Simmel'in geleneğinde olduğu gibi), dinin (Durkheim'in geleneğinde olduğu gibi) ya da uzlaşmaz çıkarların (Marx'ın geleneğinde olduğu gibi) rolünü araştırdığı doğrudur. Fakat bu gelenekler, *biz/onlar* diyalektiğine hiç bulaşmadan, kısmen bağımsız bir süreç olarak *biz* kimliklerinin oluşumuna belli bir açıdan ışık tutuyor olsa da, başka bir yerde “yıkıcı kimlikler” (2000a) adını verdiğim kimliklerin oluşumu üzerine çok kafa yormuş oldukları söylenemez.

Yıkıcı Kimlikler

Ben yıkıcı kimlikler derken, toplumsal açıdan inşa edilebilmesi ve harekete geçirilebilmesi için, *biz* diye tanımlanan bir grubun varlığına tehdit oluşturduğu düşünülen yanı başındaki diğer toplumsal kategorilerin yok edilmesini gerektiren kimlikleri kastediyorum. Yıkıcı kimlikler dönemsel olarak kimlik çiftlerinden (bazen da daha fazla bileşenli gruplardan) doğar. Bu kimliklerin yakın temas içinde oldukları, iç içe geçtikleri ve belli oranda karşılıklı bir tektipleştirmenin olduğu uzun ve ortak bir tarihleri vardır. Bu tarihlerde ara ara şiddetle başvurulduğu görülebilir, ama karşıtlık temelinde bir özdeşleşme her zaman belli bir oranda vardır. Bu kimlik çiftleri ya da grupları içinden biri genellikle kendisini tehdit altındaki bir çoğunluk olarak görmeye başlayarak yıkıcı hale gelir. Bu hareketlenme türü yumuşak

başlı bir toplumsal kimliğin yıkıcı bir kimliğe dönüşmesinde kilit adımdır.

Bir etnos'un modern bir ulus haline gelmesi genellikle yıkıcı kimliklerin –yani hayatta kalabilmek için başka bir kolektivitenin yok edilmesine ihtiyaç duyan kimliklerin– ortaya çıkması için temel oluşturur. Yıkıcı kimlikler neredeyse her zaman çoğunlukçu kimliklerdir. Başka bir deyişle, tehdit edilen bir çoğunluk hakkında ve onun adına iddialar üzerinde yükselir. Aslında birçok örnekte bunlar münhasıran ya da enikonu ulusun kimliğiyle bağlantılı olmaya çalışan kültürel çoğunluklar hakkındadır. Bazen bu iddialar Hindular, Hıristiyanlar ya da Yahudiler gibi dini çoğunluklar üzerinden, bazen de Almanlar, Hintler ya da Sırplar gibi başka türde çoğunluklar üzerinden yapılır. Harekete geçirilen bu çoğunlukların söyleminde, genellikle, karşısındaki azınlık ortadan kalkmadığı takdirde kendisinin bir azınlık haline dönüşebileceği fikri saklıdır ve bu nedenle yıkıcı gruplar genellikle hedef aldıkları düşman azınlıklar arasında doğum oranlarının arttığı gibi sahte demografik iddialar ortaya atarlar. Dolayısıyla yıkıcı kimlikler, çoğunluklarla azınlıkların yer değiştirebilecekleri tehlikesinin inandırıcılığa sahip olduğu koşullarda ortaya çıkar. Bu iç karşılıklılık analizimizin merkezî bir özelliğidir ve aşağıda tekrardan ele alınacaktır.

Yıkıcı kimlikler çoğunluk kimlikleri ile ulusal kimlikler arasındaki gerilimde ortaya çıkar. Kimlikler yalnızca bir ulusal yönetim altındaki nesnel açıdan daha kalabalık gruplar tarafından dile getirildiğinde değil, çoğunluk ile ulusal bütünün saflığı arasındaki boşluğu kapatmaya çalıştıklarında da “çoğunlukçu” diye tarif edilebilir. Kimliklerin yıkıcı hale gelmeleri noktasında bu husus kilit bir öneme sahiptir. Ulusal egemenlikleri hakkında, yukarıda verdiğim adla, *eksiklik endişesini* başarılı bir şekilde harekete geçirebilen çoğunluk kimlikleri yıkıcı hale gelebilir. Eksiklik, bu anlamda, yalnızca etkili kontrol ya da pratik egemenlik alanında değil, daha da önemlisi saflık ve saflığın kimlikle ilişkisi hakkındadır.

Önceki bölümde Mary Douglas'ın saflık ve kategorik kimlik konusuna yaptığı katkılardan bahsetmiştim. Douglas'ın içgörülerini yırtıcı kimliklerin, özellikle de çoğunlukçulukla bağlantılı olan yırtıcı

kimliklerin sayıca çoğunluk hissiyle ulusal saflık ve bütünlük fantazisi arasındaki boşlukta geliştiğini belirtecek şekilde genişletilebilir. Başka bir deyişle, yırtıcı kimlikler ulusal halk olma fikrinin başarıyla etnik tekilik ilkesine indirgendiği ve böylece ulusal sınırlar içindeki en küçük azınlığın bile ulusal bütünün saflığında katlanılmaz bir leke olarak görüldüğü koşulların ürünüdür. Bu koşullar altında, çoğunluk olma fikri sinir bozucudur, zira ulusal halkın bir şekilde etnik temelde dağılmasını ima eder. Dolayısıyla bu küçük ama sinir bozucu eksikliği hatırlatan azınlıklar saf hale getirme güdüsünü uyandırır. Küçük sayıların neden öfkeye yol açtığı sorusuna verilecek yanıtın temel bir ögesi budur. Küçük sayılar çoğunluk ile bütünlük ya da bütünsel saflık arasında küçük bir engeli temsil ederler. Bir anlamda, sayı ne kadar küçük, azınlık kadar zayıfsa, çoğunluğun kendisini bir bütün ve sorgulanmaz bir etnos yerine salt bir çoğunluk olarak hissettirebilmesi hakkında duyulan öfke de o kadar büyüktür.

Yirminci yüzyılda bu engellenmiş saflık hissi hakkında en çok zikredilen örnek, elbette, Nazilerin özellikle de Yahudilere karşı yıkıcı bir kimlik olarak “Alman olma” (ya da “Almanlık”) fikrini seferber etmiş olmalarıdır. Birçok araştırmacının dikkat çektiği üzere, Naziler iktidara geldikten uzun süre sonra bile, özellikle de Alman burjuvazisinin asimile olmuş Yahudi üyelerinin tamamen tali bir anlamda Yahudi olduğuna inanmaları ve bütün önemli açılardan kendilerini bir Alman olarak görmeleri mümkündür. Tersinden bakıldığında, Yahudi karşıtlığı Alman halkının sürekli, değişmeyen, ulusal olarak kodlanmış bir özelliğinin başarıyla seferber edilmesi olmak bir tarafta, Yahudilerin Alman olarak görülmemelerini ya da Alman karşıtı olarak görmelerini sağlayacak güçlü ırkçı ve siyasal kampanyalara başvurarak düzenli olarak seferber edilmeli ve yeniden uyandırılmalıydı demek mümkündür. Nazilerin Avrupa’daki karmaşık Yahudi karşıtlığı geleneğine yaptıkları özel katkı bazı önemli araştırmacılar tarafından geçmişteki dinî ve toplumsal tektipleştirme biçimlerine bilimsel ırkçılığın ve ona eşlik eden öjeni ve demografi fikirlerinin doluşturulması olarak görülmüştür.

Daniel Goldhagen (1996) bile, başka bir açıdan “sıradan Almanlar”ın kimliklerine dair kaydadeğer derecede ırkçı bir resim

çizse de, Nazilerin tehdit edilen, özellikle de Yahudiler tarafından (yine bir Nazi benzetmesiyle) ırk kanseriyle tehdit edilen bir çoğunluk olarak Almanlık fikrinin tanımına ve harekete geçirilmesine yeni katkılar sunduğunu kabul eder. Goldhagen'in kendi tabiriyle "imhacı Yahudi-karşıtlığı" ve bu akımın sıradan Almanların büyük çoğunluğu arasında seferber edilmiş olması hakkındaki argümanlarının konumu ne olursa olsun, kitabın en büyük zaafı kendi devasa kanıtını kabul etmeyi reddetmesidir: Naziler tarafından yeryüzündeki tüm Yahudileri ortadan kaldırmak amacıyla başarıyla kullanılan tüm Almanlar arasındaki derin, ilkel ve değişmez Yahudi karşıtlığı biçiminden çok, birçok Alman uyruklu Nihai Çözüm'ün aracına dönüştürmek için gerekli olan olağanüstü enerji miktarıdır bu.

Nazilerin devasa medya ve gösteri aygıtı, sonu gelmez ırkçı propagandalar ile resmî ağızlardan yayılan şayialar ve kendi kendini tatmin edici oyunlar (aşağılanan Yahudi halkların Yahudilerin insandan daha adi niteliklere sahip olduğunun kanıtı olarak gösterildiği oyunlar) aktif ideolojik ve siyasal mühendislik başarılarıydı. Tek başına alındığında bile bunlar Üçüncü Reich'in merkezi bir platformu olarak Yahudilere karşı kampanyadan yana başarılı bir ulusal mutabakat oluşturmak için gereken çabanın kanıtı olarak görülebilir. Keza şu da söylenebilir, çeşitli türde sivillerin inzibat taburlarına, ölüm kamplarına ve zorunlu yürüyüşlere bulaşmaları (bunlar Nihai Çözüm aygıtının birer parçasıydı) Yahudilerin insandan daha adi bir tür haline getirildiği kitlesel siyasi edimsellikler arasındaydı ve bunların doğrudan parçası olan Almanlar, şiddet eylemlerine başvurarak, Yahudilerin ulusal bir pislik oldukları konusundaki mutabakata çekilmişlerdi.

Nazilerin Yahudi karşıtlığı ve Nasyonal Sosyalizm'in büyük ulusal projesi hakkında söylenebilecek daha çok şey var. Fakat buradaki argümanımız açısından esas mesele şudur: Almanlık projesi bir kez etnik-ırkçı temellerde tanımlanınca ve saflık mantığı devreye girince, çeşitli azınlıklar eksik saflık hakkında duyulan öfkenin alanı haline geldiler: Eşcinseller, yaşlılar, hastalar, Çingeneler ve hepsinden öte Yahudiler. Nazi propagandasında Yahudiler siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan çeşitli türde tehdit oluşturan unsurlar olarak res-

mediliyordu, ama her şeyden öte bir kanser oldukları, Alman-Ari kanının saflığı önünde ve ulusal açıdan saf ve lekesiz bir etnos konusundaki neredeyse kusursuz projenin önünde engel teşkil ettikleri düşünülüyordu. Nazilerin seferber ettikleri şekliyle Alman kimliği, Yahudilerin Alman toplumsal bedeninden tümüyle silinmelerini ve dahası Almanların projesi bir dünya egemenliği projesi olduğundan dünya üzerinden silinmelerini gerektiriyordu.

Nazilerin yeryüzündeki birçok azınlığı ortadan kaldırma projeleri yırtıcı kimliklerin harekete geçirilme yöntemlerinin başka bir yönüne de ışık tutuyor. Bu örnekte belki de insanlık tarihinde ilk kez iki çelişkili güdü soykırım projesi için seferber edilmişti. İlki projenin mekanik, teknolojik ve bürokratik yönüydü, Hannah Arendt'in unutulmaz ifadesiyle, "kötülüğün sıradanlaşmışlığı"ydı (Arendt 1963). İkincisi ise Alman askerlerinin, kamp muhafızlarının, milislerin ve sıradan yurttaşların Nihai Çözüm'ün her kademesinde ve her alanında hınçla giriştikleri korkutucu derecede mahrem şiddet, aşağılama ve istismardır. Yırtıcı kimliklerin ortaya çıkardığı çelişkili mahremiyettir bu. Bu çelişkiyi anlamamanın yollarından biri, hedef gösterilen halkları insanlık dışı konumlara indirgemenin büyük çaplı cinayetleri kolaylaştırdığını görmektir. O bunu öldürenler ile öldürülenler arasında bir mesafe yaratarak ve kurbanların insanlık dışı, mikrop, böcek, cüruf, çöp oldukları ama her şeye rağmen değerli ulusal bedenin kanserli bir parçasını oluşturdukları argümanına kendi kendini tatmin edici bir kanıt sağlayarak yapar.

Fakat büyük çaplı soykırım şiddetine sık sık eşlik eden aşağılama bu kadarıyla sınırlı değildir. Kanaatimce eksiklik endişesini doğuran ve Almanya'dan Ruanda'ya, Kosova'dan Mumbai'ye kadar bizi en fazla şok eden aşağılama biçimlerini harekete geçiren sinir ve öfkeyi yaratan tam da ulusal bütünsellik ile azınlıkların varlığı arasındaki mesafenin küçük olmasıdır. Yine de küçük farklılıkların narsisizmi hakkında bazı argümanları ele almamız gerekiyor, fakat bunu bölümün ileriki sayfalarına saklayalım.

Nazi örneği Hindistan, Pakistan, İngiltere ya da Almanya'da olduğu gibi toplumsal farklılığa Nazilerden daha açık olan yakın dönemdeki liberal çoğunlukçuluklarla çok az ortak yöne sahip aşırı bir

örnek olarak görülebilir. Örneğin Hindistan'daki Hindutva ideolojisini, Malezya'daki "toprağın oğulları" ideolojisini ya da Avrupa'daki çeşitli yurttaşlık ideolojilerini liberal çoğunlukçuluklar olarak, yani kapsayıcı olmaya çalışan çoğunlukçuluklar olarak görmek mümkündür. Bu çoğunlukçuluklar Nazilerin 1930'larda ve 1940'larda Almanya'da uyguladıkları daha "totaliter" örneklerden temelde farklı mıdır? Kanaatim o ki bütün çoğunlukçulukların içinde soykırım tohumları vardır, zira bunlar her zaman ulusal etnos'un tekilliği ve tamlığı hakkındaki fikirlerle bağlantılıdır.

Zor olan şey liberal çoğunlukçulukların nasıl ve hangi koşullar altında liberallikten çıkıp potansiyel açıdan soykırımcı hale geldiklerini saptamaktır. Ulusal saflığın eksikliği olgusu ne zaman yıkıcı bir kimliğin inşa edilmesinin hizmetinde tercüme ve seferberliğe yatkın hale gelir? Bu soruyu nesneler, koşullar ve karşılaştırmalar üzerine teferruatlı ampirik bir incelemeye girmeden iki şekilde cevaplayabiliriz. Bunlardan biri liberal düşüncede siyasal aktörler olarak kolektivitelerin meşruiyeti hakkında temel bir çiftdeğerlilik olduğunu ve dolayısıyla nicelik hakkında argümanlar kılığına bürünmüş nitelik hakkındaki argümanların manipölasyonuna her zaman açık olduğunu öne sürmektir. Bu yaklaşım aşağıda ele alınmaktadır.

İkincisi ise eksik saflık koşulunun ne zaman soykırım için bir argüman ileri sürdüğü sorusuna verilmiş daha genel anlamda tarihsel ve muvakkat bir cevaptır. Bu dönüşümün tarihsel bileşenleri arasında şunlar sayılabilir: Siyasal varoluşlarını ırkçı milliyetçi ideolojiye bağlamış olan parti ya da grupların devleti ele geçirmesi; sayılmış cemaatleri bizatihi cemaat fikri için norm haline getirmeye teşvik eden nüfus sayımı araçlarının ve tekniklerinin bulunması; siyasal sınırlar ile cemaat göçleri ve nüfusları arasında bir uyumsuzluk olduğu hissi ve bunun sonucunda siyasi açıdan terk edilmiş etnik akrabalar ya da akraba olduğunu iddia eden etnik yabancılar hakkında yeni bir farkındalığın doğması; ve sayıca çoğunlukta olanları hukuku (ve tüm liberal-demokrat siyaseti aygıtını) kendi özel amaçları için kullanmayı bilen azınlıklar tarafından yok edilme riskiyle karşı karşıya olduklarına ikna eden başarılı bir korku kampanyası. Küreselleşme bu faktörlere (bu bölümün sonunda ele alacağımız) kendi özgül çabalarını

ekler. Bu faktörlerin teferruatlı ya da kestirimci olması amaçlanmaz. Amaç şunu düşündürmektir: Nazi projesi, tutarlılığı ve soykırım tahayyülünün menzili bakımından olağanüstü olmuş olabilir. Fakat yıkıcı niteliğe bürünmüş bir çoğunlukçuluk ideolojisi olarak bize liberalizmin çoğunlukçu soykırım üreten koşullara bağışıklı olduğunu tahayyül etme izni vermez. Son yirmi yıldaki Hindistan, çoğunlukçu soykırımın liberalizmde de mümkün olduğunu gösteren başlıca örnektir.

Nazi örneği kuşkusuz bizi yıkıcı kimliklerin nasıl oluştuğunu görmeye ve günah keçilerinin (genellikle de azınlıkların) *biz olma* hisleri oluşturmak için işlevsel bir gereklilik olarak görüldüğü öteki teorisinin hem mekanik hem de kısmi olduğunu kabul etmeye çağırıyor. Özellikle de yıkıcı adını verdiğim güçlü biçimiyle *biz olma* hislerinin harekete geçirilmesi, ulusal halkın kutsal bütünlüğü ile istatistiki çoğunluk fikri arasındaki gerilime dayanır. Çoğunlukçuluk çoğunlukların ulusal saflık fantazisine kapıldıkları yerde, niceliğin niteliğe dönüştüğü ama niteliği tam olarak tanımlamadığı noktada kendisine ekmek bulur. Bu mesele bizi küçük sayılar sorununun başka bir boyutuna götürüyor: Sayı, nicelik ve siyasi ses arasındaki bağ.

Liberal Tahayyülde Sayılar

Sayılar liberal toplum teorisinde çiftdeğerli bir yere sahiptir ve sayılar ile kategoriler arasındaki ilişki bugün liberal toplum teorisi ile demokratik normlar arasındaki bazı merkezi gerilimlerin tam kalbinde yer almaktadır. Modern ulus-devlette çoğunluklar meselesi bize bu gerilimleri verimli bir şekilde inceleme olanağı sunar. Belli bir açıdan bakıldığında, liberal toplum teorisi için kritik sayı bireyin sayılar âlemindeki ifadesi olan birdir. Birey liberalizmin normatif kalbinde yer aldığı sürece ve birbirine rakip liberalizm akımları arasında bile ortak zemin olduğu sürece, “bir” sayısı liberalizm için öneme sahip en küçük sayıdır. En küçük tamsayı olarak “bir”in matematikçiler açısından pek çok ilgi çekici özelliği vardır, ama liberal toplum teorisi için, bir anlamda, sıfır dışında tek önemli sayıdır. Sıfır sayısı da neredeyse bir o kadar önemlidir, çünkü tamsayıları yüzlü, binli, milyonlu vs. sayılara çevirmek için kilit role sahiptir. Başka bir

deyişle, sıfır kitleler fikri açısından kilit sayıdır. Zaten liberal düşünce ile demokratik düşüncenin yol ayrımına geldiği kategorilerden biri kitlelerdir. Bu bağlamda, Lenin'in "Siyaset kitlelerin olduğu yerdir, binlerin değil milyonların olduğu yerdir. Ciddi siyaset burada başlar" dediği söylenir (Merton ve Sills 2001).

Çoğu liberal düşünce akımı büyük grupları bireylerin (yani bir sayısının sınırsız kombinasyonlarının) toplamı olarak tahayyül eder. Bentham'dan Rawls'a kadar liberal düşüncede faydacı geleneğin kaydadeğer bir kesimi kolektif hayatı bireye ya da birden daha büyük olmayan bir grup insana ayrıcalık tanıyan toplam karar alma biçimlerinin etrafında örgütlenmiş olarak tahayyül etmeye çalışır. Böylece liberal düşünce hem hem temsil ve kolektif iyilik teorileri bakımından hem de sosyal bilimlerin bakımından bireylerin toplamını pek çok "bir" in eklenmesiyle oluşturulmuş olarak tahayyül eder. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, liberal düşüncenin ana geleneklerinde kolektivitelerin ortaya çıkışı birbirleriyle etkileşime geçmek mecburiyetinde kalmalarına çözümler arayan tekil çıkarların ve araçların toplamıyla alakalıdır. Elbette bunu, neoklasik iktisatta pazar modellerinin ve bunların arkasında yatan kolektif yaşam imgelerinin standart tanımını yeniden ifade etmenin bir yolundan öte bir şey olarak görmemek gerekir. Bu anlamda liberal düşünce kolektiviteleri mantığını, saiklerini ve dinamizmini ilgili bireylerin toplamını anlamak için var olan bir yöntemden her zaman çıkarabileceğimiz toplumsal biçimler olarak tahayyül eder.

En baştan itibaren liberal düşünce açısından demokrasideki sorun, büyük sayıların siyasi meşruiyetini teşvik edebiliyor olmasıdır. Halk ile kitleler arasındaki keskin karşıtlık liberal düşüncede "bir" sayısına birçok sıfır eklenmesi sonucunda oluşanlar etrafında şekillenir. Kitleler fikri (Ortega y Gasset'in klasik kitabı *Kitlelerin İsyanı*'nda olduğu gibi) liberal düşüncede bireye, bir sayısına kök salmış rasyonaliteleri kaybetmiş olan büyük sayılarla bağıntılıdır. Dolayısıyla kitleler her zaman faşizmin ve totalitarizmin ürünü ve tabanı olarak görülür. Bunun nedeni hem kitlelerin birey olmayanlardan (ya da kendi rasyonel çıkarlarını takip etmekten aciz bireylerden) oluştuğunun düşünülmesi hem de bir devlet, bir diktatör ya da bir mit gibi bireyler

arasındaki katılımcı etkileşime dayalı olmayan dışarıdan güçlerin yönettiği bir kolektivite olarak görülmeleridir. Lenin'den yapılan alıntı tam da liberal düşüncenin büyük sayılardan neden korktuğunu yaktalamaktadır. Büyük sayılar ile kitlelerin doğuşu arasındaki bu yakın bağdan ötürüdür ki çoğu liberal düşünce akımına haklı olarak büyük sayılardan duyulan korkunun damgasını vurduğu söylenmiştir. Bu kadarını sezgilerimiz yoluyla da rahatlıkla görebiliriz. Peki, küçük sayılardan duyulan korku nerede devreye giriyor?

Liberal toplum düşüncesinde küçük sayılar, özel bir örnek olan bir sayısı haricinde, çeşitli nedenlerle rahatsız edicidir. Bir defa, küçük sayılar oligopoller, elitler ve despotluklarla bağlantılıdır. Küçük sayılar kaynaklara, ayrıcalıklara ve bizzatı dolayımında bulunma yetkisine, bugün verilen adıyla, "elitler tarafından el koyması" olasılığını düşündürür. Küçük sayılar aynı zamanda komplo, hücre, casus, hain, muhalif ya da devrimci heyulasını uyandırdıkları için de bir tedirginlik kaynağıdır. Küçük sayılar özel alanın kamusal alana zorla girmesi anlamına gelir ve bu da beraberinde iltimas, danışıklı dövüş, yıkıcılık ve düzenbazlık gibi tehlikelere yol açar. Her ikisi de liberallerin rasyonel iletişim ve açık müzakere anlayışı açısından hayati öneme sahip aleniyet ve şeffaflık fikirlerine düşman olan gizlilik ve mahremiyet konusunda potansiyellere sahiptir.

Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, küçük sayıların, ABD'deki liberal jargonla ifade edecek olursak, "özel çıkarlar"a sahip olma olasılığı her zaman vardır ve dolayısıyla "genel çıkar" fikrine tehdit oluşturur, zira "genel çıkar"a hizmet etmenin en iyi yolunun bireylerin birey olarak ülkedeki *diğer tüm bireyler* ile açık bir temsil mekanizması aracılığıyla mütalaada ya da müzakerede bulunması olduğuna inanılır.

Liberal tahayyülde güvensizlikten ziyade sempati uyandıran küçük sayılara verilebilecek tek güçlü örnek azınlıklardır. Bunun nedeni azınlıkların esas örneği bir sayısı ya da birey olan küçük sayıları cisimleştirmeleridir. Bu nedenle liberal düşünce bir kez seçimli demokrasiyle ve yasamadaki mütalaa usulleriyle yakından bağlantılı hale gelince, azınlık fikri güçlü bir değer kazanır (Örneğin ABD Yüksek Mahkemesi'nde azınlıkların kanaatlerine çok değer verilir). As-

linda azınlık fikri siyasal kökeni bakımından etik ya da kültürel değil, usule dair bir fikirdir: Demokratik bir çerçeve içinde mütalaa ya da yasama bağlamlarındaki muhalif fikirlerle bağlantılıdır. Dolayısıyla liberal düşünce tarihinde azınlıklara ve onların düşüncelerine olan pozitif ilginin muhaliflikle bağlantısı çok, farklılıkla bağlantısı ise azdır. Bu ayrım günümüzde azınlıklardan duyulan korkuya önemli bir katkı sağlar ve dikkatli bir inceleme gerektirir.

Çağdaş Yönetimlerde Muhaliflik ve Farklılık

Batı'daki liberal düşüncenin azınlıklara ilk başta atfettiği olumlu değer temelde usule dairdir. Genel olarak ifade ve düşünce özgürlüğüne ve kamusal açıdan hayati önem taşıyan meselelerde misilleme korkusu duymadan muhalif görüşleri dile getirebilme özgürlüğüne verilen değer bir işareti olarak rasyonel tartışmaya, muhalefet yapma hakkına ve muhalifliğe verilen değerle alakalıdır. ABD anayasası belki de özgürlük fikri açısından muhalifliğin merkeziliğini incelemek için en iyi yerdir. Fakat dikkatli olmazsak, tarihin akışını tersine çevirip görece yeni bir gelişmeyi (buna *gerçek* muhaliflik diyebiliriz: Örneğin ahlaki açıdan en saçma fikirleri bile dile getirme hakkı, devlet politikalarını eleştirme hakkı ya da çoğunluğun dinî görüşlerini sorgulama hakkı); azınlıklara ve özellikle de azınlıkların kanaatlerine verilen olumlu değer *özgün* bağlamı olan *usule dair* muhaliflikle karıştırabiliriz. Burada kilit sözcük kanaattir, zira usule dair azınlıklar kültürel ya da toplumsal azınlıklar değil, geçici azınlıklardır, yalnızca düşünceleriyle ve düşüncelerinden ötürü azınlıklardır. Toplumsal ve kültürel azınlıklar, yani deyim yerindeyse gerçek azınlıklar ise sürekli azınlıklardır, yalnızca usule dair azınlıklar olmayıp toplumsal hale gelmiş azınlıklardır.

Eğer Batı'da azınlıklara ilişkin yasaların ve fikirlerin tarihine bakacak olursak, bunların gerçek liberal güçlerini esasen Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan sonra ve onunla birlikte ortaya çıkan insan haklarına ilişkin çeşitli konvansiyonlarda kazandığını görürüz. Elbette Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan önce de azınlıkların korunmasına ilişkin parça parça görüşler vardı, ama ancak insan hakları fikrinin tüm insanlığın en temel yetkileri hakkındaki uluslararası

anlaşmalarda temel akçe haline geldiği yirminci yüzyılın ikinci yarısında gerçek toplumsal azınlıklar dünyanın birçok demokrasisinde anayasal ve siyasal kaygıların kritik odağı haline gelmiştir. Genel anlamda insan hakları başlığı altında değerlendirilen azınlık hakları bu dönemde çok büyük bir itibar kazanmış ve farklı ulusal ortamlarda yurttaşlık, adalet, siyasal katılım ve eşitlik üzerine büyük yasal ve anayasal mücadelelerin temeli haline gelmiştir.

Toplumsal ve kültürel azınlıkların evrensel olarak gerçek ya da potansiyel hakların taşıyıcıları olarak görüldüğü bu süreç, normatif değerlerin usule dair azınlıklardan ve geçici azınlıklardan gerçek azınlıklara kötü teorize edilmiş, hattâ öngörülmemiş şekilde kaydırılmasını gizler; gerçek azınlıklar genellikle kalıcı toplumsal ve kültürel kolektiviteler haline gelirler.

Usule dair azınlıkların (örneğin mahkemelerdeki, kurullardaki, parlamentolardaki ve diğer mütalaa organlarındaki azınlıkların) kanaatlerini korumak konusunda liberallerin gösterdikleri özenin bu şekilde kasıtsızca sürekli kültürel azınlıkların haklarına kaydırılması her türlü demokraside azınlıklar hakkındaki büyük çiftdeğerliliğin önemli kaynaklarından biridir. ABD’de ve Avrupa’da çokkültürlülük hakkında, eski Sovyetler Birliği’nden kopan çeşitli ülkelerdeki tabi milliyetler hakkında, Hindistan’da laiklik hakkında, Asya’nın birçok ülkesinde “toprağın oğulları” hakkında, Afrika’nın birçok bölgesinde “otoktoni” hakkında ve tüm Latin Amerika’da ve Yeni Zelanda, Kanada, Avustralya ve Havai gibi birbirinden çok farklı yerlerde “yerli halklar”ın hakları hakkında devam eden birçok tartışma önemli farklara sahiptir. Birleştikleri nokta ise kültürel azınlıkların ulusal devletler ve çeşitli kültürel çoğunluklar karşısındaki haklarıyla ilgilenmeleri ve dahası ulusal yurttaşlık ve aidiyet meseleleriyle ilişkili olduklarından, içlerinde her zaman kültürel haklar üzerine mücadelelerin de yer almasıdır. Bu mücadeleler birçok durumda doğrudan doğruya yıkıcı etnik kimliklerin ve etnik temizlik ya da etnik kırım projeleri için çoğunlukları harekete geçirmeyi başaran çabaların ortaya çıkışıyla doğrudan ilişkili olmuştur. Birçok ulus-devletin aynı anda iki baskıyı birden göğüslemek zorunda kaldığı 1980’lerde ve 90’larda bu çatışmalar hızlanmıştı. Bu baskılardan biri ulus-devlet-

lerin pazarlarını yabancı yatırımlara, metalara ve imgelere açmaları yönündeyken, diğeri kendi kültürel azınlıklarının kendi kültürel onur ve tanınma iddialarını savunmak için küreselleşmiş insan hakları dilinden yararlanma yeteneklerini idare edebilmekle alakalıydı. Bu ikili baskı 1990'ların ayırteıcı özelliklerinden biriydi ve birçok ülkede ulusal sınırlar, ulusal egemenlik ve ulusal etnos'un saflığı gibi konularda krize yol açmıştı. Nitekim İsviçre ve Endonezya kadar birbirinden farklı toplumlarda ve keza Romanya'da, Ruanda'da ve Hindistan'da çoğunlukçu ırkçılıkların güçlenmesinde de doğrudan sorumluğa sahiptir.

Hindistan'da Müslümanlar: Yatıştırma ve Saflık

Hindistan örneği burada geliştirdiğim gerçek azınlıklar ve usule dair azınlıklar hakkındaki argüman açısından öğreticidir. Hindistan ulus-devleti 1947'deki siyasal bölünme sonucu kuruldu. Bu süreç Hindistan'ın yanı sıra, Britanya'nın Hint İmparatorluğu'nda yaşamış Müslümanlar için siyasal bir melce olarak yeni bir ulus-devleti daha ortaya çıkarmıştı: Pakistan. Gerek bölünme hikâyesi gerek bölünmeye yol açan politikalar gerekse de sonuçta ortaya çıkan tuhaf coğrafyalar hakkında (Doğu ve Batı Pakistan 1947'den 1973'e kadar bağımsız bir Hindistan'la yan yana var olmuşken, 1973'te Doğu Pakistan Batı Pakistan'dan ayrılmış ve Hindistan'ın doğu sınırlarında yeni bir ulus doğmuştur: Bangladeş) büyük ve ihtilafli bir külliyyat vardır. Burada bu konuyu ele almayacağım, yalnızca Hindistan ile Pakistan arasında sürekli bir savaş durumuna yol açtığını, görünüşte çözümsüz olan Keşmir krizini doğurduğunu, Hindistan'daki Müslüman yurttaşların kendilerini sınırın ötesindeki en büyük düşman olan Pakistan'la özdeşleştirmeleri için bahane yarattığını ve Hindistan'ın mevcut laiklik krizi için temel oluşturduğunu belirtmekle yetineceğim.

Bu krizin hikâyesi de burada anlatılmayacak kadar karmaşıktır. Belirtilmeye değer olan şey şudur: Hinduizm ve siyasal yaratıcıları ondokuzuncu ve yirminci yüzyıl boyunca kültürel bir siyaset geliştirirken, Pakistan'ın doğuşu Hinduların biz-olma hissi, azınlık haklarına olan anayasal ilgi ve 1990'larda büyük bir Hindu siyasal koalisyonunun ortaya çıkışı arasında yeni bir bağ oluşturmuştu. Siyasal

partilerden ve siyasal bağlantılı toplumsal hareketlerden oluşan bu koalisyon - kimi zaman *Sangh Parivar* (Birleşik Aile) adıyla anılır- Hindistan'ın küreselleşmenin baskılarına maruz kalmasıyla neredeyse aynı döneme rastgelir ve bunun başlangıç ve bitimine bölünme dönemindeki katliamlardan bu yana Hindistan'daki Müslümanlara yönelik en korkunç iki saldırı damgasını vurmuştur: 1992'de Kuzey Hindistan'daki Babri Mescidi'nin yıkımı ve bu yıkımın gerek öncesinde gerekse de sonrasında tüm Hindistan'da Müslüman halka yönelik bir soykırım dalgası ile 2002'de Gucerat eyaletinde Müslümanlara yönelik canice katliam. Bu iki olay arasında geçen on yıl aynı zamanda, (aralarında eğitilmiş ve bir zamanlar liberal olan orta sınıfların da olduğu) Hint kamuoyunun görüşlerinin Hindistan anayasasının ve Hindistan'ın ilk ve en karizmatik başbakanı olan Nehru'nun kapsayıcı, çoğunlukçu ve laik ideallerine karşı ulusal anlamda güçlenmelerine şahit olan olaylara da tanıklık etmiştir. Bu ideallerin yerine tabandan hareketlerle Hindistan Halk Partisi'nin (Bharatiya Janata Partisi ya da BJP) başını çektiği siyasal partilerin oluşturduğu koalisyon, Hinduların Hindistan'da İngilizlerden önce egemen olan Müslüman yöneticiler tarafından aşağılanması ile Hindistan'daki Müslüman yurttaşların kuşkulu yurtseverliği, Pakistan'ın Hindistan'ı askerî yollarla yok etme hevesi ve ihtilaflı Keşmir eyaletinde Hindistan karşıtı iştiaqlarla bağlantılı olarak Müslüman teröristlerin cihat eylemlerindeki artış arasında derin bir bağ kurmayı başardı.

Akademisyenler ve gazeteciler dinî kapsayıcılık, dinî farklılıklar karşısında laik hoşgörü ve toplumun "zayıf kesimler"ini korumaya yönelik genel eğilim gibi konulara özel önem atfeden bir anayasayla doğmuş olan dünyanın en büyük demokrasisinin, doğumundan kırk yıl sonra, saldırgan bir Hindu yönetimine dönüşmüş olmasının kayda değer hikâyesine oldukça ilgi göstermiştir. Bu yeni yönetim, tekrar tekrar ve sistematik olarak, Hindistan'ı Hindularla, yurtseverliği de Hindutva (Hinduluk) ile özdeşleştirmeye çalışmıştır. Hindistan'daki bu gelişim azınlıklardan duyulan korku üzerine özellikle ışık tutmaktadır. Bu husus ayrıntılı olarak incelemeye değer.

Argümanımı geliştirirken, bu aşamada, siyasal olaylar dünyasındaki büyük bir kesintiyi kabul etmem gerekiyor. Bu yazının tasla-

ğının oluşturulduğu Ekim 2003'ten ve gözden geçirildiği Ağustos 2004'ten bu yana, Hindistan seçimlerinde beklenmedik hayati bir şey oldu. BJP'nin başını çektiği sağcı Hindu koalisyonu son genel seçimlerde ağır bir yenilgiye uğradı ve Nehru'ların Kongre Partisi'nin başını çektiği yeni bir koalisyon tekrardan iktidara geldi. Bağımsız Hindistan tarihinde daha önce de görülmüş olan bu olağanüstü demokratik devrim, en kurnaz siyasi uzmanları bile şok etti (tıpkı 1989'da Sovyetler Birliği'nin çöküşünde olduğu gibi). Uzmanlar bu büyük değişimin önemini hâlâ sindirmeye çalışsalar da birçok analist BJP koalisyonunun yenilgisinin iki mesaj verdiği konusunda birleşiyorlar. Birincisi, Hindistanlı seçmenler (hem kırsaldakiler hem de kentlerdekiler) *Hindutva* mesajından sıkılmış ve bunun yerel düzeyde ekonomiye ve günlük siyasete ilişkin plan ve politikaların yerini tutmadığını görmüşlerdi. İkincisi, Hindistan'daki seçmen kitlesinin altta yer alan yarısı (hem kırsaldakiler hem de kentlerdekiler) küreselleşmenin nimetlerinin münfesi devlet adamlarının ve elitlerin oluşturduğu küçük bir grup tarafından tüketildiğini, kendilerine elle tutulur çok az şeyin kaldığını görmekten de sıkılmıştı. Başka bir deyişle, taşkalpli küreselleşme ve insanlıktan uzak Müslüman-karşıtı hareketlilik artık ulusal bir koalisyon için geçerli platformlar değildi. Böylece Hindistan siyasetinde yeni bir sayfa daha açıldı. Bu sayfada Kongre ve ortakları ekonomik adalet ile küresel pazarlar arasında ve yerelleşmiş, kastlara dayalı siyaset ile daha geniş, etnik temelli olmayan çoğulcu siyaset arasında zor bir yola revan olmuştur.

Fakat her halükârda Hindistan'daki birçok siyasi partinin, nüfusun önemli bir çoğunluğunun ve kozmopolit, liberal aydınların şok edici bir kısmının 1985-2004 arası dönemde neden *Hindutva* mesajına döndüklerini sormak hâlâ önemini koruyor. Bir yandan şunu da unutmamak gerekir ki bu tarihsel dönem bağımsız bir ulus olarak Hindistan tarihinin üçte birini kapsar. Dahası bu soru salt tarihsel ya da akademik de değildir. Hindu çoğunlukçu güçleri seçim yenilgisiyle ortadan kalkmış sayılmaz; yöntemleri, değerleri ve teknikleri Hindistan siyasetinde hâlâ oldukça canlıdır. Şu an bir soluklanma dönemindeyiz ve Hindistan siyasetini Hindulaştırma girişiminin kesin olarak tarihe karıştığından emin olmak için bu dönemi enine boyuna incelemek gerekiyor.

Parçalı ve marjinal siyasal hareketlerin olduğu on yılların ardından Hindistan'ın en büyük ve çoğunlukçu siyasal koalisyonu olarak Hindu sağının ortaya çıkışı ve 1980'lerde ana akım ulusal kamuoyunu büyük oranda ele geçirmesi, sayılar ve azınlıklar sorunundaki dört büyük gelişmeyle bağlantılıydı. Bu gelişmelerin her biri dünyanın geri kalanındaki diğer uluslar ve yerler hakkında da öğretici yönere sahiptir.

İlk gelişme küresel hareketler, kimlikler ve şebekelerle bağlantılı olan azınlıklarla ilişkiliydi. Hindistan'daki Müslümanlar her zaman Müslüman âlemine Hindistan'a olduğundan daha sadık olmakla suçlanmıştır ve Pakistan'la aralarındaki sözde duygusal bağlar (Hindistanlı Müslümanlar tarafından çoğu zaman hararetle reddedilmiştir) her zaman küresel İslamın kaynakları ve siyasal istiyakları bağlamında okunmuştur. 1980'lerde Hindistan'da Hindu sağı Müslüman Ortadoğu'dan Hindistan'daki din ve eğitim kurumlarına kaynak akışına özel bir ilgi göstermişti. Hindistan'daki Müslümanlara verilen bu tür bir maddi desteğin denetlenmesi ve sınırlandırılması gerektiğini ve Hindu sağının özellikle de küresel İslam güçleri tarafından kandırılıp Müslümanlığa döndürüldüğü iddia edilen kır ve kabile halkları arasında giriştiği ihtilafli din değiştirme politikasını meşrulaştırdığını savunmuştu. Bu tür din değiştirmeler Hindistan'daki Hristiyan topluluklar arasında da gerçekleştirildi ve bugün de Hindu sağının tabandan şiddeti ve siyasal stratejisi için en önemli taleplerinden biridir. 1980'lerdeki ilk tezahürlerinde, bu din değiştirme savaşımına küresel İslami çıkarların ve güçlerin boyutu, iktidarı ve nüfuzunun dillendirilmesi damgasını vurmuştu. Bunlar Hindistan cemaatleri içindeki görece az sayıda Müslümanlar arasında bulunan gizli Truva atları olarak görülüyorlardı. Dolayısıyla sorunu kabaca ifade edecek olursak, Hindistan'daki görece az sayıda Müslüman, dünyanın dört bir tarafındaki çok sayıda Müslüman için maske olarak görülüyordu. Bugün, bu savaşçı, ulus-ötesi İslam resmi özellikle de 11 Eylül'den sonra İslami terörizm söyleminde neredeyse doğallaşmıştır.

Hindistan örneğinde Hindistanlı Müslümanları küresel İslami hareketlerin aleti (ve nesneleri) olarak resmeden bu anlayış (genellikle şiddete başvuran, ulus ve Hindu karşıtı olarak gösterilmektedir)

Hindistan'daki Müslümanların Hacca gitmeye devam etmeleri ve her türde ve her sınıftan Hint işçileri ile Ortadoğu'daki petrol zengini şeyhlikler, özellikle de Suudi Arabistan, Dubai, Kuveyt ve Bahreyn arasında 1980'lerde başlayan trafiğin yoğunlaşmasıyla kendisine destek bulmuştu. Basra Körfezi'ne göç edenler arasında önemli sayıda Hindistanlı Müslüman da vardı, fakat bunun ekonomik temelli bir tercihten öteye geçtiğine dair çok az kanıt vardı. Yine de Hindistan ile Basra Körfezi arasındaki trafik ahlaki ve siyasi açıdan büyük bir endişe kaynağıydı ve bu endişe "Göçmen Koruma Bürosu" gibi bürokratik yeniliklerde ifadesini bulmuştu. Bu büro Hindistanlı işçilerin Basra Körfezi'ne ahlakdışı nedenlerle ya da dolandırıcılık amacıyla göç etmelerini engellemek için kurulmuş resmî bir kurumdu. Konu üzerine bir ahlak oyununda, Körfez'den zengin (ve genellikle yaşlı) Arap erkekler ile Haydarabad, Lucknow ve Agra gibi şehirlerdeki Müslüman cemaatlerinin perişan durumdaki ailelerinden gelen ve yaşları genellikle çok küçük olan kadınlar arasındaki görücü usulü evliliklerin sayısındaki artışa büyük ilgi gösterilmişti. Müslüman kadınların zaten fazlasıyla istismar edilmiş cemaatini hedef alarak Müslüman erkeklerin ahlaksızlığını ve çok eşliliğini gösteren bu resim, popüler basında ve bu evlilik pazarının en kötü klişeleri üzerinden kitleyi galeyana getirmeyi amaçlayan *Pazar* gibi ticari filmlerde tedavüle sokuldu. Hindistanlı yoksul Müslüman kadınların sefahat düşkünü Arap erkekler tarafından ya da Arap parasıyla istismar edildiklerini gösteren bu ticari ve popüler imgelerin, Shah Bano adında Müslüman bir kadın etrafında dönen meşhur hukuk tartışmasının arkasında yatan başlıca etken olması oldukça muhtemeldir. Shah Bano kendisini boşayıp terk eden kocasına Müslüman kişisel hukukuna (Hindistan'daki farklı dinî cemaatlerin aile ve medeni yaşamı için geçerli olan yasalar bütünü) dayanarak nafaka davası açmıştı (Das 1990).

Shah Bano davası Hindistan'da bağımsızlığın sonrasında görülen en meşhur yasal hadiselerden biriydi. Bu dava devletle yargı organlarını, Hindularla Müslümanları, feministlerle feministleri ve laiklerle gelenek yanlılarını karşı karşıya getirmişti. Dahası kadınlarla azınlıkların çıkarları arasında büyük ve zararlı bir karşıtlığın ortaya

çıkmasına yol açmıştı, zira Shah Bano'nun davası kendi cemaatinin geleneksel aile yasalarına aykırıydı. Bu dava, bütün dini cemaatlere karşı Nehru'cu laiklik ve tarafsızlık geleneğini temsil eden dönemin başbakanı Rajiv Gandhi yönetiminin istikrarını her yönüyle alt üst etti. O dönemde yükselişte olan BJP'nin başını çektiği Hindu sağ, Shah Bano davasını hiç acımadan kullandı ve bir yandan kendisini istismar edilen Müslüman kadınların ve genel olarak kadın haklarının gerçek koruyucuları olarak gösterirken, bir yandan da davadaki kamu çıkarından yararlanarak Müslüman cemaatinin kadınlar üzerindeki baskıcı egemenliği ve Müslüman erkeklerin genelinde görülen cinsel ahlaksızlık ve sorumsuzluk hakkında çirkin haberler yaydı. Dava nihayetinde bir dizi yasal ve siyasal uzlaşmayla sonuçlandı, ama laikliğin yararları konusunda halk nezdinde büyük şüphelerin doğmasına yol açtı ve Hindu sağının Müslüman kadınların haklarının korunmasında herkesten daha sorumlu davrandığı şeklindeki tuhaf fikrin belli bir zemin elde etmesini sağladı. Ayrıca günümüze dek devam eden "Tektip Medeni Kanun"un gerekliliği konusundaki tartışmanın temellerini attı. Tektip Medeni Kanun bugün çoğu siyasal parti ve ilerici kadın örgütleri tarafından sorunlu olarak görülüyor ama Hindu sağı tarafından hararetle destekleniyor, zira bunu tüm azınlık cemaatlerinin kişisel hukukunu Hindulaştırmak için çok büyük bir fırsat olarak görüyorlar.

Shah Bano davası azınlıklar etrafında dönen meselelerin, Hindistan gibi karmaşık çok dinli bir demokraside toplumsal cinsiyet, eşitlik, yasallık, devlet iktidarının sınırları, ve dini cemaatlerin kendi asayişlerini sağlama becerileri hakkındaki temel tartışmalar için tutuşma noktası olabileceğini gösteriyor. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, küçük sayıların büyük meseleleri bozabiliyor olmasıdır, özellikle de azınlık haklarının devletin rolü, dinin sınırları ve meşru kültürel farklılık meseleleri olarak medeni hakların doğası gibi daha kapsamlı konulara ilişkin görüşlerle doğrudan bağlantılı olduğu Hindistan gibi ülkelerde.¹ Çok farklı bir bağlamda Hindistan'ın "pozitif

¹ Bu noktada, 2003 güzünde Yale Üniversitesi'nde İngiliz Hindistan'ının bölünmesi üzerine konferansta bu önemli hususa dikkatimi çeken Faisal Devji'ye teşekkür borçlu olduğumu belirtmeliyim.

ayrımcı" eylemlere ya da telafi eylemlerine ilişkin uzun davalar tarihi, en aşağı toplumsal kastlar bağlamında, Mandal Komisyonu'nun 1980 yılındaki raporu üzerine ülke çapında sancılı bir sürecin yaşanmasına yol açmıştı. Bu rapor tarihsel açıdan ayrımcılığın kurbanı olduğu düşünülen kastlara belli işlerde yer ayrılması politikasını uygulamaya geçirmeyi amaçlıyordu. Hindu sağı Mandal Raporu'nun habercisi olduğu alt kastların yükselişindeki gerilimi görmüş ve kendilerini yoksul Hinduların siyasal özlemleri nedeniyle yeniden tehdit altında gören Hindu üst kastlarının öfkesinden yararlanmak için aktif çaba harcamıştı. Birçok araştırmacı Hindu sağının 1980'ler boyunca Mescit siyasetini Mandal siyasetine (Hindular arasında alt kastlar için ayrılmış işler için verilen kavga) karşı seferber ettiğine dikkat çekmiştir. Keza birleşik bir Hindu kast cephesi yaratma çabasının, Mandal Raporuyla başlayan kast mücadeleleri karşısında, Müslüman azınlığı seferber edilmiş bir Hindu çoğunluğunun üretiminde kusursuz bir "öteki" haline getirdiğine de dikkat çekilmiştir. Sayılar meselesi için en önemli husus olarak: Kuzey Hindistan'daki cemaat şiddeti siyasetini inceleyen Amrita Basu adında saygıdeğer bir araştırmacı, Hindu çoğunluğu fikrinin aslında üst kastın -kendi yerellerindeki Müslümanlardan çok, alt kastların yükselişinden korkan toprak sahibi Hindu kastlarının- sayıca azlığını sakladığını belirtmiştir (Basu 1994). Kuşkusuz Hindistan'ın son elli yıllık siyasal hayatındaki en büyük dönüşüm olan (Jaffrelot 2003) alt kastların tüm Hindistan'da güncel siyaset için kitlesel olarak seferber edilmeleri ve genel olarak politikleşmeleri ile üst kastların duydukları bu kaygıyı karşı karşıya getirdiğimizde, küçük sayılardan duyulan korkunun kültürel bir kurmaca olarak Hindu çoğunluğu düşüncesinden en kazançlı çıkacak olan Hindu azınlığı nedeniyle daha da karmaşıklaştığını görebiliriz.

Hindu çoğunluk çağdaş Hindistan'da iki anlamda bir kurmacadır: Birincisi çağdaş siyasette "Hindu" kategorisi sömürge etnografyalarındaki ve nüfus sayım kategorilerindeki doğuşundan ayrı düşünölemeyeceği için; ikincisi de Hindistan'daki tarımsal hayatın her zaman ayrılmaz bir parçası olan alt ve üst kastlar arasındaki derin bölünmeler son yirmi yılda Kuzey Hindistan siyasetindeki en önemli çatlaklardan biri haline geldiği için. Dolayısıyla Hindu çoğunluk fik-

rinin bir olgu değil bir proje olduğu kanıtlanabilir; tüm ırksallaştırılmış kategoriler ve tüm yıkıcı kimlikler gibi, kriz söylemleri ve şiddet pratikleri yoluyla seferberlik gerektirir. Müslümanlar gibi azınlıkların varlığı bu krizlerin ve pratiklerin önemli bir veçhesidir, ama daha önce belirttiğim gibi, burada basit bir karşıtlık ve sıradanlaştırma ilişkisi yoktur.

Özellikle de 1980'lerden bu yana, Hindu kast siyaseti ile Hindu sağının yürüttüğü Müslüman karşıtı propaganda arasındaki ilişki, Hindistan'ın bağımsızlığını kazandığı günden itibaren ülkedeki seçim siyasetinin en önemli yönlerinden biriyle de bağlantılıdır: Blok oy söylemi. Hindistan seçimlerinde özellikle de kırsal ve yerel düzeyde sık sık şu ya da bu partinin ya da adayın belli bir kastın ya da dini cemaatin bütün oylarını almaya bel bağladığı görülür. Söz konusu cemaatin ya da kastın oyları elitleri aracılığıyla bütün olarak satın alındığı bu işleyişe blok oy adı verilmektedir. Elitlerin manipüle ettiği ortaklaşa oy çağrışımlarıyla ahlaksızca satın alınan oy çağrışımlarını bir araya getiren blok oy imgesi Hindistan'daki bütün siyasetçiler tarafından birbirlerine karşı özgürce kullanılmaktadır. Bu imge nüfus sayımı ile İngiltere'nin cemaat ve seçmenler konusundaki sömürgeci fikirleri (bu fikirler yirminci yüzyılın başında sömürge yönetimi altında gerçekleştirilen yerel seçimlerde Hindular ve Müslümanlar için ayrı seçimler yapılmasıyla kurumsallaşmıştı) arasındaki bağların derin tarihini yakalamaktadır. Bu sayılmış cemaatler (Kaviraj 1992) Hindistan'daki liberal düşünce için büyük bir kâbus olmaya devam ediyor, çünkü hem liberallerin kitle siyasetine ve onun özel yozluklarına duyduğu nefreti hem de modernleşen bir demokrasi-de hamletme ve akrabalığın olumsuz etkisinden duydukları nefreti yakalamaktadır. Bugün blok oyların önemi siyasetçilerin toptan manipülasyonuna direnen bağımsız taban hareketlerinin artan gücü ve siyasetçilerin birlik ve bağlılıkların oluşturulması ya da dağıtılması sürecinde gösterdikleri siniklik nedeniyle bir bakıma zayıflamıştır. Yine de Hindu sağı Müslüman blok oyu heyulasını uyandırma fırsatını hiçbir zaman kaçırmamış ve en büyük rakibi olan mevcut iktidar partisi Kongre'yi sık sık yerel seçimlerde (ve üstü kapalı olarak, eyalet seçimlerinde ve ulusal seçimlerde) Müslümanların blok oyunu

alabilmek için Müslümanlara yaltaklık etmekle suçlamıştır. BJP'nin 2004 genel seçimlerindeki şaşırtıcı yenilgisi bu umacının kırsaldaki geniş Hint seçmeninin bağlılığını satın almak için yeterli olmadığını göstermiştir.

Bu husus bizi Hindistan'da azınlıklardan duyulan korkunun çok geniş anlamları olan son özelliğine götürüyor. Hindu sağ, tarihsel açıdan Nehru'nun laiklik, çoğulculuk ve kültürel bir azınlık olarak Müslümanlara aktif hoşgörü anlayışıyla özdeşleştirilmiş bir parti olan Kongre'yi, özellikle de egemen siyasal partileri aracılığıyla düzenli bir şekilde, Müslümanların devletten talepleri, şikâyetleri ve iddiaları karşısında yatıştırma politikası izlemekle suçlamaktadır. Yatıştırma söylemi büyüleyicidir, çünkü yukarıda bahsettiğim bir çoğunluk olma hissi ile yönetimin bölünmemiş etnos'uyla eksik özdeşleşmenin yarattığı kızgınlık arasındaki kaymayla derinden bağlantılıdır. Hindu sağ laik partileri ve hareketleri Müslümanları "yatıştırma" suçlamasıyla oyuna getirirken, laikler cephesinde hem belli bir oportünizm hem de korkaklık olduğunu üstü kapalı bir şekilde söylemekte ve aynı zamanda (Naziler ve Münih'te olduğu gibi) Müslüman cemaatlerin şu ya da bu yerel talebine boyun eğme korkusundan Hindistan'daki tüm savaşçı Hindu propagandasının büyük arka planını oluşturan Pakistan'la askerî (ve şimdi de nükleer nitelik kazanmış) savaşa bütünüyle boyun eğmeye götüren riskli bir durum yaratmaktadır. Yatıştırma söylemi ulusal sınırlar içinde azınlıkların iddiaları ile sınırın ötesindeki düşman devletlerle (bu örnekte Pakistan'la) mücadele arasındaki halkadır. Dolayısıyla yatıştırma Hindistan'daki Müslümanların küçük sayılarının Pakistan tehdidiyle ve bunun ötesinde küresel İslam âleminin mücahit kalabalıkların tehdidiyle şişmesine olanak tanıyan bir diğer söylemsel araçtır. Bu bölümde daha önce ifade ettiğim gibi, 11 Eylül saldırılarının hemen ardından gelen dönemde bu bağlantılar küresel İslami terörizm söylemi geliştirilerek yeniden canlandırılmış ve yeniden tahayyül edilmişti. Şimdi bu bölümü bitirirken Sri Lanka'da 1970'lerde Tamiller ile Sinhalalar arasındaki mücadelelerde doğmuş olan *canlı bomba* figürüne ve bu yalnız figürün sayı, azınlık ve terör meseleleriyle olan ilişkisine geri dönüyorum.

Küçük Sayılar Ne Kadar Küçüktür?

Azınlıklar, Diasporalar ve Terör

Canlı bomba ister İsrail’de ister Sri Lanka’da ister New York’ta ister Irak’ta ister Londra’da olsun liberallerin bireye, “bir” sayısına verdikleri değerin olup olabilecek en karanlık versiyonudur. Bugün canlı bomba ideal terörist tipidir, zira bu figürde birkaç kâbus yoğunlaşmış haliyle mevcuttur. Bir defa, canlı bomba beden ile terör silahı arasındaki sınırı tamamen kapatır. İster bombayı bedenine sarsın ister patlayıcıları bedeninde saklasın, canlı bomba kendi kanlı parçalarını dağıtmayı ve bunları yok etmeyi planladığı sivil halkın kanlı parçalarıyla karıştırmayı taahhüt eden bir patlayıcı bedendir. Dolayısıyla canlı bomba detektörden kurtulmakla kalmaz, aynı zamanda düşmanlar arasında korkunç bir beden ve kan karışımı yaratır ve böylece yalnızca ulusun toprağını değil, kurbanların bedenlerini de ihlal eder ve onları şehidin kanıyla kirletir. İkincisi, canlı bomba Hıristiyan ve İslam dünyasında çok değer verilen şehit fikrinin galiz bir çeşididir, zira canlı bomba pasif bir şehit olmak yerine aktif, tehlikeli, patlayıcı bir şehit, başka bir deyişle, katil bir şehittir. Üçüncüsü, canlı bomba *Mançuryalı Aday*’daki beyni yıkanmış ajan gibi her zaman için normal ötesi bir inanç, vecd ve gaye durumundaymış gibi resmedilir ve bu da genellikle suikast saldırısının arefesinde tecrit, fikir aşılama ve ilaçla halüsinasyon gibi yarı-dinî teknikler yoluyla oluşturulur. Bu imge kendi çıkarı için hareket eden liberal bireyin tam karşıtıdır, zira isteyerek patlatılan bir beden fikri rasyonel tercih modellerinin çoğuna kolayca uymaz. Dördüncüsü, bir otomat olarak tahayyül edilen canlı bomba bireyin, “bir” sayısının korkutucu bir örneği olmakla beraber, aslında her zaman şirazesinden çıkmış güruhun ya da kitlenin bir örneği, propaganda ve akıldışı inancın kurbanı, kitlelerin mantıksızca tektipleştirilmesinin ve ayaktakımının tehlikeli kestirilemezliğinin kusursuz bir örneği olarak görülür.

Tüm bu açılardan canlı bomba en saf ve en soyut terörist örneğidir. Bu anlamda canlı bomba, terörü çevreleyen temel korkulardan bazılarını da yakalar. Saldırı yerine normal bir vatandaş gibi görünmeye çalışarak yaklaşmak zorunda olan canlı bomba daha önce

ele aldığım belirsizlik sorununu uç boyuta taşır. İsrail'deki bir canlı bomba eyleminde, canlı bomba haham kılığına girmiş ve böylece İsrail Yahudi toplumunun görülür ahlaki düzenini perişan etmişti. Nitekim canlı bomba sivil hayatın olduğu yerde coşar ve böylece küreselleşmiş terörizm çağında siviller ve sivil hayat sorununa da yeni bir yaklaşım gerektiren sürekli bir aciliyet biçimi ortaya çıkarır. Bu bizi küreselleşmiş terör şebekeleri (11 Eylül'den sonra kamu bilincinin tam anlamıyla parçası olan türde şebekelerden bahsediyorum) çağında küçük sayılar sorununun son bir özelliğine götürüyor.

Küçük Sayılar ve Küresel Şebekeler

11 Eylül olayları şu anda yeterince geride kaldığından saldırıların yol açtığı yabancı düşmanlığı, duygusallık ve şokun dışında, artık Irak savaşının penceresinden bakarak bu olaydan geriye kalan daha kalıcı imgeler üzerine düşünebiliriz. Usame bin Ladin'in hayatta olduğu neredeyse kesindir, Taliban Afganistan'da ve Pakistan'da yeniden örgütleniyor, çeşitli savaş lordları Afganistan'ı yabancı paraya, silahlara ve askerlere göbekten bağımlı durumda tutuyor ve Irak'ta Amerikan güçlerine karşı şiddetli bir başkaldırı var. İlk başta şok ve korkunun esiri olan Iraklılar, gördüğü kadarıyla, Amerikalılardan Saddam Hüseyin'den olduğu kadar nefret ediyorlar ve kitle imha silahları çoğunlukla Bechtel ve Halliburton'ın elinde bulunan kitle inşa silahları için mazeret gibi görünmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla ABD hem Afganistan'dan hem de Irak'ta, ama özellikle de Irak'ta "uzun mesafe demokrasisi" adı verilebilecek yeni bir siyasi biçim deniyor. Bu tuhaf emperyal federalizmde, Irak bir felaketle (bu örnekte Saddam rejiminin başsız bırakılmasının bir sonucudur) başa çıkmak için Ulusal Muhafız ve Washington'dan diğer çeşitli Federal güçlerin sultanı altında, Amerikan devletinin elli ikinci eyaleti muamelesi görmektedir.

Sayılar, azınlıklar ve terör sorunu Irak'ta canlı ve yakıcıdır. Ayrıca Şiiilerin, Kürtlerin ve diğer azınlıkların kaotik büyük politikalarından bir Irak "halkı"nın yaratılıp yaratılmayacağı sorunu vardır. Bir yanda Irak'taki ABD yönetimi kafa karıştırıcı azınlıklar sorunuyla karşı karşıyadır. Örneğin mutlak sayı bakımından çok büyük olan ve İran'daki

rejimle yakın bağı bulunan Şiiler ya da İran, Irak ve Türkiye sınırları içinde dağılmış büyük bir azınlık oluşturan Kürtler var. ABD çıkış işlemlerini tamamlarken, tıpkı Afganistan'da yaptıkları gibi, bir gecede Irak anayasası oluşturmak için bölgeye uzmanlarla akın ettikten sonra, şu anda, sayıca büyük azınlıkların da parçası olduğu derin bir kavramsal tıkanıklık, çoğu Iraklının yeni yönetimin "İslami" olması gerektiği konusundaki ısrarı ve gerçek demokrasinin -kelimenin en içi boşaltılmış anlamı hariç- "İslami" olamayacağı hissi vardır. Anayasal rejim, demokrasi, seçim ve temsil gibi temel fikirler üzerine mücadeleler Irak'ta Necef ve Felluce gibi yerlerde tanker savaşları ve tam teşekküllü savaşın gölgesinde devam ediyor.

Irak'ta devam eden fiyasko konusunda iki husus küçük sayılar ve azınlıklardan duyulan korku sorunuyla ilişkilidir. Birisi çoğu Iraklının muhtemelen korktuğu ve nefret ettiği gerçekten cani bir despotun ipini çektikten sonra bile ABD ordusunun küçük sayılardan -ABD kuvvetlerine karşı baskınlar düzenleyen ve bazen ABD askerlerine zarar vermek ve öldürmek için canlarını tehlikeye atan milis, sivil ya da diğer küçük gruplardan- duyduğu korkuyu hâlâ atamamış olmasıdır. Tümüyle sivil nüfus içine konuşlanmış olan bu "teröristleri" bulmak tek bir kötü bireyi (Saddam Hüseyin'i) iktidardan düşürdükten sonra Irak'ın tümüyle teslim olacağını hesaplayan ABD kuvvetleri için tam anlamıyla kâbusu andıran bir kehanet görevidir. Dolayısıyla Irak'ta bir işgal gücü olarak ABD askerlerine işkence etmeye ve onları öldürmeye devam eden küçük sayıların Irak halkının gerçek temsilcileri olduğu korkusuyla karşı karşıya bulunuyor, oysa çizilen senaryoya göre ilk başta Amerikalıları kurtarıcıları olarak selamlamaları ve bir diktatörün cesedi altında sivil toplum gösterisine başlamaları gerekiyordu.

Irak aynı zamanda görünüşte tek büyük etnik ya da dinî azınlıklardan bir ulusal halk yaratmanın soyut zorluğunu da temsil ediyor. ABD gerek Irak'ta gerekse de Afganistan'da giriştiği uzun mesafeli demokrasiler inşa etme projesinde kendisini iki ateş arasında buluverdi: Ya bu ülkelerin İslam cumhuriyetleri haline gelmelerine izin vererek, halklar yaratmanın tek yolunun en çok korktukları dini ulus tanımının merkezine koymak olduğunu kabul edecekler ya da sayı

bakımından büyük olan azınlıkları birleştirmenin bir yolunu bulacaklar ve böylece Irak'ta ve Irak gibi pek çok ülkede sivil toplumun kurulmasının uzun bir sürece yayılacağını ve bu süreçte yalnızca azınlıkların muhatap alınabileceğini kabul etmiş olacaklar. Gelgelelim bu azınlıklar küresel bağlantıları ve onlarla bağlantılı büyük nüfusları olan azınlıklardır. Bu zor seçenekler karşısında ABD, sonlanmayı reddeden bir savaşa başladıktan sonra şimdi de azınlık, belirsizlik, terör ve etnik şiddet gibi küreselleşme çağında pek çok toplumun başına musallat olan sorunlarla boğuşmak zorundadır. Bazı Iraklıların şimdiden, daha acımasız etnik temizliğe hazırlık amacıyla etnik kuru temizleme denen işe girişmiş olabileceklerine dair belirtiler var. Eğer bu senaryo gerçekleşirse, dünyanın seferberlik halindeki çoğunluklarında –Lenin müthiş bir öngörüyle bu çoğunlukların “ciddi siyaset” adını verdiği alanın başlangıcını oluşturduğunu söylemişti– öfkeye neden olan küçük sayılar arasındaki mesafeyi müzakere etmenin yeni yollarını bulmaya daha önce hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyacağız.

Küreselleşme, Sayılar, Farklılık

Şimdi iki önemli izleğe geri dönüyorum: Bunlardan biri küçük farklılıklar meselesi, diğeri de küreselleşme ile azınlıklara karşı artan öfke arasındaki özel bağdır. Ben bu izleklerin birbiriyle ilintisiz olmadığını düşünüyorum. Michaael Ignatieff (1998) 1990'larda özellikle de Doğu Avrupa'da gerçekleşen etnik savaşlar hakkındaki hissimizi derinleştirmek için Freud'un “küçük farklılıklar narsisizmi” üzerine ünlü denemesinden yararlanan belki de en önemli analisttir. Bölgeye ilişkin derin bilgisinden oldukça faydalanan Ignatieff, Sırp-lar ve Hırvatlar gibi tarihleri, dilleri ve kimlikleri yüzyıllardır girift bir şekilde iç içe geçmiş grupların neden birbirlerinden bu denli nefret ettiklerini gün ışığına çıkarmak için Freud'un narsisizmin psiko-dinamiği üzerine içgörülerine başvurur. Bu tespit burada geliştirilen argümanlardan bazılarına atıfla genişletilip derinleştirilebilecek verimli bir gözlemdir.

Özel olarak, hedefteki etnik ötekilere duyulan aşırı öfkenin kaynağında çoğunluk statüsü ile tam ya da bütünsel ulusal etnik saflık arasındaki küçük farklılığın bulunduğunu savunmuştum. Bu görüş

-öncesinde verdiğim adla eksiklik endişesi- bize Freud'un içgörüsünü karmaşık, büyük çaplı, kamusal şiddet biçimlerini kapsayacak şekilde genişletmek için başka bir zemin daha sunuyor, zira narsisist yaraların, grup kimliği hakkındaki kamusal ideolojiler düzeyinde, dışa dönüp "yıkıcı kimlikler" adını verdiğim kimliklerin oluşmasını tetikleyebileceğini görmemize izin verir. Burada altta yatan dinamik çoğunluk ve azınlık kategorileri arasındaki iç karşılıklıdır. Nüfus sayım tekniklerinin ve liberal usulcülüklerin ürettiği soyutlamalar olarak çoğunluklara *küçük/azınlık* (kültürel açıdan ya da sayı bakımından) olma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını düşündürmek ve benzer şekilde azınlıkların (vahşice hızlandırılmış yeniden üretim ya da daha ince yasal ya da siyasal araçlar yoluyla) kolaylıkla *büyük/çoğunluk* haline gelebileceklerinden korkmalarını sağlamak ve bu temelde seferber etmek her zaman mümkündür. Birbiriyle bağlantılı bu korkular bu kategorilerin iç karşılıklılığının kendine özgü modern bir üründür. Nitekim bu karşılıklılık azınlıkların çoğunluk, çoğunlukların da azınlık haline dönüşebilecekleri korkusu için de gerekli koşulları yaratır.

Nitekim küreselleşme de burada devreye girmektedir. Küreselleşme çeşitli yollarla bu kaypak dönüşüm olanağını güçlendirir ve böylece tüm grup kimliklerinin aradığı ve olduğunu varsaydığı doğallık sürekli olarak azınlık ve çoğunluk kategorilerinin soyut yakınlığının tehdidi altında bulunur. Ulusal sınırların içine ve ötesine yapılan göçler insanları toprak ve sınır ideolojilerine bağlayan bağları sürekli gevşetmektedir. Kitle dolayımı, bazen metalaştırılmış olan benlik ve öteki imgelerinin küresel hareketliliği, büyük çaplı kimliklerin sivri uçlarını törpüleyen bir melezlikler arşivinin büyümesine yol açmaktadır. Modern devletler nüfus sayımında yararlandıkları kategorileri ve bu grupların içindeki nüfusları saymak için kullandıkları istatistikleri sık manipüle eder ve değiştirirler. ABD, Fransa ve İngiltere'den alınan öğelerle irticalen geliştirilmiş anayasal yönetim ideolojilerinin küresel çapta yaygınlaşması, bugün Irak'ta gördüğümüz gibi etnisite, azınlık ve seçimlerin meşruiyeti gibi konular üzerinde yeni, küreselleşmiş tartışmaları tetikliyor. Son olarak, büyük ölçekli fonların devletler arası resmî kanallardan, yarı yasal ticari kanallardan ve El Kai-

de gibi şebekelerle bağlantıya sahip tümüyle gayrimeşru kanallardan akışının değişik, hızlı ve genellikle gözle görülmez niteliği küresel çapta para aklama, elektronik transferler, yeni sınır ötesi muhasebe biçimleri ve hukuk kurumlarıyla -ki bunların hepsi mali sermayenin küreselleşme çağında ayrılmaz birer parçasıdır- sıkı bağlara sahiptir. Paranın ulusal sınırların ötesindeki bu hızlı, çoğunlukla gözle görülemeyen ve sık sık da gayrimeşru niteliğe sahip hareketliliği geniş çevreler tarafından haklı olarak bugünün azınlığını yarının çoğunluğu haline getirecek araçların yaratıcısı olarak görülmektedir. Bu etkenlerin her biri, bu kitap boyunca ayrıntılı olarak analiz edilen bir konu olarak, toplumsal belirsizliğin şiddetlenmesine katkıda bulunabilir ve böylece çoğunlukçu endişeden tam ölçekli yıkıcılığa, hattâ soykırıma ulaşan çizgiyi aşmak için gerekli koşulları yaratabilir.

Bu nedenle küçük sayılardan duyulan korku küreselleşme güçlerinin liberal toplum teorisi ve onun kurumları açısından yarattığı gerilimlerle yakından bağlantılıdır. Küreselleşen bir dünyada azınlıklar, ulusal saflığın eksik olduğunu hiç durmadan hatırlatan bir şeydir. Ayrıca bir ulusal yönetimin sınırları içinde koşullar -özellikle de toplumsal belirsizliği çevreleyen koşullar- bu eksikliği değişken bir zarar olarak seferber edecek kadar olgunlaştığında, soykırım öfkesi yaratılabilir, özellikle de azınlık fikrinin küçüklü büyüklü tüm sayıları bir şekilde etkileyen ortak bir siyasi değer haline geldiği liberal yönetimlerde.

5- Bizim Teröristlerimiz ve Biz

Yukarıda, omurgalı sistemlerle hücreli sistemler arasında kişilerin, kaynakların ve bağılıkların geniş çaplı eşgüdümü için hem karşılıklı bir bağımlılık hem de şiddetli bir mücadele olduğunu öne sürmüştüm. Çağdaş terörizm, yani devlet-karşıtı siyaset adına kamusal mekânlara ve sivil halka yönelik şiddet eylemleri, kuşkusuz, hücreli bir küresel örgütlenme biçimine dayanmaktadır ve zihnimizdeki davetsiz yerini 11 Eylül saldırılarıyla almıştır. Aynı şekilde bu tektonik mücadelenin ulus-devletler sisteminin mevcut krizini kuşattığını ve onun bir belirtisi olduğunu öne sürdüm. Bu bölümdeyse 11 Eylül'den sonra Güney Asya'da yaşanan olaylara daha yakından bakacağım, zira bu bölgede 11 Eylül olaylarının ve ABD'nin önce Afganistan'a, sonra da Irak'a saldırılarının fraktal bir dalgacığının olduğu görülmektedir. Bu fraktal dalgacık teröristler ile devletler, hücreli şiddet biçimleri ile omurgalı şiddet biçimleri ve yerel siyasal kimlik ile yerleşik devletlerin gerçekçi diplomasisi için verilen mücadeleler arasındaki savaşı tekinsizce yeniden üretmektedir. Bu fraktal harekette İsrail-Filistin, New York siyasetinin Keşmir siyasetiyle kaynaşmasına olanak tanıyan bir aracı terimdir. Bu olaylar hem birer dalgacıktır hem de basit bir tekerrürden ibarettir. Ortaya attıkları pek çok sorundan biri de dâhili bakış açısından terörün anlamıdır.

Terör ve Belirsizlik

11 Eylül gibi başarılı terör eylemleri bizi bu incelemenin temel konularından biri olan toplumsal belirsizlik sorununa geri götürüyor. Öncelikle, belirsizlik bu tür şiddet eylemlerinin aktörleriyle alakalıdır. Kimdir bunlar? Maskelerinin arkasında hangi yüzler vardır? Hangi isimleri kullanırlar? Bunları silahlandırıp destekleyen kimlerdir? Kaç kişidirler? Nerede saklanırlar? Ne istiyorlar?

Başka bir yerde, 1990'lardaki büyük çaplı etnik şiddet ile belirsizlik arasındaki ilişkiyi incelerken, bu şiddet eylemlerinin grup kimlik-

leri hakkındaki dayanılmaz belirsizlik düzeylerine verilmiş karmaşık bir yanıt olarak görülebileceğini öne sürmüştüm (1998b). Buna göre, modern dönemde nüfusları sayarken ve adlandırırken kullanılan büyük çaplı yöntemler ve halk olma, yetkiler ve coğrafi hareketlilik hakkındaki kaygılar büyük sayıda insanın etnik komşularının “gerçek” kimlikleri hakkında ölçüsüzce kuşkucu hale geldikleri durumlar yaratmışlardır. Demem o ki, insanların günlük hayatta (iyi huylu adını verdiğim ilişkiler içinde) kullandıkları karşıt sıfatların yalnızca etnik kıyım ya da etnik öteki’ne layık görülen başka bir aşırı toplumsal ölüm biçimiyle başa çıkılabilecek tehlikeli kolektif kimlikleri gizlediğinden şüphelenmeye başlarlar. Bu durumda, kimliklerden biri ya da her ikisi birbirleri açısından yıkıcı görünmeye başlar. Yani bir grup öteki grubun varlığının kendi hayatı için tehlike oluşturduğunu hissetmeye başlar. Devlet propagandası, ekonomik korkular ve göç çalkantıları bu değişikliğe doğrudan katkıda bulunur ve sık sık da etnik kıyım yoluna girer. Örneğin Afrika’da “otoktoni” adı verilen hareketlerle doğrudan bağlantılıdır. Bu hareketler göçmen ya da yabancı olan ötekilerin aksine belli bir *yerden* olduklarını gösterebilecek insanlar için halk olma, sınır ve yurttaşlık konusunda taleplere sahiptir. Tüm bölgelerin uzun vadeli ve büyük ölçekli göçlerle oluşturulduğu toplumlarda kuşkusuz bu ölümcül bir ayrımdır. Ve bu ayrımı yapmak zor olduğundan, büyük çaplı bedensel şiddet normalde karışmış kimlikler arasında keskin çizgiler oluşturmak için adli bir soruşturma aracı haline gelir.

Etnisite adına uygulanan bedensel şiddet maskenin arkasındaki gerçekliği saptamak için bir teşrih aracı haline gelir. Elbette bu tür bir şiddet her zaman için kendi varsayımını onaylar, zira şüphelilerin ölü, sakat ya da parçalara ayrılmış bedenleri ihanetten duyulan şüpheyi her zaman doğrular. Kitlesel etnik şiddet üzerine en iyi etnografik yazının çoğu (Nazi dönemindekiler de dâhil olmak üzere) maskeler, ihanet, hainlik ve teşhir retoriğiyle doludur. Şiddet, etnik kıyımın ölümcül epistemolojisinin bir parçasıdır. Elbette bu tür bir şiddet karşı şiddeti doğurur ve o da benzer teşrihçi biçimler edinir. Yalnızca birkaç örnek vermek gerekirse, Belfast, Nablus, Bask bölge-

si ve Keşmir'deki maskeli şiddette, silahlı teröristin maskesi aslında egemen etnik grupların duyduğu kuşkuyu yansıtır ve doğrular. Teröristler maske giydikleri zaman, hattâ maske giymediklerinde bile sıradan davranışları gerçek kimlikleri, şiddete başvurma niyetleri, hıyanet dolu sadakatleri ve gizli ihanetlerinin organik maskeleri olarak görülür. Dolayısıyla ne zaman resmî bir polis gücü ölü ya da diri ele geçirilmiş bir teröristin maskesini sıyırsa, maskenin arkasında başka bir maske daha olduğu açığa çıkar: Sıradan bir Müslüman, Filistinli, Afgan ya da Çeçen, yani tanımlı gereği bir hain.

Dolayısıyla 1990'larda tüm dünyada etnik gruplar, özellikle de etnik azınlıklar arasındaki bedene yönelik aşırı şiddetin, evrimimizin “biz”ın hayatta kalması için “onlar”ı ortadan kaldırma eğiliminin ya da değişmez hayvanlığımızın kanıtından başka bir şey olmadığını söylemek yanlıştır. Keza bunu yüzyıllardır devam eden dinî ve etnik şiddetle de tamamen aynı kefeye koyamayız. 1990'lardaki acımasız etnik şiddet fevkalade özgül bir modernlik türünü ifade eden etkenlerin izini fazlasıyla taşır: Pasaporta dayalı ulusal kimlikler; nüfus sayımı temelli çoğunluk ve azınlık fikirleri; medyanın belirlediği benlik ve öteki imgeleri; yurttaşlıkla etnisiteyi birleştiren anayasalar ve en yakın dönemde, birçok toplumda oy hakkı ve yetki konusunda yeni şiddetli mücadelelere yol açan demokrasi ve serbest pazar fikirleri. Bu ve diğer etkenler son on-yirmi yılın büyük ölçekli grup şiddetine, insanların din savaşlarına ya da etnik kıyıma eğilimleri diye başlayan hikâyenin bölümlerinden herhangi biri olarak bakmamamız gerektiğini gösteriyor.

Bu teşrihçi yeni şiddet biçimlerinin en önemli yönü, toplumsal belirsizlikle ideolojik kesinliği kendine özgü şekilde seferber etmesidir. Devlet propagandası ve çeşitli fundamentalist ideolojiler etnik düzen hakkında –fiziksel özellikleri, planları, yöntemleri, ikiyüzlülükleri ve yok edilmesi ihtiyacı hakkında– tahripkâr kesinlikler yaymaktadır. Meşum “Siyon Ekâbirlerinin Kuralları” belki de bu tür bir propaganda metninin klasik modelidir. Fakat siyasal olarak güdülenmiş panik ya da doktrin yoluyla güdülenmiş inanç, hangi düzeyde olursa olsun, sıradan insanları büyük arkadaş ve komşu gruplarına

karşı 1990'ların başlarında Ruanda bağlamında ayrıntılı olarak okuduğumuz türde aşırı bir şiddete yöneltmeyecektir. Bu tür bir aşırı şiddetin gerçekleşebilmesi için, derin bir toplumsal belirsizlik yüksek düzeylerde doktrinel kesinliği komşu ve arkadaşlara karşı şiddetle karıştırmalıdır. Bunun yol açtığı endişe günlük hayatın (farklı adları, eylemleri ve inançları olan) sıradan yüzlerinin, aslında, etnik ötekilerin değil, bir etnos olarak tasavvur edilen ulusa ihanet eden hainlerin gerçek kimliklerini gizleyen günlük hayat maskeleri takmış olduğundan duyulan endişedir. Etnik arındırma mantığını üreten ölümcül karışım budur. Ve elbette bu tür bir belirsizlik de toplumsal açıdan güdülenmiş ve siyasal olarak harekete geçirilmiştir. Bu da kısmen propaganda ürünüdür. Ama başka kaynaklardan da beslenir ve bu kaynaklar etnik açıdan farklı grupların küçük şüpheler, küçük garazlar ve önemsiz vehimler biriktirdikleri günlük yaşamın küçük yaralarına ve yerelliğe genellikle çok daha yakındır. Hem kesinlik hem de belirsizlik konusunda daha büyük senaryoların gelmesiyle, bu küçük hikâyeler etnik kıyımcı yönü olan bir anlatı haline gelirler. Dedikodular bu tür bir momenti besler ama daha büyük anlatıların parçası olduğu oranda. Ayrıca bu tür anlatılar genellikle devletlerin ya da iyi örgütlenmiş büyük çaplı siyasi güçlerin başının altından çıkar. Bu tür güçler bu anlatıların kabulü için olumsal koşulları hiçbir zaman yaratamaz (birçok propaganda teorisinin kusuru da budur), fakat onlar olmadan da birçok kıvılcım ateş haline gelmeden çok önce sessiz sedasız sönüp gidecektir.

Toplumsal belirsizliğin terörizmle alakası nedir? Şöyle ki, terörizm belirsizlik araçlarını kullanarak yolunu bulur ve bu belirsizlik birçok biçime bürünür. Öncelikle, teröristler saldırıp kaçtıklarında, kim olduklarını tam olarak bilmeyiz. Bazen ne istediklerini ya da tam olarak kime saldırıp kimi öldürmek istediklerini de bilmeyiz. Özellikle cesur olduklarında, hattâ intihar eylemlerine başvurduklarında, güdülerini aklımızı karıştırır ve daha da belirsizliğe yol açar. Ayrıca bir sonraki adımın ne olabileceğine dair daha büyük bir belirsizliği tetiklerler. Terör öncelikle bir sonraki saldırının terörüdür. Dahası teröristlerin hangi sınırlara saygı duydukları sorununu da atlamamak

gerekir. Teröristler askerî alan ile sivil alan arasındaki sınırı bulanıklaştırır ve sivil toplumun egemenliğinde olduğunu düşündüğümüz sınırlar içinde belirsizliğe yol açar. Terör bir şekliyle savaşın yayılma yollarından biridir, zaman ya da mekân sınırı olmayan bir savaştır. Terör, savaşı ulus fikrinden ayırır. Herkesin tebdili kıyafetli bir asker, toplumsal uyuklamamızın tam orta yerinde bizi kalbimizden vurmak için fırsat kollayan aramızdaki bilinmeyen olabileceği düşüncesini uyandırır. Teröristte asker ve casusun özellikleri birleşmiştir. Bu nedenle, genel olarak modern siyasetin temelini oluşturan başka bir sınırı da bulanıklaştırır. Güney Asya'da 11 Eylül'den sonra yaşananların önemli bir vechesidir bu.

Öfkenin Coğrafyası

11 Eylül olayları ve 2001'de Afganistan'da başlatılan ve kısa süre sonra Irak'a yayılan teröre karşı savaş Hindistan'ı ve Pakistan'ı (aslında bir bütün olarak Güney Asya'nın çoğunu) doğrudan etkiledi. Afganistan ve Irak Pakistan'ın bulunduğu bölgesel dünyayla kopmaz şekilde iç içe geçmiştir. Ayrıca Pakistan ve Hindistan elbette 1947'den bu yana, özellikle de Keşmir sorununda yoğunlaşan sürekli bir çatışma durumundan kurtulamamıştır. 11 Eylül'den sonra hem Hindistan hem de Pakistan savaşa karşı küresel savaşta ABD'nin müttefiki olabilmek için yarışa girmek zorunda kaldılar. Pakistan ABD'nin Taliban'a ve müttefiki Usame bin Ladin'e karşı savaşında kendi topraklarını kullanmasına izin vererek ABD için çok önemli bir değer haline gelmiş ama kendi ulusal egemenliğini de tehlikeye atmıştı. Hindistan ise Pakistan'ın Keşmir'e askerî müdahalelerini ve Hindistan'daki terör eylemlerine verdiği desteği nitelendirmek için terör söylemini kullandı. Dolayısıyla 11 Eylül'den sonraki aylarda Güney Asya bize öfkenin coğrafyasını incelemek ve küresel, bölgesel, ulusal ve yerel mekânların nasıl yankı ve yansıma ilişkilerine girdiğine dair ipuçları elde etmek için özel bir fırsat sunar. Bu coğrafya küçük sayılardan duyulan korkunun ve onların *güçlerinin farklı* uzamsal ölçeklerin ve alanların karşılıklı ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini incelemenin bir yoludur. Daha basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, 11 Eylül sonrası dönemde Hindistan ve Mumbai'ye bakmak terör

dilinin yeni bir siyasi coğrafya ürettiğini görmemizi sağlar.

Hindistan'da bu dönem Hindu sağının Hindistan'da laiklik kültürünü ve çoğulcu güçlerin güvenilirliğini aşındırmak için neredeyse yirmi yıldır gösterdiği titiz çabaların sonunda ulusal seçimlerde zafere ulaştığı bir dönemdi. 11 Eylül saldırıları, hükümetteki BJP ve Hindu sağındaki ortakları açısından kafalarındaki kimi projeleri hayata geçirmek için altın fırsatlar sunuyordu. Bu projeler arasında Hindistan'daki Müslümanlarla Pakistan'daki Müslümanları birleştirmek; Hindistan'ın silah (ve nükleer silah) gücünü artırmak ve Hintleri Pakistan'la nihai ve belirleyici bir savaşa hazırlamak; Hindu olmayan tüm gruplara, özellikle de Müslümanlara öncelikle kişisel hukuk alanında olmak üzere özel muameleyi ortadan kaldırmak amacıyla ülke çapında bir kampanya yürütmek ve Hindistan ulusal tarihini (ve diğer metinler arasında çocuk ders kitaplarını) Hindistan'ı Britanya öncesi dönemde Müslüman istilacılar tarafından işgal edilmiş ve bugün de Pakistan tarafından tehdit altında olan bir Hindu medeniyeti olarak gösterecek şekilde yeniden yazmak için sistematik çalışma yürütmek de vardı.

BJP ve onun yanı sıra birçok Hindu milliyetçisi grup ve örgüt, Aralık 1992'de Hinduların tanrı-kahramanı Rama'yla ilişkilendirilen Ayodhya'daki kuzey Hindistan hac merkezindeki büyük bir ibadethane olan Babri Mescidi'nin yıkılmasına yol açan ülke çapındaki kampanyanın kalbinde yer alıyordu. BJP 1980'lerin tamamı boyunca Hindistan coğrafyasını Hindu coğrafyası olarak yeniden yazmak için büyük çaba harcadı; büyük Müslüman ibadethaneleri kutsal Hindu yerleri ve mabetleri üzerine inşa edilmiş gayrimeşru yapılar olarak gösterildi. Bu Hindu coğrafyası Pakistan'ın nefret edilecek bir şey olarak gösterildiği paranoyak-milliyetçi bir coğrafyayla birleştirilmişti ve Pakistan'la savaş hem bir güvenlik hem de safiyet projesi olarak tartışılıyordu. Bu şekilde BJP hem Hindistan'daki Müslümanların haklarına hem Müslüman Pakistan devletine hem de tüm dünyada İslamiyetin varlığına karşı duyguları seferber etmek için ulusal bir çaba harcadı. 11 Eylül'den sonra bu çaba küresel teröre karşı savaştan alınan dille zenginleştirildi. Teröre karşı savaş BJP ve ortaklarının

elinde Müslümanları aşağılanmış ve dışlanmış bir azınlık derekesine düşürmek için yürütülen ulusal kampanyayla eşanlı hale geldi. Bu kampanya Şubat ve Mart 2002'de Müslüman gençlerden oluşan küçük bir grup Ayodhya'daki kutsal tapınaktan dönen Hindu eylemcilerin bulunduğu treni ateşe verdikten sonra Müslümanlara karşı başlatılan katliamlarda BJP'nin Müslümanlara karşı yönlendirdiği ve yönettiği etnik kıyımcı öfkenin küçük bir parçasından daha fazlasıydı. BJP 2004 genel seçimlerini kaybetti, ama Hindistan siyasetinde hâlâ köklü bir yere sahiptir ve dahası Gucerat eyaletinde en yüksek oyu almış olan partidir.

Gucerat'taki Müslüman karşıtı katliamlara birazdan geri döneceğiz. Fakat hemen belirtelim, Hindistan'da 11 Eylül'den sonraki aylarda çeşitli yerel ve bölgesel coğrafyaların daha geniş bir coğrafya olan teröre karşı küresel öfke ve ulusal hiddet coğrafyasının parçalarına dönüştüğüne de şahit olunmuştur. Maharaştra eyaletinin başkenti olan Mumbai şehrini ele alalım. Burada hem Hindu-Müslüman çatışmaları hem de Hindular ile Müslümanlar arasındaki spor, iş âlemi, sinema endüstrisi ve perakende dünyası gibi hayatın pek çok alanındaki hareketlilik ve ticaret konusunda da uzun bir tarihe sahiptir.

Hindistar siyaseti tıpkı diğer eyaletlerde ve bölgelerde olduğu gibi Mumbai'de de kendine özgü yöntemlere sahiptir. Bu büyük ticaret şehrinde, ulusal saflık ve askeri hazırlıklılık hikâyesi her zaman olduğu gibi belli bir açıdan Bollywood ya da kriket haberlerinin gölgesinde kalmaktadır. Burası canlı "nakit" ve "renk" üretimlerinin ve sahtekâr bir yatırım bankacısı olan Harshad "Azgın Boğa" Mehta'nın ölüm haberinin; Hindistan sinemasının ilk ailesi olan Bachchan'ların faaliyetlerinin; mafyayla ilişkisi olmakla suçlanan dev film yapımcısı ve elmas taciri Bharat Shah'a yönelik cezai takibatin yeniden başlatılmasının şehridir. Bunların hepsi insana Mumbai'deki her şeyin nakit, zenginlik, debdebe ve tarza tabi olduğunu hatırlatır.

Ne var ki Mumbai 11 Eylül'den sonra Pakistan konusunda duyulan endişeyi ve kendi kalabalık Müslüman nüfusu hakkındaki asabiyetini kendi meşrebince göstermişti. Polis gecekondlu halkını, özellikle de önemli askeri ya da ulaşım tesislerinin yakınlarında ya-

şayanları giderek daha fazla rahatsız ediyordu. Mumbai'nin en eski gecekondu mahallelerinden biri olan ve New York, Delhi, Sidney ve dünyanın diğer yerlerindeki terörist saldırılarla bağlantıları olan Cheeta Camp'ta yaşayan Afroz Han'ın tutuklanması dünya çapındaki terörist avında Mumbai'ye ve Mumbai polisine sağlam bir yer kazandırdı. Mumbai'de Müslümanları, gecekonducuları ve terörist "yuvaları"nı birleştiren altmetin özellikle görülebilir; yerel yönetimin ve polisin yetkisinin sınırlı olduğu Mumbra gibi sınır kentleri polis ve medya tarafından teröristler için, özellikle de Pakistan'ı üs tuttuğu ve Pakistan tarafından desteklendiği iddia edilen gruplarla bağlantılı teröristler için doğal sığınma alanları ve güvenli bölgeler olarak görülerek hedef alındı. Mumbai'nin belki de en müzminleşmiş günlük meselesi olan konut sorununu terörizme bağlayan adımlardan biri, dönemin Mumbai polis şefi olan M. N. Singh'in çıkarttığı akıl almaz kararnameydi. Buna göre tüm toprak sahipleri mülk sahibi oldukları binalardaki kiracıları, alt-kiracıları ve mukimleri isimleri ve ayrıntılı kişisel bilgileriyle rapor edecekti. Bu akıl almaz gözetleme uygulaması oniki ila onbeş milyon arasında kişinin yaşadığı bir şehirde başarısız olmaya mahkûmdu (zaten şu anda büyük oranda unutulmuştur), fakat polisin Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde özel hayata müdahalesi için ek bir araç işlevi sağlayabilirdi. Tüm bunlarda Ayodhya'daki Babri Mescidi'nin Hindu fundamentalistler tarafından yıkılmasının ardından, Aralık 1992'de ve Ocak 1993'te ölümlere yol açan karışıklıkların ve 1993'ün sonlarına doğru gerçekleştirilen bombalı saldırıların (pek çok kesim tarafından Mumbai yeraltı dünyasından destek gören Müslüman grupların misilleme saldırıları olarak değerlendirilmiştir) izlerini görmemek mümkün değildir.

Mumbai'de ulusal güvenlik meselelerinin terörizm ve suç konusundaki endişelerle bağları hep Dubai, Karaçi ve (artan oranda) Katmandu, Bangkok ve Manila gibi ülke yasaları dışında olan yerlerle bağlantılıdır. Bunların arasında başı çeken Dubai ile birlikte, şu anda Karaçi ve Dubai'den çalışan, Pakistan İstihbarat Dairesi'yle bağlantıları, Hindistan çevresindeki ülkelerde üsleri ve gerek Mumbai'de gerekse de Hindistan'ın başka yerlerinde tüm bu kadir-i mutlak simalarının işlerini gören aktif suç ortakları ve temsilcileri olan Mumbai

menşeli büyük suçluları içeren karmaşık bir anlatı ağı var. Dolayısıyla Mumbai’de devletin esasen polisin ağzından dile getirdiği terörizm söylemi her zaman için yeraltı ve film dünyası, kaçakçılık ve Mumbai’nin en işlek bölgelerinde neredeyse her gün ya da her hafta silahlı çatışmalara dönüşen polisle gangsterler arasındaki “çarpmaları” konu alan eski anlatılarla iç içe geçmiştir. Bu ulusal ve bölgesel izleklerin Mumbai deneyimini yansıtan bir başka ögesiye, devlet ve orta sınıftan belli çıkar grupları ile yoksul sokak satıcıları arasındaki uzun zamandır devam eden mücadelenin bir parçası olarak işportacılar karşı yürütülen savaştır. Azimli yerel yöneticiler sokak satıcılarına karşı savaş açmıştır. Bu mücadeleler de cemaatlerle alakalı güçlü bir altmetne sahiptir, zira bu seyyar satıcıların çoğu ya Müslümandır ya da Mumbai yeraltı dünyasındaki Müslümanlarla ve diğer arkası kuvvetlilerle bağlantılıdır. Seyyar satıcılara karşı savaş Mumbai’de mekân, nezaket, ihlal ve kamusal düzen üzerine bir mücadeledir. Fakat bu da suç, yasallık, nizam ve intizam altmetinlerinden ayrı düşümlenemez.

Mumbai’deki Müslüman karşıtı duyguların ve faaliyetlerin örgütlenmesinde mazisi en eskilere dayanan sağcı-yerlici parti Shiva Sena, yurttaşlık meselelerini Müslüman karşıtı provokasyonlarla birleştirmek için atılan adımlarda dün olduğu gibi bugün de hep başı çekmektedir. Son yıllarda, akıl almaz bir siyasal cüretkârlıkla, Mumbai’deki birçok tapınakta ve kamusal mekânda, güya Mumbai’ye ve dünyaya “barış” getirmek için *maha-arati*² gösterileri düzenledi. Bu iddiaların korkunç yanı, 1992-93’te Müslüman karşıtı grupları örgütlemek, kışkırtıcı konuşmalar yapmak ve Hinduların büyük ritüellerini Müslüman cemaatlerine ve mahallelerine yönelik doğrudan tehditlerle birleştirmek için ana aracın tam da bu büyük ölçekli ritüeller olmasıdır. 11 Eylül sonrası dönemde bu ritüellere geri dönüş, bir yandan Müslümanlar ile Pakistan arasındaki ölümcül propaganda bağlarını tek bir hamlede yeniden kurmak, bir yandan da Hinduizmi barış elçisi bir güç olarak sunmak anlamına geliyordu.

² *Maha-arati son yıllarda, Hinduların gücünü ve dayanışmasını göstermek için başlatılmış olan geniş katılımlı bir ibadet şeklidir.*

Son olarak geçen on yıldaki oldukça istikrarlı gelişimde Hindistan donanması Mumbai’de gözle görülür bir devlet ve ritüel bir mevcudiyet haline gelmiştir. Mumbai’nin savunulmasında her zaman kilit bir oyuncu olan Hindistan donanması, son yıllarda Mumbai kıyılarında okyanuslardaki gücünü sergilemek amacıyla bir dizi şaşalı gösteri düzenledi, dost ülkelerin donanmalarını ağırladı, en son askeri teçhizatlarını sergiledi ve Pakistan’la gelecekte karşı karşıya gelinmesi durumunda oynayacağı kritik rolü gösterdi. Dolayısıyla 1992-93’te Pakistan denizaltıları için potansiyel bir konma bölgesi olarak görülen Mumbai kıyıları şu anda kesin olarak Hindistan’ın silahlı sınırlarının, Kontrol Çizgisi’nin parçası olarak görülüyor ve Mumbai Hindistan’ın ön cephesinde donanması ve medyasıyla geçmişte hiç olmadığı kadar yer etmeye başlıyor. Umman Denizi stratejik bir bölge olarak Hint Okyanusu’nun her geçen gün daha da parçası haline geliyor ve Karaçi ile Mumbai arasındaki okyanus mesafesi kamusal tahayyülünden hiçbir zaman uzak değildir. Ve donanmanın Mumbai kıyılarında ve limanlarında yaptığını, Shiva Sena ve polis (her zaman uyum içinde olmasalar da) Mumbai binalarında, sokaklarında ve mahallelerinde yapıyor. Bu pratiklerin ortak etkisi savaş, güvenlik, suç ve terörün ticaret, ulaşım, çalışma ve tüketim coğrafyasıyla çakıştığı tedricen üst üste binen bir zihinsel harita yaratmaktır.

Bu kısa tartışmanın amacı olayların ve mekânların 11 Eylül’den sonra terör anlatılarıyla nasıl yeniden birleştirildiğine dair bir örnek sunmaktır. Ulusal siyaset, küresel ittifaklar, devletler arası bölgesel gerilimler – hepsi de öfkenin coğrafyasının nasıl oluşturulduğuna örnek teşkil eden yeni ilişkilere giriyor. 11 Eylül’den sonra tüm dünyada bu tür coğrafyalar üretildi ve dönüştürüldü. Bu coğrafyalar her birinde, uzun zamandır var olan bölgesel ve yerel tarihleri, ulusal ve ulus ötesi siyasal gerilimleri ve küresel ve uluslararası baskıları ve koalisyonları bir araya getirdi. Hindistan’a, Maharaştra’ya ve Mumbai şehrine yakından baktık. Ama aynısı Kabil, Kahire, New York ve son olarak da birazdan değineceğim Londra gibi pek çok başka yer için de geçerlidir.

Her durumda öfkenin coğrafyası basit bir etki-tepki, azınlıklaştı-

ma ve direniş, iç içe geçmiş uzam ve alan hiyerarşileri, açıkça görülebilen neden-sonuç ilişkileri haritası değildir.³ Daha ziyade bu coğrafyalar uzak olaylar ile yakın korkular, eski tarihler ile yeni provokasyonlar, yeniden yazılmış sınırlar ile yazılmamış düzenler arasındaki karmaşık etkileşimlerin uzamsal sonucudur. Bu coğrafyaların yakıtı kuşkusuz medya dolayımıdır (haber yayın organları, internet, siyasi konuşmalar ve mesajlar, kundaklama raporları ve belgeleri), fakat kıvılcımları içerideki düşman hakkındaki belirsizlik ve her zaman eksik olan ulusal saflık projesi hakkındaki endişedir. Öfkenin coğrafyası ulusal ve küresel siyaset haritaları (bunlar çoğunlukla resmi kurumlar ve usullerce üretilmektedir) ile kutsal ulusal uzam haritaları (siyasi ve dini partiler-hareketler eliyle üretilmektedir) arasındaki kırılma ilişkinin ürünüdür.

Öfkenin coğrafyası üzerine bu tartışma iki argümanı destekleme amacı taşıyor. İlki, hücreli siyasi biçimler ile omurgalı siyasi biçimler arasındaki küresel eklemlenmelerin ve gerilimlerin damgasını vurduğu bir dünyada, bölgeler, uluslar ve şehirler büyük mücadelelerin karmaşık fraktal kopyalarını üretebilmektedir. Dolayısıyla Hindistan ile Pakistan arasındaki gerilimler çeşitli düzeylerde ve ölçeklerde değişken biçimlerde karşımıza çıkar: Küresel, ulusal, bölgesel ve kent-sel. Tüm bunlarda terörist, saf ulus, maskeli hain ve gizli düşman figürü kritik bir rol oynar. Fakat bu ortak karakterlerin tam şekli ve yol açtıkları olayların tam hikâyesi daha geniş perspektiflerin ve imgelerin kopyaları değil, fraktal şekilleridir. Bu hikâyelerin düşündürdüğü ikinci argüman ise şudur: Şu anda sıradan yaşamda belirsizlik ile devletler arası ilişkilerde güvensizlik arasında yeni bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

³ Faisal Devji son yayınlanan harikulade kitabı *Landscapes of the Jihad'da* (2005) öfkenin coğrafyasını daha da aydınlatan iki önemli argüman dile getirir. İlki cihat anlayışının İslam âleminin ana bölgesinden ziyade kenar bölgelerinin karmaşık tarihsel encamı olduğunu göstermektedir. İkinci argüman ise benim ideolojik kıyım ve sivil kıyım hakkındaki fikirlerimle benzerlikler taşıyor, zira cihatçıların şiddete dayalı bakış açısını gerçek anlamıyla Batı karşıtı bir anlayıştan ziyade radikal, alternatif bir etik evrenselcilik olarak görmenin daha doğru olduğunu savunmaktadır.

Küresel savaş, barış ve terör oyunlarının farklı ulusal ve bölgesel mekânlara farklı kılıklarda girmelerinin ve yerel endişelerle ve "küresel" olanın imgeleriyle fevkalade özgül sinaptik bağlantılar edinme biçimlerinin arkasında birçok etken vardır. Bu etkenler arasında medya, medyanın gücü, karışımı, denetim kaynağı ve küresel menzili hayati öneme sahiptir. Hepimizin bildiği gibi, gerek basılı gerekse de elektronik medya tüm dünyada en başta gelen kanaat oluşturucularından biridir. Fakat şunu da biliyoruz ki küresel denetim ve dolaşımın en üst düzeylerinde bile hiç kimsenin tek başına borusu ötmeyiz. Arapça yayın yapan bir küresel ağı (El-Cezire) CNN ve BBC'ye rakip olarak çarpıcı yükselişi belki de belirleyici örnektir, zira bize küresel enformasyon ve kanaat oluşturma kavgasının henüz bitmediğini gösteriyor. Nitekim aynısı gazetelerin, dergilerin, kablo istasyonlarının, filmlerin ve siyasal konuşmaların haber ve kanaat aktarımı için fevkalade değişken yollar sundukları daha küçük dolayım ve dolaşım çevreleri için de geçerlidir. Örneğin Hindistan'da çeşitli (ulusal ve çokuluslu) televizyon devleri arasındaki mücadeleler; enformasyon ve radyo-televizyon bakanlığının gücü; kablo operatörlerinin medyadaki her türlü emtiayı kaçırma ve izinsiz kullanma ve kendi yerel dağıtımlarını denetleme yeteneği; Batı'daki ve İngiltere'deki kabul görmüş kanaati değiştiren çok dilli büyük basın; ve birçok Hint'in çalışma, akrabalık ve ticari bağlar aracılığıyla deniz ötesi haberlere doğrudan erişme olanağı – tüm bunlar kamuoyu oluşturulması ve korku, panik ve aciliyet hissinin dolayımı için çok karmaşık bir dolaşım sistemi yaratmaktadır. Bu karışıma internete dayalı haber ve kanaat akışı şeklinde yeni bir katalizörün de eklenmesi mümkündür. Bu kanallar pek çok çıkar grubuna görüşlerini ve haberlerini yayma ve ulusal sınırlara aldırış etmeksizin müşteriler seçme olanağı tanımaktadır.

Ve elbette bir de küresel ekonomi, yani gerçek küreselleşme vardır: Açık pazarlar, ekonomiler arası bütünleşmenin artması ve spekülasyon sermayenin hızlı dolaşımından oluşan bu düzen altında en azından otuz yıldır yaşıyoruz. Birçok kişi tarafından belirtildiği gibi, kuralları, dinamikleri ve yasallıkları şu anda kilit şekillerde oluşturulup da bu küresel ekonominin dışında kalabilen kaydadeğer hiçbir nüfus yok. Bu kapsamlı sürecin konumuzla ilintisi, küreselleşme

düzeninde kaybedenler ile 11 Eylül öncesinde ve sonrasında büyük dünya güçleri karşısında tanıklık ettiğimiz türde saldırıları esinleyen öfke arasındaki bağıdır.

Devlet olarak Birleşik Devletler'e ve ülke olarak Amerika'ya yönelik nefretin karmaşık kökleri ve kaynakları olduğuna fazla şüphe yoktur. Bunların arasında Amerika'nın geçtiğimiz yüzyıldaki askeri şiddet sicilinin hayli kabarık olması, Amerika'nın dış politikadaki küstahlığı ve en az bunlar kadar önemlisi, dünya kapitalizmi, Amerikan serveti, çokuluslu şirketlerin gücü ve Bretton-Woods kurumlarının politikaları arasındaki açık bağ sayılabilir. *New York Times*'in önde gelen yorumculardan biri olan ve en uçuk hayalgücünün bile Marxist olduğunu söyleyemeyeceği Thomas Friedman birkaç yıl önce, gayet samimi bir şekilde, ABD'nin küresel ekonomik sistemin hem devindirici gücü hem de en çok kâr edeni olduğu için (Kosova gibi yerlerde) dünyanın emniyet amiri olması gerektiğini savunmuştu (1999). Başkaları bu noktada lafı dolandırabilir, ama doğruluk payının az olduğunu söylemek güçtür. ABD'nin tehlike çanları çalan bir hızda hem daha çok zenginlik hem de daha çok mağlup üreten bir ekonomideki küresel egemenliğinden hızla yayılan Amerikan karşıtlığı kültürüne geçişteki karmaşık yolculuk hakkında daha çok şey söylenebilir. Altıncı Bölüm'de bu konuyu ayrıntılı olarak ele alacağım. Fakat incelikli, çeşitli, hattâ bazen üstü örtülü de olsa aradaki bağları görmemek mümkün değildir.

Şimdi toplumsal hayattaki belirsizliği devletler arasındaki ve devlet sınırları içindeki güvensizliğe bağlayan yeni ve karmaşık devreye geri dönebiliriz. Gün geçtikçe daha da fazla *güvenliksiz devlet* (sınıırım bu adı kullanmakta sakınca yok) yaratan bu yeni koşul dünya çapında bir güvenliksizlik durumu olarak nitelendirilebilir. Güvenlik ile güvenliksizlik arasındaki ilişki üzerine tartışmalar Güney Asya'daki akademik çevrelerde her geçen gün daha da zenginleşmektedir. Yakın dönemde R. M. Basrur'un (2001) yayına hazırladığı bir derleme bunun kanıtıdır.⁴

⁴ Bu noktada, özellikle *Jayadeva Uyangoda*'nın *kaydadeğer denemesine* bakılabilir. *Uyangoda*'nın güvenliksizlik kavramına yaklaşımı benim yaklaşımım ile ilginç benzerlikler taşımaktadır.

Geride bıraktığımız anlaşılan gerçekçi dünyada devletlerin güvenlik kaygıları ile yurttaşların (ya da sivillerin) günlük belirsizlikleri birbirinden görece ayrıydı. İlki savaş ve barış, diplomasi ve sınırlar, savunma bütçeleri ve dünya siyaseti ile ilişkiliydi. İkincisi ise yerel hukuk ve düzen, toplumsal kestirilebilirlik ve rutin, arkadaşlar ve komşular dünyası hakkında güvenilir bilgi, yerel mekân ve yerel kamusal alanlar hakkında belli bir sahiplik hissi ve yarının her yönüyle bugünden farksız olacağı hissiyle ilişkiliydi. Bugün devletlerin güvenliksizlikleri ve sivil mekânların ve insanların belirsizlikleri rahatsız edici şekilde iç içe geçmiştir ve terör, terörizm ve teröristler bu bulanıklığı en iyi görebileceğimiz alandır.

Bu bulanıklık Güney Asya'da açıkça görebileceğimiz gibi iki yönlü bir yoldur. Yerel hizip mücadeleleri, seçimler, dedikodular ve çatışmalar özellikle de komşular ve yereldeki diğer yurttaşların kimliği hakkında günlük belirsizlik kaynakları haline gelmektedir. Etnik kimlik bu tür bir belirsizlik için özel bir tutuşma noktasıdır, fakat dil, kıyafet, toplumsal cinsiyet, gıda ya da ırk gibi başka somatik biçimler de edinebilir. Bu tür bir belirsizlik kitle dolayımı ve devlet ya da devlet kisveli propaganda aygıtlarının aşırılıkları nedeniyle şiddetlenen demografik değişim, ekonomik korku ve nüfus değişimleri gibi daha geniş alanlara kaydığında, toplumsal kesinlik ve belirsizlik karışımı uçucu hale gelebilir ve her tarafa yayılabilen bir şiddet ortaya çıkabilir. Tersinden bakıldığında, devlet güvenliksizlikleri kasıtlı kitle seferberliği çabaları, silahlı kuvvetlerin kısmen ya da tamamen siyasallaştırılması, hapsetme ya da baskı politikalarının dayatılması, etnik açıdan hedef alınmış belli cemaatlerin gözetlenmesi ve azınlıklara göçmenlere ve diğer zayıf yurttaşlara karşı yasal ayrımcılık yönünde kasıtlı çabalarla sivil toplumun kılcal damarlarından içeri süzülebilir. Bu tür devlet güvenliksizlikleri devletlerin kitle siyasetiyle açık bağlarını kaybettikleri; muğlak ya da seçici şekilde yandaş ekonomi politikalarının daha büyük küresel çıkarlar ya da güçler adına dayatıldığı ve devletlerin temelde kültürelci politikaların yerine kalkınmacı politikaları koymaya başladıkları örneklerde özellikle belirgindir.

Hindistan bu bağlamda özellikle ilginç bir örnektir, zira BJP'nin başını çektiği koalisyonun önceki politikalarında serbest piyasa re-

torîgi (“negatif yatırım” bakanlığının kurulmasında olduğu gibi) ile teknolojik gelişmelerin izlenmesi (enformasyon teknolojisi kültünde ve teknolojinin kontrolündeki yerleşik olmayan Hint cemaatinde olduğu gibi) ve kültürel fundamentalizm arasında tuhaf bir karışım vardı. Slogan burada “açık pazarlar, kapalı kültürler” olarak görülebilir. Resmî BJP önderliği ile Ulusal Gönüllüler Cemiyeti (Rashtriya Swayamsevak Sangh) ve Hindu sağının daha da radikal uçları arasındaki süregelen gerilim tam da ekonomik ve kültürel egemenliğin nerede karıştığı ve buluştuğu sorununda düğümlenmektedir. Ve BJP güvenilirliğini kültürel miras ve tarihsel doğruluk konusundaki Hindu bakış açısına giderek daha da fazla dayandırsa da, siyasi çizgisi özellikle de Hindistan’ın silahlı güçlerinin resmen nükleer boyuta ulaşmasından sonra düzenli bir şekilde daha da savaş yanlısı niteliğe bürünmüştür. O dönemden beri ve Hindistan’ın birkaç yıl önce Kargil’de Pakistan karşısında kazandığı zaferin ardından, BJP ve ortakları modernliği teknolojiyle (özellikle de enformasyon teknolojisiyle), geleneği de Hinduzimle özdeşleştirmeye çalışıyor ve her ikisinin de yılmaz bekçisi olduğunu iddia ediyor. Bu ikili yaklaşımın başlıca halkaları silah üretimindeki çarpıcı artış (ki bu silahların arasında nükleer güçle bağlantılı silahlar da bulunuyor); Keşmir müzakerelerinde hiçbir şekilde geri adım atmayan bir tutum alma ve Pakistan’ın dış güvenliğe ilişkin tehditlerini Hindistan’ın saflığına yönelik iç tehditlerle (özellikle de İslamiyetten ama aynı zamanda diğer “yabancı” dinlerden tehditlerle) ilişkilendirme konusunda ısrarcı tutum vardır. Dolayısıyla enformasyon ve askeri teknoloji kültü Hindistan toplumunu her açıdan Hindulaştırmayı amaçlayan ve giderek yoğunlaşan bir projeyle kol kola gitmektedir. 2004’te seçimleri kazanarak iktidara gelen Kongre Partisi’nin bu eğilimleri tersine çevirip çevirmeyeceğini zaman gösterecek.

Keşmir’de Hindistan devletine karşı silahlı muhalefet yürüten ve her geçen gün sınırın daha da ötesine geçerek Hindistan şehirlerini ve binalarını hedef alan çeşitli hücreli grupların eylemleri devletin sınırlar, sabotaj ve ülke içi terörizm hakkında duyduğu güvenliksizlikler adına sivil topluma nüfuz etmesi için yeni bir fırsat sunuyor. Hindistan’da şiddet eylemlerine kimi zaman derin bağlılıkları olan

sınır ötesi çıkar çevrelerinin olduğunu reddetmek anlamına gelmiyor bu. Aksine bu tür bir şiddetin savaş metaforunu günlük yaşamın çatlaklarına daha da sokmak isteyenlerin elini ziyadesiyle güçlendirdiğini söylemiş oluyoruz. Günlük hayat Hint orta sınıflarının ve kır ve kent proletaryasının pek çok kesimi açısından sınırlardaki savaş ve siyaseti merkezlerdeki tetikte olma ve saf hale getirme edimleriyle birleştiren bir kültürel mücadele hissini silinmez izlerini taşımaktadır. Wagah'tan Ayodhya'ya kadar⁵ savaş tiyatrolarının değişiminden başka bir şey yoktur ve burada Pakistan, Pakistanlı teröristler, Hindistanlı Müslümanlar ve onların örtülü hıyaneti arasında bir bağ bulunmaktadır. Mumbai polisinin 2002'de Nathuram Godse (Mahatma Gandhi'nin Hindu katili) hakkında Marathi dilindeki bir oyunun sahnelenmesini durdurma çabasının başarıya ulaşmış olması, hiç kuşku yok ki, halkta Hindistan'ın Pakistan'la (hemen hemen) savaş halinde olduğuna dair bir hissin yaygın olduğunu gösteriyordu. Devletin bu tür adımlar atması günlük yaşamın belirsizliklerini besler ve Mumbai gibi bir yerde herhangi bir hafta ya da ay içinde, gecekondularında bölgelerinde krallara yaraşır konutlarda yaşayan (ve El Kaide ya da benzer şebekeler tarafından finanse edilen) Müslüman teröristler hakkında gazete haberleriyle ya da yoğun olarak Müslümanların yaşadıkları gecekondular mahallelerini Keşmir'den ve ötesinden gelen teröristler için ideal bir melce olduğu gerekçesiyle "temizleme"yi öneren daha genel çağrılarla iç içe geçmektedir. Burada Nazilerin Varşova gibi yerlerde kullandıkları mikropları avlamak (Polonya'daki Yahudileri bu şekilde adlandırıyorlardı) benzetmesi ve çeşitli grupların Delhi gibi şehirlerdeki yoksul Müslüman bölgelerini nitelendirmek için kullandıkları benzetmeler yeniden devreye giriyor.

Gerçekten de küresel terör çağında etnikleştirilmiş ötekiler hakkında devletin güvensizliği ve toplumsal belirsizlik birbirini rahatsız edici bir sarmallık içinde beslemektedir. Zira terörizmin ulusal sınırları aştığı (ki açıkça aşmaktadır) ve gizlilik içinde, kılık değiştirerek faaliyet yürüttüğü gösterildiğinde, o zaman bu bağışaret etmek

⁵ Wagah Hindistan ile Pakistan arasındaki sınır noktasıdır. Ayodhya ise yıkılan Babri Mescidi'nin olduğu şehirdir.

ve seferber etmek kolaylaşır. Daha önce kullandığım teşrih mecazına geri dönecek olursak, hem teröristlere karşı devlet destekli şiddet hem de etnik komşulara karşı yerel şiddet düşmanın esir alınmış, yaralı ya da aşağılanmış bedenini onun yok etmeyi tasarladığı hıyanetin bizzatı kanıtı olarak sergilemek noktasında birbirine yaklaşmaktadır. Ölümün dinginliğinde ya da teslimiyetin hareketsizliğinde, terörist bedenleri içerideki düşmanın sessiz tanıkları, çok patetik sıradanlığı içinde hıyanetin kanıtı olmaktadır.

Sermayenin Başkentinde Terör

Amerika Birleşik Devletleri elbette 11 Eylül'den sonra devlet güvenliği ve sivil belirsizlik üzerine bir dizi yeni savaşa girişmiştir. Ve Hindistan'da olduğu gibi, 11 Eylül saldırıları biz ve onlar hakkında günlük toplumsal belirsizliklerle büyük ve öfkeli bir devletin güvenliksizlikleri arasında yakınlaşmanın olduğu yeni bir boyut kazanmıştır. Bu Güliwer kaç zamandır başına bela olan birçok Liliput'un bağlarını koparıp atarken ve önce Afganistan'ı, şimdi de Irak'ı yıkıma uğratarırken, bir yandan da yasadışı göçmenlere, şüpheli gezginlere ve her türlü muhalife karşı paralel savaşlar başlatılmıştır. Devletin gözetleme hakkının sınırları hakkında, siyahi azınlıkları doğrudan 11 Eylül saldırılarından doğan nefret suçlarına karşı koruma ihtiyacı hakkında ve devletin güvenlik birimlerinin 11 Eylül saldırılarından hemen sonra gözaltına aldıkları kişiler için düzenlenen askerî yargılamaların anayasaya uygunluğu hakkında yeni tartışmalar sökün etmiştir.

ABD'de kamusal alanda terör sorunsalı Güney Asya bölgesinde olduğundan çok farklı bir mantığa sahiptir. Terör kuşkusuz son elli yılda ABD politikalarının başlıca ikilemi olmuş olan göç hakkında yeni tartışmaları tetiklemektedir. Sivil hakları ve özellikle de mahremiyet ve hareket özgürlüğü konusundaki haklara ilişkin yeni argümanları gündeme getirmektedir. Savunma bütçelerinin arttırılmasına yönelik ciddi bir eleştiri getirmek çok zor hale gelmiştir. Ayrıca endişelerin en kötüsünü, çok az insanın düşünmek istediği şeyi de unutmayalım: Timothy McVeigh ve destekçilerinin Oklahoma City'deki Federal Bina'ya saldırısı ile doksanların başında ve yine 11

Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yönelik saldırı arasında bağ olup olmadığı konusunda duyulan endişeler.

Bu sonuncusu terörizmin küresel ekonominin diğer türlü bir-birinden çok farklı olan alanlarındaki yansımalarını birbirine bağlayan esas noktadır. İster ABD'de ister Hindistan'da olsun, hücreli şebekeler tarafından örgütlenen terör, devletin omurgalı yapılarını korkutuyor ve içerideki düşmanlarla dışarıdaki düşmanlar arasındaki çizgileri silikleştiriyor. Dolayısıyla teröristler, dünyanın her yerinde bizim ulusal kimlik, devlet iktidarı ve tüm ulusların bir şekilde bağımlı olduğu etnik saflık hakkındaki en derin kaygılarımıza karanlık bir gölge düşürmektedir. Bu nedenle teröristlerimiz, ister ABD'de ister Hindistan'da ister başka yerde olsunlar, iki anlamda korkutucudurlar: Art niyetli olduklarına kuşku yok, ama aynı zamanda bir şekilde kendi toplumsal ve siyasi bedenlerimizdeki derin rahatsızlığın emareleri oldukları görünmektedir. Bunları kötü ruhlar olarak görüp defetmek ya da kötü uzuvlar olarak kesip atmak kolay değildir. Bizim devletlerimizle, bizim dünyamızla ve bizim benliklerimizle daha derin birliktelikler dayatmaktadırlar.

Döngünün Tamamlanması

Şimdi açıklama döngüsünü tamamlamaya ve küçük sayıların *gücü* –hücreli terörizmin ve canlı bomba eylemlerinin merkezî özelliği– ile küçük sayılardan duyulan *korku* –küreselleşme çağında liberal demokrasinin çelişkili zayıflığı– arasındaki korkutucu simetriyi bir araya getirmeye çalışabiliriz.

Temmuz 2005'te, bu kitap matbaaya gönderilmeden yalnızca birkaç hafta önce Londra, Britanya ulusunu sarsan bir dizi bombalama eylemiyle altüst oldu. Kent terörizmiyle savaşılmaya en hazırlıklı şehir olan Batı'nın başkentinde ölüm ve kargaşaya yol açan bombaların, çokkültürlü Britanya'da esasen yerli olmamaları temelinde bir araya gelmiş bir grup genç tarafından patlatıldığı anlaşıldı. Bu gençler muhtemelen İngiltere'nin geniş bir ağ oluşturan camileri, dini okulları ve İslami cemaatleri sayesinde tanışmış ve bir araya gelmişlerdi. Grup içinde farklılıklar ve kent teröristleri haline nasıl geldikleri konusunda pek çok soru işareti olmasına karşın, bombacıların birçoğunun ve ailelerinin İngiltere'deki Pakistan diasporasının mensubu olduğu ve

diğerlerinin de Hindistan'ın Pakistan sınırındaki Gucerat eyaletiyle bağları olduğu açıktır. Peki, tüm bunların azınlık, belirsizlik, küreselleşme ve şiddet hakkında dile getirdiğimiz kapsamlı argümanlarla ilişkisi nedir?

Londra'da Temmuz 2005'te gerçekleştirilen bombalı saldırılar bize 11 Eylül hikâyesini bugüne taşıma ve daha geniş bir küresel olgunun tikel bir parçasını ayrıntılı şekilde inceleyerek terör ve etnik kıyım dinamiklerine daha yakından bakma olanağı sunmaktadır. Bu bölümde gördüğümüz gibi, Hindistanlı Müslümanlar Hindu sağı tarafından Hint ulusunun potansiyel hainleri, Pakistan'ın Hindistan toprakları içindeki gizli ajanları ve Hindu Hindistan'ını yıkmaya ant içmiş olan küresel İslamın maşaları olarak gösterilmiştir. Gucerat eyaleti Şubat 2002'de, ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından teröre karşı küresel savaş ilan etmesinden kısa süre sonra, bölgedeki Müslüman azınlığa karşı en ciddi devlet destekli teröre sahne olmuştu.

Demokratik Hindistan'daki bu etnik kıyımın elebaşlarından olan BJP, 2004 genel seçimlerinde iktidardan uzaklaştırılmış olsa da, partinin bölge teşkilatı Gucerat eyaletini elinde tutuyor ve Gucerat'ı bilinçli bir şekilde çoğunlukçu hiddetinin hâkim olduğu bir eyalete dönüştürmüş olan BJP liderleri bu önemli eyalette hâlâ nüfuzlarını koruyorlar. Gucerat Müslümanlara karşı siyasi nefretin ve Pakistan'dan duyulan devlet güdümlü korkunun potası olmaktan kurtulamamıştır.

Öte yandan, birçok Müslüman genç (aralarında Gucerat da dâhil olmak üzere Pakistan-Hindistan sınırının her iki yakasından da pek çok kişi vardır) hiçbir açıdan tam vatandaş olmadıkları çokkültürlü bir dünyada Britanya'da diaspora üyesi olarak yetişmektedir. Batı'ya karşı sürekli cihat yürütülmesi gerektiğine iman eden Mollaların telkinlerine açık olmaları dışında, İngilizlerin resmi çokkültürlülüğü ile günlük hayattaki ırkçılığını bir türlü sindirememiş ve tüm liberal dünyada sıradan Müslümanlara karşı saldırıların da farkında olan bu kesimler açısından liberal azınlıkların psikolojisi Britanya'da başlarına musallat olur ve medyada ve internette Filistin, Keşmir, Gucerat, New York ve diğer yerlerdeki Müslümanlara yönelik saldırı haberlerinden beslenir. Ayrıca İngiltere'deki Müslüman din adamlarından

ve diğerk radikal emsallerinden aldıkları telkinlerde, aslında terörize olmuş bir azınlığa değil korkutucu bir çoğunluğa, Müslüman âlemine ait oldukları vaaz edilir.

Bu süreçte, bazı örneklerde, kendilerini yaralanmış azınlıklar olarak algılamayı bırakır ve aslında mukaddes bir çoğunluk (dünyadaki Müslümanlar) adına konuşan bir öncü azınlık olarak görmeye başlarlar. Kendi kendine oluşturulmuş bu azınlık İngiliz devletinin tahayyül ettiğinden farklı türde bir azınlıktır. İngiliz çokkültürlülüğünün kırıntılarından ve artıklarından doğan ve arasından Londra bombacılarını çıkartmış olan yeni azınlıklar gerçekten de korkulması gereken bir azınlıktır, çünkü yaralı bir küresel çoğunluğun çatlak sesidir.

Bu hikâyeyi iki şekilde okumak mümkündür. Birincisi çalkantılarla dolu bir sömürge tarihinin küresel azınlık siyasetinin dinamiklerine iştirak etme yollarından biri olarak okuyabiliriz. İngilizlerin sömürge Hindistan'da önyak oldukları birtakım kurumsal değişiklikler olmadan Hint altkıtasının bölünmesi hayal edilemez. Bu değişiklikler arasında ondokuzuncu yüzyıl nüfus sayımlarındaki dinî sayımlarda ve yirminci yüzyılın başında Hindular ve Müslümanlar için ayrı seçimlerden, 1947'de doğrudan iki ulusun yaratılmasına götüren böl ve yönet stratejilerine kadar pek çok şey sayılabilir. Bu sömürge hikâyesi, akabinde, modern tarihin en kanlı siyasi bölünmelerden biri için ortam hazırlar. Bu bölünme Hindistan ve Pakistan'da yarım yüzyılı aşkın bir süredir sürekli bir düşmanlık durumunun oluşmasına yol açmıştır. Hindistan ve Pakistan'daki bu mutazarrır Müslüman nüfusun bir kısmı soluğu İngiltere'de –yani 1980'lerin sonunda Salman Rushdie'nin *Şeytan Ayetleri* etrafında dönen mücadelelerin ve Tony Blair'in 2003'te ABD'nin Irak'taki davasına saldırgan bağlılığının toprağında– almıştır. Hindistan tarafında, bölünmenin yaraları doğrudan doğruya Gucerat'ta Hindu fundamentalizminin yükselişine ve 2004'te büyük Müslüman cemaatine yönelik cadı avı ve kıyımlara yol açmıştır. Britanya'daki (Hindistan ya da Pakistan menşeli) Müslüman gençlerin; New York'taki 11 Eylül saldırıları, Irak ve Afganistan'a karşı savaş, Filistin'deki Müslüman kardeşlerinin hâlâ maruz kaldıkları mezalim, 2002'de Gucerat'ta Müslümanlara yönelik

kıyım ve Hindistan devletinin burada insanlığa karşı işlenen suçların asıl faillerini cezalandırmamakta direnmesi arasında bağ kurmaları beklenemezdi.

Öte yandan bu hikâyeyi yapısal ve eşzamanlı şekilde, yirminci yüzyılın son on yılında birçok demokratik toplumda azınlıkların ve çoğunlukların statüsünü belirleyen kaypak dinamiklere dair bir ders olarak da okuyabiliriz. Bazı demokratik uluslar kılık değiştirmiş dış çoğunluklar olarak algıladıkları iç azınlıklar yaratma eğilimindeyken, bu azınlıklar arasında bazıları da –genellikle eğitilmiş, hoşnutsuz gençler– kendilerini ulusal azınlıkların yalıtık dünyasından ziyade küresel terörün hücreli dünyasıyla özdeşleştirmeye başlıyorlar. Böylece zayıf, yetkileri ve hakları elinden alınmış ve kızgın bir azınlık olmaktan çıkıp başka tür bir azınlık haline geliyorlar: Hücreli, küreselleşmiş, ulus-ötesi, silahlı ve tehlikeli. Bu dönüşüm küresel terörizme adam devşiren bir potadır.

Yirmibirinci yüzyılda Müslüman azınlıkların tarihi kuşkusuz küçük sayılardan duyulan korku ile küçük sayıların gücü arasındaki bu korkutucu simetriyi konu alan egemen hikâyedir. Fakat bunun tek örnek olduğunu söyleyemeyiz. Dünya, hücreli örgütlenme potansiyeline sahip hiddetli azınlıklarla doludur. Bu potansiyelin diasporacı küresel azınlıklar haline gelen savaşçı Sihler, Baskılar, Kürtler, Tamil'deki Sri Lankalılar ve diğer mutazarrır azınlıklar arasında olduğunu hâlihazırda görmüş bulunuyoruz. Bu nedenle İslamiyetin DNA'sında şikâyetçi azınlıkları korkutucu azınlıklara dönüştürme kapasitesine sahip bir şeyler olduğunu düşünmemek gerekir. Azınlıklara karşı şiddet ile azınlıkların şiddeti arasındaki bu ilişkiye dair tespitlerimizin ardından, artık içinde yaşadığımız ideolojik savaşım dünyasına geri dönebiliriz.

6- İdeolojik Kırım Çağında Tabandan Küreselleşme

Samuel Huntington'ın (1993) medeniyetler çatışması argümanı temelde sakattır. Ama 11 Eylül'den sonra girdiğimiz dünyada sezgisel açıdan belli bir çekiciliği de yok değildir. Kültürü merkeze yerleştiren bu model, İslam âlemini (özellikle de terörist uçlarını) rüzgarına katıp sürüklemiş görünen Batı'ya, özellikle de ABD'ye karşı genelleşmiş savaşa ilişkin bazı öngörülerinin isabetli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu modelde hem doğru hem de yanlış öğeler vardır.

Kusurlu, hattâ tümüyle sakat olan kısım, medeniyetlere ilişkin sunduğu resimdir. Huntington medeniyetleri kısmen ırklar, kısmen coğrafyalar, kısmen dinî iltihaklar üzerinden ve genel olarak da kültürün fiziksel müfrezeleri olarak tasavvur eder. Buna makro-coğrafi tabanı olan bir ilkçilik (ezeliyetçilik) demek mümkündür. Bu görüş medeniyet alanları arasındaki küresel etkileşimin büyük bir kısmını görmezden gelmekte, coğrafi bölgelerin kendi içlerindeki diyalogları ve tartışmaları bir kenara atmakta ve kesişen noktaları ve melezlikleri silmektedir. Tek kelimeyle, tarihten kültürü tasfiye ettiğini ve geriye yalnızca coğrafyanın kaldığını söylemek yanlış olmaz. Dünya yavaş yavaş hareket eden bir dizi büyük kültürel buzul –sınırlarında keskin karşıtlıkları olana ama içinde çok az çeşitlilik bulunan buzullar– olarak gözüküyor. Kültürün bu uzamsallaştırılması medeniyetler mecazında büyük fırça darbeleriyle çizilmiş olup, Huntington'ın argümanında din, kültür ve ırkın tehlikeli bir şekilde çöküşüne de kapıyı aralamaktadır.

Huntington birkaç yıl önce bu görüşlerini ortaya attığından bu yana tüm bunlar Huntington'ın yaklaşımına getirilen birçok şiddetli eleştiride dile getirilmiştir. Fakat Huntington sezgisel açıdan belli bir haklılığa sahipti. Haklıydı, çünkü Daniel Bell'in 1950'lerde ifade ettiği gibi "ideolojilerin sonu" ya da otuz yıl sonra Francis Fukuyama'nın dile getirdiği gibi "tarihin sonu" döneminde olmak bir tarafa, yalnızca ideoloji adına yürütülen yeni bir savaş aşamasına girdiğimiz anla-

şılıyor (Bell 1961; Fukuyama 1992). Huntington'ın hatası haberci ile haberi karıştırması ve bu karmaşık gerçekliği düşman medeniyetlerin evleri olarak görülen gerçek, fizikî toprak kütlelerinin gerçekçi bir coğrafi resmi haline getirmesiydi. Özellikle de İslam örneğinde bu hatanın bedeli ağırdır, çünkü belki istemeden olabilir ama George Bush ve danışmanlarını Afganistan yereline hapsedmeye ve bir hücreyi yok etmek için bir kara parçasını yeryüzünden silmeye sevk eden uzamsallaşmış fantazileri beslemektedir.

Fakat Bush ve şürekâsı bile ilk baştan beri yeni düşmanın küresel, ele avuca sığmaz ve uzamsallaşmamış –gerçekten de sanal– bir yönü olduğunu kabul etmişlerdi. Öncesinde hücreli örgütler ile omurgalı örgütler arasında yaptığım ayrımla yakalamaya çalıştığım bu özelliştir. Huntington'ın modeli de, diğer pek çok kavramsal hataları dışında, hücreli bir dünya için omurgalı bir modeldir. Fakat dünyada, özellikle de ABD'ye duyulan nefret bakımından yeni türde bir ideolojik bütünselciliğin gelişmekte olduğunu söylerken haklıydı. Kitabın önceki kısımlarında dile getirdiğim “ideolojik kıyım” fikri tam da burada devreye giriyor.

İdeolojik Kıyım ve Sivil Kıyım

İdeolojik kıyım yaygın, hattâ küresel bir olguya, yeni ve ciddi bir olguya işaret eden bir terimdir. Buna göre tüm halklar, ülkeler ve yaşam tarzları zararlı görülmekte ve insanlık çemberinin dışında ve (Orlanda Patterson'un köleliği ele alırken verdiği adla) “toplumsal ölüm”ün uygun hedefleri olarak ve Daniel Goldhagen'in ifadesiyle Nazilerin dünyadaki Yahudilere karşı etnik kıyımına ve soykırımına giden yolda ilk adım olarak (1996) değerlendirilmektedir. Bu duygu medeniyetler çatışması diye adlandırılmayacak kadar güçlüdür. Buna *ideolojik kıyımlar* çatışması ya da *sivil kıyımlar* çatışması demek daha doğru olabilir. Söz konusu siyaset etnik kıyımın, hattâ soykırımın da ötesindedir, zira bu terimler son kertede “içerideki” azınlıklara duyulan nefreti ifade eder. İdeolojik kıyım ya da sivil kıyım bu duyguyu dışarı çevirir ve insanlığın etik kaygılarının dışındaki adacıklar olarak tüm ideolojilere, geniş bölgelere ve yaşam tarzlarına saldırır. Ayrıca Soğuk Savaş Manişeciliği gibi önceki habercilerinin aksine

-bu anlayışta örneğin komünizm Amerikalılar tarafından bütünsel bir nefret nesnesi olarak görülüyordu- bu tür örneklerde hedef artık belli devletler ya da siyasi rejimler değil bütün ideolojiler ve medeniyet fikirleridir.

Argümanımın bu kısmı Huntington'ın argümanının basit bir tekrarı olarak görülebilir, ama değildir. Düzeyi çatışmadan temizliğe çıkartarak, kritik bir niteliksel çizgiyi geçmiş oluyoruz. Dahası bu adım bize hedef olarak rejimlerden hedef olarak tüm haklara kayma olanağı da sunuyor (buna bin Ladin kayışı da diyebiliriz). Dahası, başlı başına medeniyetler yerine medeniyet fikirlerine odaklanmakla, bu tür bütünselleştirici savaşların dünyanın büyük geleneklerinin ve bölgelerinin yalnızca ötesinde değil içinde de gerçekleşebileceğini tanıyoruz, oysa Huntington modelinin temel kusuru bunu görememesidir. Sözelimi Batı medyasında şu anda büyük oranda unutulmuş olan İran ile Irak arasındaki büyük ve uzun süreli savaş, İslamiyet içindeki Şii fikirlerle Sünni fikirler arasındaki büyük çatışmaya bir örnektir. Bu muharebe kuşkusuz Ayetullah Humeyni'nin başa geçmesinden sonra iki rejimin çevirdiği dolaplar nedeniyle daha da şiddetlenmişti. İdeolojik kıyımın ve sivil kıyımın yeni mantığını gerçekten aydınlatabilmek için en iyi karine dünya çapında azınlıklara yönelik etnik temizlik kampanyalarının muazzam derecede artmış olmasıdır. Hitler bu iç meseleyi (Alman Yahudiler) bütünsel bir küresel projeye (Yahudilerin dünya üzerinden silinmesi) birleştiren ilk kişiydi. İçerideki günah keçilerinin bu şekilde küreselleştirilmesinin öğeleri geçtiğimiz on yılda sayısız örnekte görülebilir. Tersinden bakıldığında, küresel ahlaki düşmanları ahlaken yerel ya da iç düşmanlardan ayırt edilemeyecek şekilde görme eğilimi artmaktadır. Bu çifte mantık -içerideki ahlaki muarızları küreselleştirmek ve uzakta-ki ahlaki düşmanları yerelleştirmek- ideolojik kıyım ve sivil kıyım mantığının kilit ögesidir.

Uzun Mesafeli Nefret

Medeniyetler çatışması modelinin ikinci ve zor kısmı genel olarak ABD ve Kuzey Amerika'daki kültürel hayatla alakalıdır. Dünyanın birçok bölgesinde ve çeşitli sınıflar, dinî gruplar ve entelektüeller dı-

şında birçok sıradan insan nezdinde de ABD hükümetine ve bir halk olarak Amerikalılara duyulan genelleşmiş nefret bazen bizim kabul ettiğimizden daha yaygındır. Bu nefretin anlaşılması şarttır. Birçok kökeni ve biçimi olan bu nefret yalnızca İslam âlemiyle sınırlı görülemez. Uzun zaman önce çirkin Amerikalı imgesi olarak belgelenmiş olan ilkinin kökleri 1945 sonrası dünyada her türden Amerikalının günlük hayattaki kibirliliğine dayanır. Amerikalılar bu dönemde turist, modernleştirici, Dünya Bankası yetkilisi, misyoner, araştırmacı, başarısız reformcu ve hayırsever olarak (özellikle de Şer İmparatorluğu ile savaşın gölgesinde) halk olarak kendileriyle hükümetleri arasındaki her boşluğu kapatmışlardı. Amerikalılar her zaman kültür elçileri olarak görünmüştü: Bir şekilde Avrupa dışına yolu düşen her Amerikalı, Amerika'nın teknoloji, askerlik, kültür ve eğitim alanındaki üstünlüğünün hem hazlarıyla hava atan hem de bu hazlara erişimi sınırlayan ayaklı temsilcileri olarak görülmüştü. Dünyanın büyük otellerinin kapısında ensesi kalın bir Amerikalı çiftin kendisine bir güzellikte bulunması ya da birkaç bozukluk vermesi için bekleyen her dilenci, 1945'ten bu yana oluşum halindeki bir küçük mücahittir. Asya, Afrika ya da Orta Asya'nın herhangi bir yerinde zavallı dilenciler tarafından kendisine sataşılmış olan her Amerikalı, her yalvarma eyleminin gizli bir tehdit ve büyük bir nefret içerdiğini bilir. Gunga Din öldü.

Öte yandan büyüyen Amerikan karşıtlığının kültürel bir boyutu da vardır. Saldırgan Almanlar ve Japonlar kendi rejimlerinin elçileri olarak görülmezler, oysa Amerikalılar neredeyse her zaman böyle görülürler. Neden? Çünkü Amerikalılar kıyafetleriyle, tarzlarıyla, mülkleriyle ve pratikleriyle (üçüncü dünyada otellerinin çevresinde jogging yapmak gibi) dünya ekranlarında Amerika'yı temsil eden kültür makinelerinin özel bir tecessümüdür: Sahil Güvenlik'in güzel bedenleri; Schwarzenegger'lerin ve Stallone'lerin fizikî boyutu; *NYPD Blue*'nin enerji ve dirayeti; *I Love Lucy*'nin teklifsiz mizahı ve Oprah Winfrey'in insancıl havası (her ikisi de dünya çapında popüler şovlardır). Sıradan Amerikalılar toplumlarının büyük kültür makinelerini bu şekilde kendilerinde tecessüm ettirmekle Amerikan devletinin güç ve kibirliliğini akla getirmektedir, zira tüm dünyada hayat

tarzı ahlak tarzının başlıca işareti haline gelmiştir. Ahlak tarzları şu anda tüm dünyada devlet çıkarlarının ve kısıtlamalarının dayatması olarak görülmektedir. Dolayısıyla tuhaf bir şekilde, Amerikalıların bedenlerini, Amerika'nın kültürel pırıltısını ve Amerikan devletinin bilinen erkini birbiriyle bağlantılı olarak gören eğilim her geçen gün güçlenmektedir. Tüm dünyada bedenen ahlaklı olmayı istikrarlı bir devletin temel özelliği haline getirmiş olan bu ideologların elinde, Amerikalılar, görünen o ki, aynı anda hem ayaklarındaki hem de roket hangarlarındaki Nike'ları simgelemektedir. Söylemek bile yersiz, dünyanın yoksul bölgelerinde yaşamış, çalışmış ya da dolaşmış olan birçok Amerikalı neleri temsil edebiliyor olduklarını bilseler dehşete düşerlerdi.

Nitekim Amerika'nın yoksul ülkelere askerî saldırıları (bunun için Hiroşima ve Nagazaki'den başlayıp, Kore ve Vietnam'a ilerleyip, Küba, Şili, Panama, İran, Irak ve Af-ganistan'da ve keza Bangladeş, Somali ve Haiti'de mola verebiliriz) ve Washington'ın Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından dayatılan politikalara icazet vermesi nedeniyle dünyanın birçok bölgesinde bu denklem durmadan güçlenmektedir.

Anlaşılması en zor olan nokta şudur: Dünyanın büyük çoğunluğu ABD'ye gelmeye, onun özgürlüklerinden ve müteşebbislere sunduğu olanaklardan yararlanmaya, mal ve hizmetlerinin sefasını sürmeye ve dünyayı ekonomi sınıfındaki son koltuklardan ziyade kokpitten görmeye can atıyor gözükmektedir. Gerçekten de çoğu Amerikalı açısından bunun kafa karıştırıcı olduğunu söylemek gerekir. Nasıl oluyor da bu kadar çok insan sınırlarımızı geçmeye, vize almaya ve kıyılarımıza havadan, karadan, gemiyle ya da yüzerek gelmeye çalışarak; çılgınca istediğini gösterdiği şeylerden ötürü bizden nefret edebiliyor? Neden nefret ettiğiniz bir ülkeye gelmek için yoğun bir çaba harcarsınız? Neden bizzat yaşamak istediğiniz zevklerden ötürü cinayet işlersiniz ki?

Bu sorulara verilecek cevapların ipuçlarını savaştan sonra Afganistan'ın Sovyetler tarafından yıkıma uğratılmasında ya da Sovyetler Birliği sahneyi terk ettikten sonra uygulamaya koyduğu Marshall planı karşıtı çizgide bulamayız. Keza Lübnan ya da başka

yerlerdeki Filistinli mülteci kamplarında, hattâ Taliban'ın yükselip alçaldığı düşünülen Pakistan'ın hayali medreselerinde de bulamayız, ama elbette tüm bunlar arka planın parçası olabilir. Bu ipuçlarını ABD'deki birçok şehirde taksi şoförleriyle konuşurken bulabiliriz. ABD'ye Sarı Taksi Yasası'ndan yararlanarak girmeyi tercih etmiş, kökeni bakımından alt sınıflara mensup ve çoğu zaman eğitilmiş olan bu orta gelirli, hareketli ve yetenekli taksi şoförlerinin çoğu Amerikalı olmaya dünden hazırdır. Ezici çoğunluğu ya Güney Asya ve Afrika'dan gelmiştir ya da siyah Amerikalı veyahut da Hispaniktir; ABD'de kendileri için çalışma, kendi kendilerinin patronu olma, çocuklarını eğitime ya da eğitimlerine devam etme konusunda gösterdikleri yetenekleriyle gurur duymaktadırlar. Her üç taksi şoföründen biri Microsoft kitaplarını karıştırıyor ve siber cennet hayal ediyor. Diğerlerinin ise daha cesur hedefleri var: Birkaç taksi daha, bir benzin istasyonu ve belki de bir mahalle bakkalı.

Fakat diğerleri Amerikalılardan, siyahlar arasındaki suç oranlarından, beyazların cinsel gevşekliğinden, her düzeydeki ahlaksızlıktan, polis ve zabıtalının ikiye bölünmüşlüğünden ve günlük hayatta karşılaştıkları ırkçılıktan müthiş bir nefretle bahsediyorlar. Bu ahlaki nefret bize bir şeyler anlatıyor ama ikiye bölünmüşlük hakkında değil. Kendilerini çamurun içinde çamurdan azade kişiler olarak gören Amerika'daki günlük yaşamın bu ahlaki eleştirmenleri, değer verip baş tacı ettikleri Amerikan yaşamını Amerikan "yaşam tarzı"ndan ayırmanın bir yolunu bulmuştur. Onların gözünde Amerikan "yaşam tarzı", özellikle de cinsel ahlak meselelerinde genellikle nefret edilecek bir şeydir. Bu ayrılığı kavramsallaştırmak kolay değildir, zira Amerika'nın günlük kültür ideolojilerindeki kusursuz bir ağı parçasıdır.

Hayatlarını idame ettirmek için ABD'ye gelmiş olan dünyanın "aşağılanmışları" için ilginç bir bölünme ortaya çıkmıştır. Amerikalılar olarak kendi hakları ve özgürlükleri konusunda güçlü bir hisse sahiptirler ve bunlardan azami düzeyde yararlanmaya çalışıyorlar. Amerikalı-olmayan yönleriye, her zaman sahip olmuş olmaları muhtemel olan nefret, yabancılaşma ve mesafe hissini muhafaza etmektedir. Bu tür göçmenler için (yasal ya da yasadışı) yurttaş yurtseverliği, siyasal yurtseverlikten pek çok durumda ayrılmıştır. New York sokaklarında

ve ötesinde endişe içinde reklamını yaptıkları mebzul miktarda bayrakla ve diğer sembollerle bu boşluğu kapamaya çalışırlar.

Diğer bir örnek küresel sınıf basamağında daha yukarılara aittir. Hindistan eliti içinde benim yaş grubumda (50-60) yer alan en yüksek tahsilli kişilerin ABD’de ailesi ve arkadaşları vardır ve genellikle tıp, teknoloji, bilgisayar, bankacılık ve finans alanında yüksek mevkilerde yer almaktadır. Aralarında daha genç olanlar gerçekten de bu evrenin göçmen efendileridir. Bu kişiler ABD’de şirket yönetiyor, belediye başkanlarına ve kabinelere tavsiyelerde bulunuyor, büyük gazete ve yayınevleri işletiyor, yeni biyo ve siber teknolojilerine imza atıyor ve en elit üniversitelerde eğitim veriyorlar. Bu ayrıcalıklı Hintlerin pek çoğu çocuklarını ABD’deki elit kolejlerde okutuyor ya da okutmayı umuyor veyahut da mezun olduktan sonra iş bulmaları için yardım ediyorlar. Bitmek bilmez bir çaba, oluşturma, planlama ve stratejilerle istedikleri ve peşinden koştukları Amerika budur. Dahası kendi seçimleri olan meslekleriyle Hindistan’da kalmayı tercih etmiş olan Hint elitleri için bu daha da geçerlidir. Fakat buna da ikiyüzlülük denemez. Kendisi ya da çocukları için kendi meşrebince Amerikan rüyası peşinden koşan Hindistanlı ve başka yerlerden birçok elitin ABD’yi (bazen hükümetini, bazen kültür endüstrisini, bazen de Amerikalıları) yerin dibine sokmaktan büyük zevk alıyor olmasını nasıl açıklayabiliriz? Bu insanlar fevkalade karmaşık insanlardır. Aralarında iş dünyasının ve akademinin yıldızları vardır. Akıcı İngilizce konuşurlar, medya kurdu, tartışma erbabıdırlar ama bağışlayıcıdırlar, kavgada kendi kendilerine “vururlar”. Usame’nin savunucusu olmadıkları açıktır. Ama ne kadar farklılar? Ve neden onlar da yedikleri kaba pisliyorlar?

Bu bilmecenin çözümü küreselleşme adını verdiğimiz sürecin başka bir ayağında saklıdır. İster bilgisayar ister matematik ister sosyal bilimler ister insan hakları olsun çoğu meslekte gelecek ABD örgütleri, profesyonel ağlar ve kurumlar tarafından üretilen ve dayatılan standartlarla oluşturulmaktadır. Başka bir deyişle, dünyanın yoksul bölgelerinde devlet dışı alanların neredeyse tamamında başarınız muhtemelen Amerikan yapımı standartlarla ya da bu standartları dayatan Amerikalılar tarafından ölçülmektedir.

Yoksul ülkelerin ve bölgelerin çoğu bu bağlamda şehirlerini yıkmış, akademik kurumlarını zayıflatmış, ciddi araştırma ve öğretimi olanaksız hale getirmiş ve birçok profesyonel alanı (gerek cebir yoluyla gerekse de rüşvetle) devletin kolonisi haline getirmiş olmasaydı çok bir önemi olmayacaktı. Dolayısıyla bu profesyoneller ve elitler için kendi profesyonel dünyalarının boşluklarında üretilen ve kökleri Amerika'da olan muazzam bir ses vardır. Dolayısıyla ABD'de (ve belli bir oranda birinci dünyanın başka yerlerinde) kariyer peşinde koşuyorlar, çocuklarının rahat yüzü görmesi için çabalıyorlar ve kendi profesyonel ağlarını kurmaya çalışıyorlar. Öte yandan, tıpkı üçüncü dünyadaki taksi şoförleri gibi, kültür, siyaset, hattâ yaşam tarzı konusunda Amerikan karşıtı olma haklarını saklı tutuyorlar. Amerika'da sivil göçmen olarak ama aynı zamanda ahlaki sürgünler olarak bulunuyorlar. Ayrıca kendi ülkelerinde kaldıklarında bile, bu çifte ilişkiyi koruyorlar ve ABD'ye yönelik büyük sivil kıyım makinesine bu da yakıt sağlıyor.

Böylece üzücü olsa da bu rüyayı görenlerle nefret edenler iki ayrı grup değildir. Bunlar genellikle aynı kişilerdir. ABD örneğinde 1945'ten bu yana (özellikle de 1989'dan beri) bir dünya gücü olarak sahip olduğu muazzam rolden ötürü bu çiftdeğerlilik daha çarpıcıdır. Dolayısıyla ABD'den duyulan nefret ABD'nin bir parçası olma arzusuyla iç içe geçmiştir. Herhangi bir ABD konsolosluğunda yüzlerce form doldurarak, kuyrukta itilip kakılarak, küçük memurlar tarafından aşağılanıp, yorgun bir vize memuru tarafından çapraz sorguya alınarak bir haftanızı vize almaya çalışarak harcayın ve bir de üstüne reddedilin, sizde de nefret geni harekete geçecektir. ABD basınında küçük besleyici reaktörün canlı tanıkları olan bu meseleler hakkında düzenli olarak haber çıkar.

Öte yandan bu şekilde çiftdeğerli olan daha pek çok unsur vardır. Birkaç bin dolar için Dünya Bankası'na el açmak zorunda olan sivil toplum kuruluşlarının üyeleri, ABD'de doktorluk yapmak için gerekli sınavları geçemeyen doktorlar; eğitimlerini tamamladıktan sonra işverenler karar değiştirdikleri ya da ortadan kayboldukları için geri dönüş yapmak zorunda kalan öğrenciler; kendi bölge karargâhlarını kontrol edenlerden on beş yaş daha küçük Amerikalılarla (ya da Av-

rupalılarla) karşılaşan ABD'nin kontrolündeki çokuluslu şirketlerin yöneticileri; Amerika'daki bir dergide tek bir makalesini yayınlatmak için on yıllarca uğraşan ama sonunda Amerikalı üniversite öğrencilerinin yerli bilgi kaynakları haline döndüğünü gören araştırmacılar. Nefret tohumlarını büyötmek için medreselere ne hacet!

Evrensel bakış açısına ve özelemlere sahip bu profesyonel elitler için özgürlük ve fırsat –George Bush ve avanesinin sürekli tekrarladıkları anlamda– Amerika'nın ikonları ve kültürel inanç kalemleri değildir. Onlar için özgürlük ve fırsat, daha ziyade, siyasal değil sivil bir sistem olarak Amerika'yla ilişkili olan pratik meselelerdir. Yine, bir anlamda bu dışarıklılar Amerikan yönetiminin değil Amerikan toplumunun peşindedir. Bir norm olarak fırsat değil, elle tutulur fırsatlar peşindedirler. Resmî yurtseverlik ya da yerli yurtseverliği ile ABD'de göçmen olmak isteyen pek çok adayın iyi bir hayat için duyduğu pragmatik arzu arasındaki kayma ya da aslında uçurum buradadır. Keza ABD'de yaşamının pratik hazzının –ya da ABD'ye girme amacının– küresel güçler olarak Amerikan yönetimi ile Amerikan hükümetine karşı duyulan büyük ahlaki güceniklikle tutarlı olabileceği yer de burasıdır.

Sosyolojik açıdan konuşacak olursak, dünya çapındaki Amerikan karşıtı duygunun derin kaynaklarını ve kanallarını yaratmak için iki güç el ele verir: Yaşamlarını ve geleceklerini etkileyen, ara ara da onları dışlayan ya da aşağılayan Amerikan disiplinlerine gücenen küresel elitlerin çiftdeğerliliği ve ABD'yi feodal beylik, ahlak düşkünlüğü, doğrudan bombalamalar ve uzaktan kumandalı şiddet ve Dünya Bankası ve IMF aracılığıyla dolayınlanan ekonomik felaketler penceresinden tahayyül eden mülksüzler ordusunun ham öfkesi. İslamiyetin yeryüzündeki Şeytan olarak tasavvur edilen ABD'ye karşı cihat anlayışıyla bu karışıma katkısı, bu yanıcı karışıma özgöl bir bölgesel vektör ekler. Diğer vektörler ise başka yerlerde: ABD'yi CIA'nın ve büyük çokuluslu şirketlerin uzantısı olarak gören Latin Amerika'nın çoğunda, İkinci Dünya Savaşı'ndaki aşağılamaların ve Hiroşima ile Nagazaki'de dehşet anlarının unutulmadığı Japonya'da, Hindu milliyetçilerinin ABD'yi güzellik yarışmalarıyla, çılgın tüketimcilik ve ahlakdışı hazcılıkla özdeşleştirdikleri Hindistan'da, ABD'nin bazıla-

rı tarafından Avrupa sömürgeciliğinin vahşetinin varisi ve Afrika'yı umursayamayacak kadar meşgul olan dünya hegemonu olarak görüldüğü Afrika'nın birçok bölgesinde... Örnekler çoğaltılabilir. Bunlar çiftdeğerlilik karışımına elitlerden özgül bölgesel ve tarihsel tatlar ve yoksul kitlelerden derin korku ve öfke ekliyorlar.

Şimdi uzun mesafeli nefret sorununu ele alabiliriz. Uzun mesafeli nefret Michael Ignatieff'in (1998) başarıyla irdelediği uzaktan empatinin kısa tarihinden de yeni olan yirminci yüzyılın ikinci yarısının özgün bir katkısı olabilir. Ignatieff Hristiyan Batı'da bile uzaktakilerin sıkıntılarını dert edinmenin doğal bir şey olmadığına ve bu uzaktan empati yeteneğinin her türlü cefaya insanın kendi içinde hissettiği genel bir insanlık adına direnen liberal, hümanist tahayyülün özel bir ürünü olduğuna dikkat çeker. Ama ya kıskançlık, nefret ve korku gibi adi duygulara ne demeli? Bu duygular yüz yüze temas, doğrudan gücenme, yerel deneyimler olmadan nasıl inandırıcı hale gelirler ya da nasıl soyut ve hareketli bir nitelik kazanırlar?

Bu noktada Yugoslavya, Ruanda, Endonezya, Hindistan ve Kamboçya gibi yerlerdeki ülke içi etnik kıyımın yakın tarihi yalnızca kısmi bir öğreticiliğe sahiptir, zira bu korkunç temizlik kampanyaları komşunun komşuyu öldürdüğü ve tanıdıkların nefret duyulan yabancılar haline geldikleri çarpıtılmış mahremiyetler içerir. Nazilerin Alman Yahudilerini bu şekilde "toplumsal ölümlere" dönüştürmeyi başarmış olmaları, Avrupa'nın diğer bölgelerinde ve nihayetinde Rusya'da Yahudileri ortadan kaldırmak amacıyla kitleleri seferber etme becerilerinden önce gelir.

Fakat bugünün nefretleri, örneğin bazı İslamcı düşünürlerin, hareketlerin ve mücahitlerin Amerikalılara duydukları nefret ya da birçok Amerikalının (Araplar, Müslümanlar ya da teröristler olarak tasavvur edilen) Müslüman halklara duyduğu nefret daha soyut bir nefrettir. Bombaların, ekonomik yıkımın, savaşın ve terk edilmişliğin (örneğin Sovyetlerin Afganistan'daki yenilgisinin ardından ABD tarafından terk edilen Afgan mücahitleri düşünelim) kurbanları olan bazıları için, ABD'den duyulan nefret gerçekten de toplumsal sıkıntının mahrem deneyimleriyle bağlantılıdır. Fakat birçokları açısından bu nefret, imge ile mesajın, medya ile propagandanın zaferidir. Med-

ya filmler, televizyon ve internet yoluyla Amerika'daki refah, ahlaki gevşeklik ve küresel güç imgelerini sunar. Propaganda ABD'de dünyadaki şerrin genel bir teorisini ve kaynağını gören yerel elitler aracılığıyla ulaştırılır. Sorulması gereken soru şudur: Bu mesajları inandırıcı, bu imgeleri mücbir kılan nedir? Bunları nefretin körükleyicisi, sivil kıyım adını verdiğim eylemin itkisi haline getiren nedir?

Sıradan güceniklikten tüm ülkelerin, halkların ve toplumların genelleşmiş nefretine geçiş –ki genellikle somut olarak deneyimlenmez– bu nefretin ahlaki özünü anlamamızı gerektirir. Şer söylemi İslam âleminin daha aşırı söylemlerinde yaygındır. Nitekim ABD liderlerinin kullandıkları iblis, şer ve benzeri şeylerin imgeleri, kendi kendini tatmin edici ötekisini üretmiştir. Uzun mesafeli nefret iki ölümcül şeyin karıştırılmasını gerektirir: Dünyadaki ahlaki çürümeyi bir çırpıda açıklamaya çalışan Manişeci teodise ve bu Manişeci teodiseyi yerelde anlaşılabilir hale getirebilecek imgeler ve mesajlar. Uzun mesafeli nefret ahlaki açıdan eksiksiz bir şer imgesi yaratır ve ona tam bir toplum, halk ya da bölge çehresi kazandırır. İdeolojik kıyımın ve onun siyasi sonucu olan sivil kıyımın yakıtı budur.

Ve sivil kıyım şu anda yeni bir Vestfalya sonrası dünyada alıp başını gidiyor. Kuşkusuz ulus-devletler sistemi ölmemiştir: Bazıları yükselirken bazıları düşse de, hepsi kalıcı olduğu yanılsamasıyla mauldür. Fakat 11 Eylül saldırıları ulus-devletler siyasetinin ve uluslararası anlaşmalar ve hareketlilik siyasetinin küresel siyaset, diplomasi, savaşlar, kaynak akışı, iltihak ve seferberlik dünyasının yalnızca bir kısmını kapsayabileceğine dair güçlü bir işarettir. Bu Vestfalya dünyası gerçek ve gerçekçi diye tarif edilebilir ve devlete bağlı olmayan aktörlerin genellikle iç siyasetle sınırlı küçük ayakbağları, ulusal sınırların ötesine taşıttıklarındaysa basit suçluluk örnekleri olarak görüldükleri bir karşılıklılık ve tanınma mimarisine yaslandığı söylenebilir. Sınır ötesi hareketler bu eski modelde ya devletten icazetliydi ya da suç teşkil ediyordu.

Fakat daha önce de savunduğum gibi, biz yirmibirinci yüzyılda ilerlerken yeni bir dünya zuhur ediyor. Şu anda hâlâ uluslararası güç dengeleri, askeri anlaşmalar, ekonomik ittifaklar ve işbirliği kurumlarından oluşan merkezî omurga sistemi aracılığıyla örgütlenmiş olan

omurgalı dünyada yaşıyoruz. Fakat bunun yanında parçaları yasama ya da tasarımdan ziyade birlik ve fırsat yoluyla çoğalan hücreli bir dünya var. Bu da küreselleşmenin bir ürünüdür: Yeni enformasyon teknolojilerinin, finans sektörünün hızının ve haberlerin süratinin, sermayenin hareketliliğinin ve mültecilerin dolaşımının bir ürünüdür. Yeni ortaya çıkan bu hücreli dünyanın iki yüzü vardır.

Kitap boyunca bu hücreli siyasetin karanlık yüzünü ele aldım. Bu yüz terörizm diye adlandırır olduğumuz yüzdür; İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu ve Kızıl Tugaylar gibi birbirinden farklı gruplar Orta Asya, Asya ve diğer yerlerdeki benzer gruplarla birlikte günlük yaşamın kalbinde -kafelerde, spor müsabakalarında, finans merkezlerinde, tren ve otobüs duraklarında- büyük çaplı şiddete yol açıyorlar. Bu hücreli örgütler kimi zaman ulus-devletin bir ürünüdür ve ona bağımlıdır, ama aynı zamanda ulus-devleti tehdit etme potansiyeli de taşıyorlar, üstelik bunu yalnızca şu ya da bu rejime, şu ya da bu bölgeye saldırarak yapmıyorlar. Ulus-devletin insan hayatını yok eden büyük çaplı yıkım araçları üzerindeki tekeli kırarak ulus-devletler sistemini tehdit ediyorlar. Ulusal egemenlik, ulusal sınırlar ve ulusal yurtseverlik çerçevesinin dışında hareket ederek küresel bir biçim ve sistem olarak ulus-devletin ahlaki çerçevesine saldırıyorlar.

Washington'daki sivil ve askerî liderlerden ve onların ortaklarından duyduğumuz beyanların arkasındaki gerçek paniğin kaynağı budur. Ya uluslararası sistemin yapısının tamamen dışında konuşlanan küresel çapta yeni bir iktidar, siyaset, şiddet ve şiddetin yayılması sisteminin doğuşuna şahit oluyorsak? Ya bireysel terörist şebekeleri ve hücreleri, hattâ haydut devletler ya da haydut devletlerin ittifakları değil de, öldürücü iletişim, planlama ve yıkım teknolojilerine tümüyle erişme olanağı olan tam teşekküllü bir alternatif küresel yönetimle karşı karşıyaysak? Ve son olarak, ya bu alternatif dünya sisteminin başlıca hedefi şu anda büyük oranda devletler sistemi aracılığıyla kontrol edilen şiddet araçlarıysa?

Bu karanlık senaryolar yalnızca sivil toplumun değil bizatihi sivil hayat fikrinin de sonu anlamına geliyor. Fakat yeni hücreli biçimlerde örgütlenmiş olan uzun mesafeli siyaset yalnızca haydut kapitalistlerin ya da siyasal teröristlerin tekelinde değildir. Uzun mesafeli si-

yaset aynı zamanda küresel toplumdaki en ilginç ilerici hareketlerin de örgütlenme tarzıdır: Devlet ve piyasanın uzamlarından bağımsız olan ve üçüncü bir dolaşım alanı örmeye çalışan bu hareketleri tabandan küreselleşme hareketleri olarak adlandırabiliriz. Bitirirken kısaca bu hareketleri incelemek istiyorum.

Tabandan Küreselleşme

Hücreli küreselleşmenin gerçekten de daha ütöpik bir yüzü vardır. Bu daha mutlu yüz kimi zaman uluslararası sivil toplum diye adlandırılmıştır: İnsan hakları, yoksulluk, yerli hakları, acil yardım, ekolojik adalet, cinsiyet eşitliği ve diğer hümanist özlü hedeflerle ilgilenen ve ulusal sınırların ötesinde devlete bağılı olmayan ağlar ve çıkar grupları oluşturan eylemci ağları. Greenpeace'ten Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü'ne, Narmada Bachao Andolan'dan Davos'u Gözleme Grubu'na kadar geniş bir yelpaze oluşturan bu hareketlerin sayıları her geçen gün artmaktadır.

Sosyal bilimciler tek başına alındıklarında sivil toplum kuruluşları, ulus ötesi örgütlenmeler ve popüler toplumsal hareketler olarak görülen yapılar arasında karmaşık bir yakınlaşma olduğunu fark etmeye başladılar. Bunların hepsine kabaca sivil toplum örgütleri ya da ulus-ötesi sivil toplum örgütleri adı verilebilir. Fakat söz konusu olan kiliseler ve büyük yardım örgütlerinden çoktarafli organlara ve bilim cemiyetlerine kadar pek çok kurumu kapsayan büyük bir kategoridir. Ama ben burada daha dar anlamda, Keck ve Sikkink'in ulus-ötesi eylemci ağları adını verdikleri (1997) hareketlerden bahsediyorum. Bu tür ağlar şu anda sağlık ve çevreden insan hakları, konut, cinsiyet ve yerli halkların haklarına kadar insan eşitliği ve refahıyla alakalı neredeyse her alanda aktiftir. Bunlar bazen kapsamı bakımından görece yerel ve bölgeselken, bazen de menzili ve etkisi bakımından gerçek anlamıyla küreseldir. Üst kısımlara baktığımızda geniş, iyi finanse edilmiş ve geniş çevrelerce tanınan ağlar olduğunu görürüz ve dev örgütler haline gelmişlerdir. Diğer uçta ise küçük ve akışkan ağlar vardır; sessiz sedasız hareket ederler ve genellikle gözle görülmezler, ama onlar da ulusal ve diğer sınırların ötesindedir. Özellikle de yeni uluslararası pazarlık biçimleriyle, toplumsal hareketler üzerine ince-

lemeleri genişletmekle ve pazar ve devletin dışındaki üçüncü uzamla ilgilenen siyaset bilimciler arasında bu ağlar üzerine incelemeler giderek canlı bir nitelik kazanmaktadır.

Bu ulus-ötesi eylemci ağlarının çoğu küreselleşme üzerine büyük tartışmalarda açıkça taraftır ve bazıları Seattle, Milano, Prag, Washington, Davos ile Avrupa ve ABD'nin diğer yerlerinde son yıllarda büyük ilgi gören sokak gösterilerinde fevkalade yankı uyandırdılar ve görülür hale geldiler. Fakat bu hareketlerin büyük çoğunluğu yerel, ulusal ve küresel düzeylerdeki özgöl politika değişikliklerinin peşinde çok daha az tanınan ama çok daha fazla hedef alınan savunma ve eşgüdüm biçimleriyle ilgilenmektedir. Ticaret, çevre, borç vb. konulardaki küresel politikaları belirleyen büyük resmî girişimleri genellikle şeffaflığa zorlayarak, belli devletlere baskı uygulayarak ve yeni politikalar konusunda protestolar örgütlemek için elektronik araçlar yoluyla devlet sınırlarının ötesinde hızla bilgi yayarak genellikle bu adımları yavaşlatmayı başarmışlardır.

Fakat bu hareketlerin çoğunda kilit sözcük protesto değildir, zira onlar da çoktaraflılarla, kendi devletleriyle, büyük küresel finansörlerle ve yerel ve uluslararası sivil toplumdaki diğer güçlerle sık sık ortaklıklar peşinde koşmaktadır. Bu ortaklıklar sosyal bilimciler tarafından çok fazla araştırılmamıştır ve bu tür ağların etkili olmasını sağlayan Davut ve Calut kaldırıcının kritik bir parçasıdır.

Ben kendim bu önemli hareketlerden biri olan Uluslararası Baraka ve Gecekondu Sakinleri Örgütü (SDI) ve özellikle de onun Hindistan ayağı üzerine uzunca bir zamandır çalışma yürütüyorum. Hindistan'daki SDI üç farklı eylemci grubunun birleşmesinden oluşuyor: Bir sivil toplum kuruluşu olan Alan Kaynakları Merkezlerini Geliştirme Cemiyeti (SPRAC), kökleri Mumbai'de olan ve esasen küçük ölçekli tasarruflarla ve konut meseleleriyle ilgilenen yoksul kent kadınlarının örgütü Mahila Milan ve Hindistan'da otuzdan fazla şehirde faal olan erkek gecekondu sakinlerinin kıdemli bir örgütü olan Ulusal Gecekondu Sakinleri Federasyonu. Bu örgütlerin oluşturduğu troyka zaten alışılmadık bir yapıdır. Hindistan'da 1980'lerin ortalarından bu yana bir güçbirliği şeklinde faaliyet yürüten bu oluşum yaklaşık on yıldır SDI'nın kilit bir üyesidir. SDI Asya ve Afrika'da

yaklaşık yirmi ülkede faaliyet yürütüyor ve şimdiden, halkın tasarrufları hareketlerini güçlendirmek için yöntemler belirlemek; köprü yapımı için yoksullara yardım eden büyük finansörlerden finansman elde etmek; kentte barakalarda ve kaldırımda yaşayanların sağlam arazi ve konut kullanım hakkı elde etmelerini sağlayacak standartlar oluşturmak ve hıfzıssıhha hizmetlerine erişim olanağını devlet politikalarının merkezî hedefi yapmayı amaçlayan ve Çin gibi ülkelerin başı çektiği dünya çapındaki harekete katkı sunmak vb. birçok başarılı işe imza atmıştır. SDI'nın bu hedefler için çabalamasının amacı (Appadurai 2000b) şehirlerdeki yoksulları, başka bir yerde verdiğim adla, "derin demokrasi" (2002) pratikleriyle örgütlemenin yeni yollarını bulmak ve böylece birçok sivil toplum örgütünün başvurmaya devam ettiği mevcut ajitasyon siyaseti modellerinden ya da yardım fonlarının basitçe cebe indirilmesi ya da geleneksel devlet işlevlerinin başka bir kuruma aktarılması gibi modellerden uzaklaşmaktır. SDI bunların yerine şehirlerdeki yoksul insanların kent yönetişiminin özgül araçlarını keşfetme ve uygulama yeteneklerini geliştirmeye odaklanmakta ve böylece hedefler koyma, uzmanlığa erişme, bilgi paylaşımı ve bağlılık yaratma yeteneklerini de geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu yolda günlük tasarruflar gibi pratiklerden önemli ölçüde yararlanıyorlar, ama bunu kent yoksullarını küçük kapitalistlere dönüştürmek amacıyla bir müteşebbis ruhu yaratmak için değil, gerçek öz-yönetişim için belli kurallar ve ilkeler yerleştirmek için yapıyorlar. Aslında SDI'nın (kendi kilit siyasi terimleriyle söylersek) "federasyon haline getirmeyi" başardığı kent yoksulları birçok şehirde, en başta da Mumbai'de gölge kent hükümetinin bazı öğelerini yaratmayı başardılar ve kendilerine temel altyapı hizmetleri ve yasal ve siyasal güvenliğe temel erişim için güvenilir araçlar oluşturdular.

Bu yetenek geliştirme alıştırmasının (ki bu da on yılı aşkın süredir farklı ülkelerdeki federasyonlar arasında ulus-ötesi alışverişler yoluyla örgütlenmiştir) ilginç yönü faaliyetleri arasında Hindistan, Güney Afrika, Tayland, Kamboçya ve daha yakın zamanda Nepal, Zimbabve, Kenya ve başka yerlerde yerel, eyaletsel ve merkezî hükümetlerin üyeleriyle yeni ortaklıklar aramak ve geliştirmek de vardır. Keza Birleşmiş Milletler sistemiyle, öncelikle de Birleşmiş Milletler

İnsan Yerleşimleri Merkezi'yle, hattâ Dünya Bankası'yla ve Avrupa, Afrika ve Asya'daki devlete bağlı ya da yarı bağlı kalkınma örgütleriyle ortaklıklar için zemin oluşturma yolları bulunmuştur.

SDI bu süreçte Hindistan'daki ve diğer ülkelerdeki birçok kentte kent yoksulluğunun önemli sorunlarında kaydadeğer ilerlemeler kaydetmiştir. Küresel bağları, ağları, alışverişleri ve perspektifleri yerel federasyonlarının çalışmalarını ve moralini güçlendirmede kilit etkenler olmuştur. Örneğin gecekondu sakinlerinin yeniden yerleşimlerinin sağlanması, tuvaletler yapılması ve birçok şehirde kent yoksulları arasında tasarruflara dayalı konut kooperatifleri inşa edilmesi gibi konularda maddi müdahalelerde bulunma yeteneklerini artırmakla kalmadılar, aynı zamanda bu küresel uygulamaları kent yoksulları içindeki en yoksulların kenti yerel siyasi dünyalarının doğrudan mimarları olma yeteneklerine yönlendirmenin yeni yollarını da buldular. Asıl şaşırtıcı olan şey, bu zamana kadar devlet örgütlerinin, çoktarafli finansörlerin, siyasi partilerin ya da diğer büyük yerleşik çıkarların elinde oyuncak olmamayı başarmışlardır. Burada hücreli demokratikleşme işbaşındadır.

SDI ve diğer ulus-ötesi konut hareketleri elbette benzersiz örnekler değildir. Şu anda faaliyet yürüten ve bazıları diğerlerinden çok daha gelişkin olan bu tür pek çok hücreli oluşum vardır. Bu oluşumlardan bazıları daha gözle görülürdür, zira büyük barajların akıbeti gibi çarpıcı küresel meselelerle ilgileniyorlar. Konut ve tasarruflar gibi daha mütevazı konularla ilgilenen diğerleriye daha az göz önündedir. Fakat hepsi de pazarların ve devletlerin onların önemini tanımak dışında, kilit meseleler hakkında küresel kararlar alındığında bu seslere ve oyunculara gerçek siyasal uzam tahsis etmek zorunda kalacakları bir üçüncü uzam oluşturmak amacındadır.

Bu anlatılanlar bir peri masalı değildir ve dahası henüz sonu gelmemiştir. Risklerle, tehlikelerle, çelişkilerle, hayal kırıklıklarıyla ve engellerle dolu büyük bir mücadeledir. Fakat özelemleri dikkate alındığında, bu tür hareketler hem biçim hem de hedefleri bakımından demokratiktir. Bu hareketler küresel olanı evrensel sorunların, hakların ya da normların genel diliyle değil verili bir anda tek bir meseleyi, tek bir güçbirliğini, tek bir zaferi ele alarak inşa ediyorlar.

Son birkaç yüzyılın büyük ilerici hareketleri, en başta da ondokuzuncu ve yirminci yüzyıla damgasını vurmuş olan işçi sınıfı hareketleri her zaman dayanışma, kimlik ve çıkar gibi evrenselci ilkelerle ve yine evrenselci ve genel terimlerle tasavvur edilen amaçlar için ve muarızlara karşı faaliyet yürütmüştür. Yeni ulus-ötesi hareketler ise küçük çıkar yakınlaşmalarından bir dayanışma örmek için daha fazla alana sahiptir ve bu hareketler de kendi siyasetlerini yaratmak için “kent yoksulları” gibi büyük kategorilerden dem vuruyor olsalar da, gerçek dayanışmalarını daha ziyade bir-defalık, tümevarımcı ve bağlama duyarlı tarzda örüyorlar. Böylece küresel ağın yerel iktidar tahayyüllerinin hizmetine sokulduğu yeni bir dinamik geliştiriyorlar.

Bu hareketler ve işlevleri, biçimleri ve önemleri hakkında daha çok şey söylenebilir, fakat bu denemenin kilit izleklerine geri dönmek gerekiyor. Bu tür ulus-ötesi ve kent-ötesi eylemci hareketlerine işaret etmemin nedeni ulus-ötesi nitelikleri nedeniyle bu hareketlerin de hücreli ilkeye göre faaliyet yürütmeleridir: Devasa bir merkezileşme olmadan eşgüdümlü davranan, kesin bir merkezi otorite olmadan kendini yeniden üretebilen, ara ara toplumun gözü önünde olsa da sık sık gözden uzak faaliyet yürüten, devletten ve pazardan kendi amaçları için kaynak elde edebilen ve yirminci yüzyıldaki kalkınma ve demokrasi modellerinin birçoğuna uymayan eşitlik ve erişim vizyonlarının peşinde koşabilen yapılardır. Onları izlememiz lazım, zira ulus-devletin yaklaşan krizi terörün karanlık hücreselliklerinde değil, bu diğer yeni ulus-ötesi örgütsel biçimlerin ütöpik hücreselliklerinde yatıyor olabilir. Burada dünya çapındaki etnik kıyım ve ideolojik kıyım eğilimine karşı durabilecek hayati bir kaynak yatıyor. Burada yaşadığımız dünyada barış ile eşitlik arasındaki gergin ilişkiye bir yanıt yatmaktadır, her ne kadar bu yanıt rüşeym halinde, muğlak ve muvakkat olsa da. Her halükârda, umut edelim ki hücresellğin bu ütöpik biçimi mücadelelerimizin sahnesi olsun. Aksi takdirde hem sivilere hem de nezakete elveda demek zorundayız.

Kaynakça

- Anderson, Benedict R. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londra: Verso.
- Appadurai, Arjun. 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press. .
- .1998a. "Full Attachment." *Public Culture* 10 (2).
- .1998b. "Dead Certainty: Ethnic Violence in the Era of Globalization." *Public Culture* 10 (2): 225-47.
- .2000a. "The Grounds of the Nation-State: Identity, Violence and Territory." *Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era* içinde, haz. Kjell Goldmann, Ulf Hannerz ve Charles Westin. Londra: Routledge.
- ...2000b. "Spectral Housing and Urban Cleansing: Notes on Millennial Mumbai." *Public Culture* 14 (1): 21-47.
- Arendt, Hannah. 1963. *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*. New York: Viking Press.
- .1968. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt.
- Axel, Brian Keith. 2001. *The Nation's Tortured Body: Violence, Representation, and the Formation of a Sikh "Diaspora"*. Durham ve Londra: Duke University Press.
- Balibar, Etienne. 1990. "The Nation Form". *Review* 12 (3): 329-61.
- Basrur, Rajesh. M., haz. 2001. *Security in the New Millennium: Views from South Asia*. New Delhi: India Research Press.
- Basu, Amrita. 1994. "When Local Riots Are Not Merely Local: Bringing the State Back In, Bijnor 1988-92." *Economic and Political Weekly*, 2605-21.
- Bell, Daniel. 1961. *End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. New York: Collier Books.
- Castells, Manuel. 1996. *The Rise of the Network Society*. Cambridge: Black-well.
- Cooley, Charles Horton. 1964. *Human Nature and the Social Order*.

"Giriş" Philip Rieff. "Önsöz" Herbert Mead. New York: Schocken Books.

Das, Veena. 1990. *Mirrors of Violence: Communities, Riots and Survivors in South Asia*. Delhi: Oxford University Press.

Devji, Faisal. 2005 *Landscapes of the Jihad: Militancy, Morality and Modernity*. Ithaca: Cornell University Press.

Douglas, Mary. 1966. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Purity and Taboo*. Londra: Routledge and Kegan Paul.

Friedman, Thomas. 1999. "A Manifesto for the Fast World." *New York Times*, 28 Mart 1999.

Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.

Girard, René. 1977. *Violence and the Sacred*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Goldhagen, Daniel. 1996. *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*. New York: Knopf.

Goldmann, Kjell, Ulf Hannerz ve Charles Westin (haz.), 2000. *Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era*, Londra: Routledge.

Gourevitch, Philip, 1998. *We Wish to Inform You That Tomorrow We Will Be Killed with Our Families: Stories from Rwanda*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Hinton, Alexander Laban (haz.) *Annihilating Difference: The Anthropology of Genocide*, Berkeley: University of California Press.

Huntington, Samuel. 1993. "The Clash of Civilizations." *Foreign Affairs* 72 (3)

-. 2004 "The Hispanic Challenge." *Foreign Policy*. Mart/Nisan.

Ignatieff, Michael, 1998. *The Warriors Honor: Ethnic War and the Modern Conscience*. New York: Henry Holt.

Jaffrelot, Christophe. 2003. *India's Silent Revolution: The Rise of the Lower Castes in North India*. New York: Columbia University Press.

Jeganathan, Pradeep. 1997. "After a Riot: Anthropological Locations of Violence in an Urban Sri Lankan Community." Doktora tezi. Antropoloji Bölümü, University of Chicago.

-. 1998. "eelam.com: Place, Nation, and Imagi-Nation in

Cyberspace." *Public Culture* 10 (3).

Kaviraj, Sudipta. 1992. "The Imaginary Institution of India." *Subaltern Studies*, cilt 7 içinde, haz. Partha Cahtterjee ve Gyanendra Pandey. Delhi: Oxford University Press.

Keck, Margaret E.,ve Kathryn Sikkink. 1997. *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press.

Mbembe, Achille. 2003. "Necropolitics." *Public Culture* 15 (1):11-40.

Merton, Robert King, ve David L. Sills (haz.), 2001. *Social Science Quotations: Who Said What, When and Where*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

Ortega y Gasset, José. 1957. *The Revolt of the Masses*. New York: Norton

Patterson, Orlando. 1982. *Slavery and Social Death: A Comparative Study*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Scott, James C. 1998. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press.

Simmel, Georg. 1950. "The Stranger" *The Sociology of Georg Simmel* içinde. çev. ve haz. Kurt H. Wolff. Glencoe, Illinois: Free Press.

Uyangoda, Jayadeva. 2001. "Human Security, the State, and Democracy in a Globalising World." *Security in the New Millennium: Views from South Asia* içinde. haz. Rajesh M. Basrur. New Delhi: India Research Press.

Weber, Eugene. 1976. *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1880-1914*. Stanford: Stanford University Press.

Küreselleşme sadece ekonomik, finansal kapitalizm, bilişim - iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerleme temelinde düşünülmemeli ve tartışılmamalıdır.

Küreselleşme yaygınlaştırdığı, derinleştirdiği ve hızlandırdığı karanlık yüzüyle, eşitsizlikleri ve dışlanmaları, şiddeti ve öfkeyi küreselden yerele, makro ölçekten mikro ölçeğe kadar uzanan bir alanda tetiklemektedir. Küreselleşme içerdiği riskler, belirsizlikler ve güvensizlikler içinde bugün göz ardı ettiğimiz, üzerine eğilmediğimiz ve çözüm bulamadığımız taktirde, yaşadığımız dünyada çok daha fazla insan acısı ve trajedisi doğuracak bir **"öfke coğrafyası"** da yaratmaktadır.

Arjun Appadurai, "Küçük Sayılardan Korkmak"

adlı çalışmasında bu coğrafyaya eğilmekte, ürettiği kavramlar ve bizlere sunduğu eleştirel çözümlemeye, küreselleşmenin karanlık yüzünü anlamada ve dönüştürmekte bize yardımcı olmaktadır. (önsözden)

ISBN 978-994438920-4

9 789944 389204

 timsahkitap